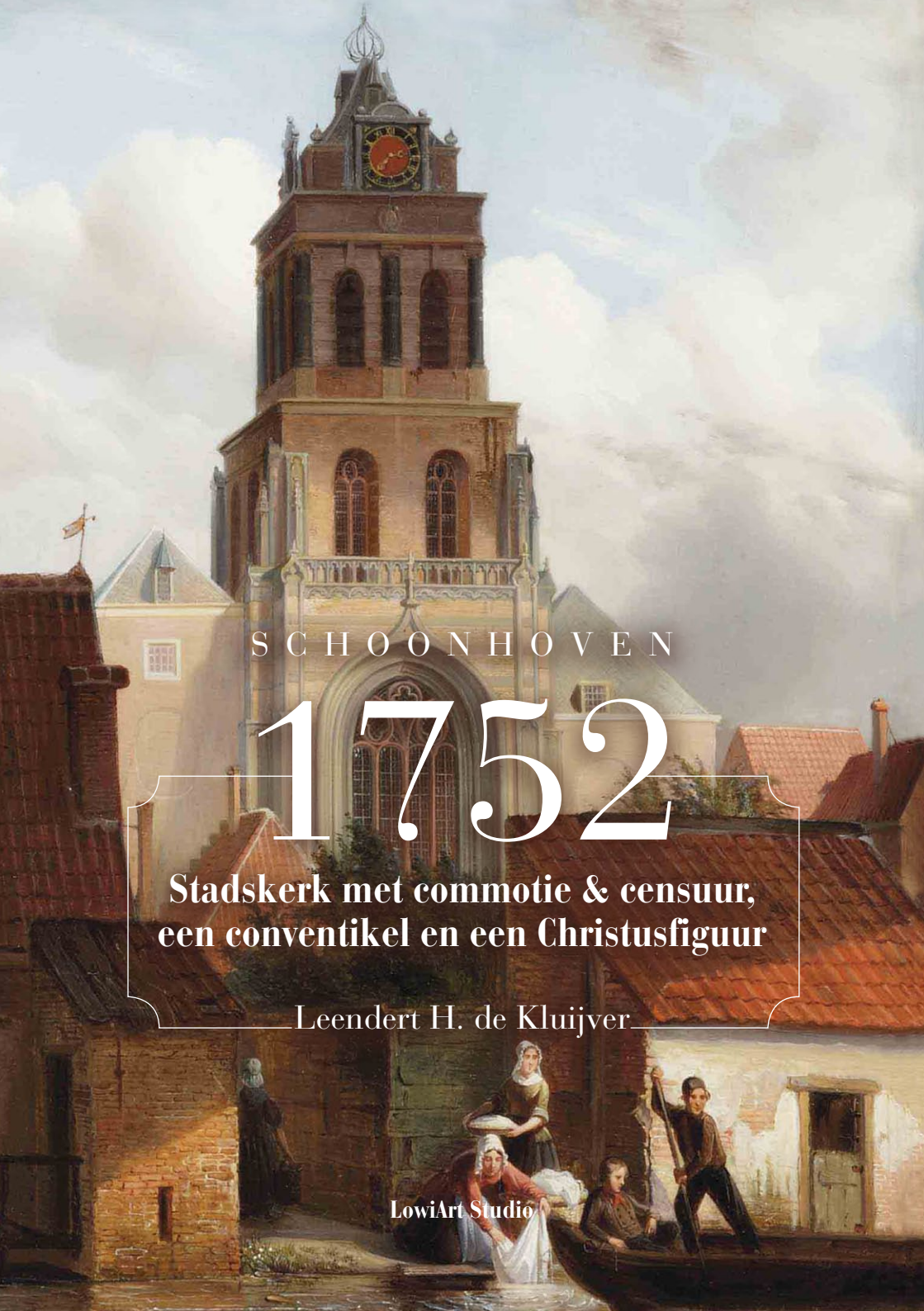

SCHOONHOVEN

1752

Stadskerk met commotie & censuur,
een conventikel en een Christusfiguur

Leendert H. de Kluijver

LowiArt Studio

SCHOONHOVEN 1752

Colofon

Schoonhoven, 2024

Vormgeving: LowiArt Studio, Schoonhoven

Afbeelding op de cover: *'Dagelijkse klussen in een Nederlandse stad'*, 1845, Wilhelmus Cornelius Chimaer van Oudendorp (Oostende, 12 juni 1822 - Leiden, 1 februari 1873); olieverf op houten paneel, ca. 55x70 cm, rechtsonder gesigneerd *'WCC van Oudendorp 1845'*. Leuk detail: het gezin Chimaer van Oudendorp woonde, toen Willem 7 jaar was, in Gouda op de Markt, in of vlakbij nummer 67; hij tekende al op jonge leeftijd; zou hij daarom (in 1845 was hij 23 jaar) naar deze regio zijn teruggekeerd toen hij zijn opleiding kreeg aan de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag? Die *'dagelijkse klussen'* (op dit overigens kort na 2000 waarschijnlijk verdwenen schilderij, dat opeens in 2011 bij Christie's in Amsterdam werd verkocht) zijn 'het doen van de was in de Havensloot, achter het Weeshuis'. We zien hier vermoedelijk weeskinderen aan het werk.

Deze publicatie verschijnt alleen digitaal en is door enkele toevallige vondsten in het Streekarchief Midden-Holland te Gouda tot stand gekomen. Neem en lees, maar ga met de informatie respectvol om. Notulen uit die tijd zijn inmiddels openbaar, maar allerminst bedoeld om 'vuile was' (mooie woordspeling bij het schilderij op de cover) buiten te hangen. Toch mag met een nieuwe blik een andere conclusie getrokken worden dan men indertijd deed. Daar is historisch onderzoek dienstbaar aan.

S C H O O N H O V E N

1752

**Stadskerk met commotie & censuur,
een conventikel en een Christusfiguur**

Leendert H. de Kluijver

Inhoud

Voorwoord: Plotselinge vondst.....	7
Comrie nie!.....	9
Reformator of oefenaar?.....	22
Oplopende spanningen.....	32
De afsnijding of de kerkelijke ban.....	41
Nijkerkse beroerten in Schoonhoven?.....	71
De man die zei dat hij Jezus gelijk was.....	87
Inkijkjes in het leven te Schoonhoven.....	105
Nawoord: Nabranders & de afronding.....	114

VOORWOORD

Plotselinge vondst

Opeens las ik een voorval in 1752, waarin iemand zich identificeerde met de lijdende Jezus. Misschien denk je dat deze man ‘gek’ of ‘godsdienswaanzinnig’ was. Toch denk ik vooral: waarom deed hij dat?

Korte antwoorden zijn niet altijd rechtvaardig en leerzaam. Als je wat langer op een onderwerp ‘kauwt’, proef je meer van het innerlijk. Altijd ben ik gefascineerd door wat mensen beweegt... De buitenkant, of de voorkant van iemand is zelden zijn werkelijke ik.

Toen ik wat verder spitte in het verleden, kwam ik in datzelfde jaar nóg een markant figuur tegen, die de drie predikanten en de volledige kerkenraad in verlegenheid bracht. Het eindigde helaas in zijn verbanning uit de kerkelijke gemeente. Zijn het oude koeien die ik uit de sloot haal? Is het sensatie? Dan moet ik stoppen. Ik meen dat deze man niet helemaal recht is gedaan.

In ieder geval vond ik het verrassend dat hij in zijn tijd vertelde dat hij een boek aan het schrijven was. Hij was helaas arm en had dus de middelen niet om een dergelijke grote uitgave te kunnen bekostigen. Maar blijkbaar had hij wel wat op papier staan. Die verzameling geschriften heb ik in het archief gevonden op een vreemde plek: de Weeskamer.

En verder waren er nogal wat rumoerige personen in de kerk, die zich niet netjes gedroegen. Ze werden aangesproken door de kerkenraad,

de burgemeesters en de baljuw. Ook was er een tweetal zussen van gegoede afkomst dat recht op de jaarlijkse opbrengst van een obligatie probeerde te claimen; echter ze hadden geen duidelijk bewijs van hun verwantschap aan de schenkster. Hoe zou dat aflopen?

Wat bewoog met name die twee eerste figuren die respectievelijk door de baljuw en door de kerk werden verbannen? Dat zijn hoofdzakelijk de twee rode lijnen door dit verhaal over 1752.

Aanvankelijk meende ik dat dit jaar ook gekenmerkt werd door de overgang van de Juliaanse naar de Gregoriaanse kalender, maar dat was slechts in Engeland. Holland was al in 1583 overgegaan op de nieuwe kalender; telkens sprong men 11 dagen verder: na 1 januari 1583 kwam 12 januari 1583! Zeeland en de zuidelijke gewesten waren een jaar eerder overgegaan: op 14 december 1582 volgde Eerste Kerstdag 25 december 1582. Gelderland, Utrecht en Overijssel daarentegen gingen pas in 1700 over, evenals Friesland en Groningen eind van dat jaar. Tenslotte volgde ook Drenthe op 30 april 1701; de dag erna was het 12 mei 1701. In 1752 was dat alweer een halve eeuw terug! Bedenk dus dat Schoonhoven tot 1700 op de grens van twee verschillende kalendaria lag!

Er broedde echter toch wat in 1752. Was het anarchie? Onrust over de verschuivende machten in de wereld? Onvrede of juist bezorgdheid over de verschuivingen in de kerk. Geldend gezag leek niet langer meer doorslaggevend, want er waren mensen die, om wat voor reden ook, niet langer meer met de stroom meedreven. Wat dreef (mooie woordspeling) hen? En wat heeft het hen opgeleverd?

Hebben we in 1752 in onze stad te maken met een nawee van de Nijkerkse Beroeringen (een geestelijke opwekking die tegen de geest van de Verlichting in ging)? Of van die latere Beroering te Bleskensgraaf? Dan heeft Jacobus Heerens, de eigengekroonde prediker die een boek wilde publiceren met weerleggingen van de leer der predikanten van Schoonhoven, een link met deze nabeweging van de Nijkerkse Beroeringen. Dat speelde juist in 1752 in Bleskensgraaf; dr. Aries van Meeteren promoveerde op dit onderwerp, met een scriptie *'Het ruysschen als de Libanon; de Nijkerkse beroeringen in Bleskensgraaf in 1752'*.

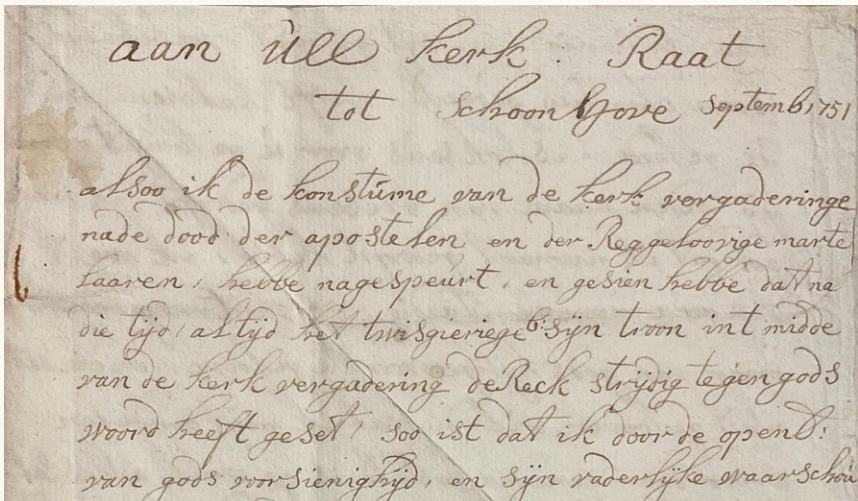
Leo de Kluijver
Schoonhoven, 31 oktober 2024

HOOFDSTUK 1

Comrie nie!

In een brief aan de kerkenraad schrijft Jacobus Heerens in 1752 over partijschappen. Hij betreurt het en vindt het Godonterend dat het lichaam van Christus is verdeeld. Zijn visie op de gemeente wordt niet gedeeld door de kerkenraad en men vindt dat hij zijn mond moet houden.

Jacobus beheerst het Nederlands niet zo goed en schrijft fonetisch, wat je vaker ziet bij thuislezers en conventikels (bijeenkomsten waar mensen

aan ullen kerk. Raat
tot Schoonhove Septemb. 6, 1751

al soo ik de konstume van de kerk vergaderinge
nade doot der apostelen en der Reggehoorige mar-
taaren: hebbe nagespeurt, en gesien hebbe dat na
die tijd, altyd het trisgierige sijn tron int midde
van de kerk vergadering de Reck strijg tegen gods
woord heeft geset, soo ist dat ik door de opent-
van gods vreesienigtyd, en sijn vadersijke waanscha

vinge, dat deden trouw door de wromen van twist
 sie door knaagt te sijn, vinde ik u als mijn
 broeders te waarschouwen verplicht, alsoo ik
^{wete} dat ^{ter} ganschelijk twistinge onder u is
 want gij sijt nog vleeschelijk, wand de wijle onder
 u nijd is, ende twist ende tweedragt, en sijt gij
 niet vleeschelijk en wandelt gij niet nade men-
 schen, want als den eenne segt, ik ben kok-
 seians den anderen ik ben voeteiaans den ande-
 re kalvenis den anderen een lampiaan den an-
 dere vande niere stuedie den andere vande ern-
 ste

samen preken lezen en over het geloof praten). Aan de kerkenraad schrijft Jacobus dat hij zich verplicht weet om hen, die hij “mijn broeders” noemt, “te waarschouwen” “alsoo ik wete dat (t)er ganschelijk twistinge onder ul(ieden) is want gij sijt nog vleeschelijk, wand de wijle onder u nijd is, ende twist ende tweedragt, en sijt gij niet vleeschelijk en wandeld bij niet nade menschen, want als den eenne segt, ik ben kokseians den anderen ik ben voeteiaans den andere kalvenis den anderen een lampiaan den andere van de neire stuedie den andere van de ernstiege bedienig, en sijt gij niet vleeschelijk, is dan Christus gedeeld, heeft kalvenis voor ul(ieden) geleede, is kokseus voor u gekruist, bent gij inden naam van voeseus gedoopt...”.

Hij schrijft dit reeds in september 1751 en direct valt dit verkeerd bij de kerkenraad. Hier citeert een eenvoudig mannetje – dat blijkbaar kan lezen en aan de taal van oude schrijvers gewend is, terwijl hij ook op zijn manier de Bijbel kan citeren – woorden van Paulus uit 1 Korinthe 1! “12. En dit zeg ik, dat een iegelijk van u zegt: Ik ben van Paulus, en ik van Apollos, en ik van Cefas, en ik van Christus. 13. Is Christus gedeeld? Is Paulus voor u gekruist? Of zijt gij in Paulus’ naam gedoopt?”

stiege bedienig, en sijt gij niet vleschelyk
is aan christus geveest, heeft kalvynis voor
u gelede, is kokseus voor u gekrijst, bent
gij inden naame van vreseus gedoopt, ik danke
god dat ik niemant gedoopt hebbe, ik niet
van geen nieuwe studie, of van t'neg bediening
maar van gods heilige woord te geloove, en die dat
niet gelooven wil die sal ik niet oordeelen
al soo daar eenedag gesteld is op welk alles sal
geoordeelt worden door een man die daar toegesteld
is namentlyk Jesu christus onsen heeren
daarom verklaar ik het twitsgierig beest
sijn oordeel kwijlen en sijn oet is berijdt
daarom Raad ik u beminde broeders van het
oordeel u te ondoen op dat u niet eenbaas-
tig verdoef overkomt want u sijt verwand
en besiet of u volgens het formeel het
heilig nagtmaal wijt magdoeken
of ne. ne ik ben Jacobus monteghaus
Heerens

Maar waar doelt deze Jacobus Heerens op? En wie is hij eigenlijk?
Laten we eerst gaan kijken waar hij op doelt en daarna uitpluizen wie hij
was en waar hij ongeveer woonde in Schoonhoven.

HANDOPENING EN APPROBATIE

Vóór de tijd van Napoléon, waarin de scheiding tussen kerk en staat definitief werd, bepaalde niet de kerkenraad maar het stadsbestuur óf er beroepen mocht worden en zo ja, welke soort predikanten dat dan werd. Na de belofte dat het stadsbestuur de nieuwe predikant ook zou onderhouden (de 'handopening'), mocht de kerkenraad een drietal predikanten aan het stadsbestuur voorleggen; na de goedkeuring daarover (de approbatie) kon de kerkenraad daadwerkelijk een beroep uitbrengen op een van de drie genomineerde predikers (meestal de nummer 1 van het lijstje).

Dat lijkt een formaliteit, maar in de 17e eeuw heerste er rivaliteit tussen de Universiteit van Utrecht, waar Gisbertus Voet of Voetius hoogleraar was en die van Leiden, waar Johannes Coch of Coccejus hoogleraar was. Beiden waren reeds in respectievelijk 1676 en 1669 overleden, maar hun gedachtegoed had zich halverwege de 18e eeuw al bijna een eeuw in de leerlingen voortgeplant, die deze universiteiten hadden bezocht.

Leerstellig stonden ze tegenover elkaar op het punt van de Joodse ceremoniële wetten, die Coccejus als door Jezus afgeschaft beschouwde, terwijl Voetius die voor een deel nog geldend achtte. Het is voor veel mensen een ingewikkelde discussie, 'ver van hun bed'. Maar de overheid vond de nieuwe manier van theologie-bedrijven door Coccejus wel boeiend, omdat veel staatsgezinde of republiekgezinde personen van die theologische richting waren en terwijl meer oranjegezinden het bij de voetiaanse stroming hielden. Juist omdat Voetius nogal eens commentaar leverde op de bepaalde overheidsbesluiten, leverde dat hem strafpunten op. Daarom is het niet zo vreemd dat het stadsbestuur van Schoonhoven ook een predikant van de Coccejaanse en niet de Voetiaanse ligging voorstond.

En precies dát gebeurde in Schoonhoven in juni 1741. Men had een tweetal predikanten opgesteld: ds. Cornelius Meuls uit Hardinxveld en ds. Alexander Comrie uit Woubrugge. Consulente ds. Petrus van Schaijk moet de stemmingsvergadering voorzitten, twee dagen later, op 26 juni. Met meerderheid van stemmen wordt ds. Comrie gekozen. Men wil dit zo snel mogelijk aan de Magistraat voorleggen en hoopt goedkeuring, approbatie, te krijgen. De Magistraat is echter onverbiddelijk en verwijst naar een verordening die het vorige jaar was afgegeven: dat bij het beroepingswerk slechts een keuze mocht vallen op iemand van de Coccejaanse richting!

Je verbaast je over de naïeviteit van de kerkenraad en de consulent; ook Bergambacht mocht in die tijd van de ambachtsheer enkel predikanten van de Coccejaanse signatuur beroepen, dus ds. Van Schaijk had kunnen waarschuwen voor de afwijzende reactie van de Magistraat. Maar nee...

35. 1741. Extraordinaire Kerkenraad
gehouden Van 24 Junii 1741.
Pres. D. Hoogf.

Art. 1.
Twee Tall geformeerd Deere vergaderinge besloot zynde tot het formieren van een Tweetall
ingevolge de Resolutie van zifferen: is men raed en gebede
getreden tot dat Werk, en zijn by meerderheid van stemmen op
het twee tall genood.
D. Comelie. Nieuw Rod. te Hardinkel veld
Alexander Comrie Pres. te Woudbrügge.

Art. 2.
Gedraginge tot het Berog. 1. Wordt is besloten dat men aenstaende inaadag den 26 deeren
naamiddag ten twee uren voort zal gaan tot het doen van ene
Beroginge daer uit: ten welken eynde D. Prinsla verzoght is
tydighlyk te verschynen tot bywoninge deerer Beroginge als
consulenten, van aenstaende Predikanten D. Van Schaijk ende
Comrie; en by verhinderinge vanderelve D. Aemling ende Hoogf.
En is daerop de vergaderinge met dankzegginge besloten.

Extraordinaire Kerkenraad
gehouden Van 26 Junii 1741.
Pres. D. Hoogf.

Art. 1.
Beroginge Naer aenroeping: van oel Steeren H. Naeme, is ten overstaen
van de Welken Steeren Consulente D. Petrus van Schaijk ende
Com Aemling, Resp. Predikanten te Berg. Andaght ende Hae-
straet uit het voorhanden zynde tweetall, by meerderheid van
stemmen de Beroginge gepleet, ende uitgebracht op D. Alexander
de Comrie. thant Predikant te Woudbrügge.

Art. 2.
orde gesteld op het 1. vervolgend gezevonden dat Geconm ad Lan'am gelegenheys
geschen van Approbare. zullen zoeken om ten predigfel deere gedane Beroginge aende
D. Hoogf. Magistriet te presenteren, ende daerop de selfs ge-
quiffte Approbatie te verroschen. Ten welken eynde D. Prinsla
aen den H. Presfel de hoedige bykenden te hand zal stellen.

Ordinair Kerkenraad
gehouden den 1 Aug. 1741.

Pres. Hoog.

Art. 5

Commissie tot
Verzoek van
Handopening. Ad Art. 5. rakende de Commissie tot Verzoek van
Handopening. De Gecommitteerde ad Paisam brengen nu in
de Vergaderinge in, (t geen te voren aan de Pres.
Lid. en al was gecommunicert, en
1741

1741.

34.

't geen den 7 July niet hande ingebragt worden, om dat
doen geen Kerkenraad is gehouden, dat g. volgens de Refo.
Lette van de Extraord. Raad van den 26 Junij Art. 2. de
Beroepinge van D. Alexander Comrie, pred. te Woubrugge
op den 27 Junij aende Ed. Gr. Hout. Magistraet ginge,
senteert, en daer op Approbatie heeft hebben; en daer
op tot Antwoord door den Heer President Burgemeester
is gegeven: "Dat de Beroepene aende Heeren van de
Magistraet niet behaagt, en die verhalven den selven
Improbation van D. A. Comrie. inproberen. En fullen niet wederom Handopening
te geven nog wat superfederen, en t den Kerken,
raad wel laten weten, wanneer t gelegen sal komen
om tot Verzoek van Handopening voor de Heeren
van de Magistraet te sfluyen.
Waar over Omraeg geschiedende, oordeelt de Verga-
dering eenparig voor al nog te moeten afwagten,
wanneer t. gr. Hout. gelieven sal gelegentheid
te vergaen om op nieuw Handopening te sfluyen,
wenshende dat sulkt eerlang geschieden mag.

Uit het tweetal ds. Cornelius Meuls en ds. Alexander Comrie wordt de Voetiaan Comrie verkozen en niet de Cocejaan Meuls. Hoe Van Schaijk dat heeft gevonden wordt niet duidelijk, maar de Magistraat is kraakhelder: de afgevaardigden van de kerkenraad worden op het stadhuis ontboden en krijgen te horen "dat de kerkenraad sig souw gedragen na de

1741.

41.

Extraordinaire Kerkenraad
gehouden den 4 Octob. 1741.Pres.^{us} Hoog.^{us} Simba eodem

Art. 6.

Redengeving van
Nieuw Rijcken komst

Handopening
verleent.

Tot Redengeving van 't Beleggen Doler Vergaderinge
Berigt de' Heeren, dat hem op gisteren door de Stadt- Rode
nik Naem van de Heeren Burgemeesters was aengeleest
om haer morgen ten 22ten Uren met gecommitteerde
des Kerkenraets op 't Stadhuis voor de Heeren van de
Magistraet te compareren; dat hij vervolgens met
hij Mede-gecommitteerde daer siften en zijnde 't Ver
soek van den Kerkenraad om nieuwe Handopening Red
voorgedragen; 't welk door hun Ed. Gr. Agtbare gunstig
was ingewilligt. Dog met Recommendation, dat de
kerkenraad sig souw gedragen na de Resolutien van hun
Ed. Gr. Agtb. in Datis den 4 en 15 Junij en 5 Julij 1740.
om een Nominatie van drie Weerdige Godvruchtige
Predikanten van de Coccejaensche Studie te presenteren.
En dat ook met het Werk der Beroepinge ten spoos
diggen souw worden voortgegaan, om dat binnen korten
Denige Heeren van de Magistraet moesten uit de Stud
gaen.
De Vergaderinge dit Raport met Blijdschap gehooft
hebbende ~~besloten~~ dat wederom Handopening ver
leent was. Gedankt Gecommitteerden voor 't selve,
en haer dit ver uitgeverde commissie.

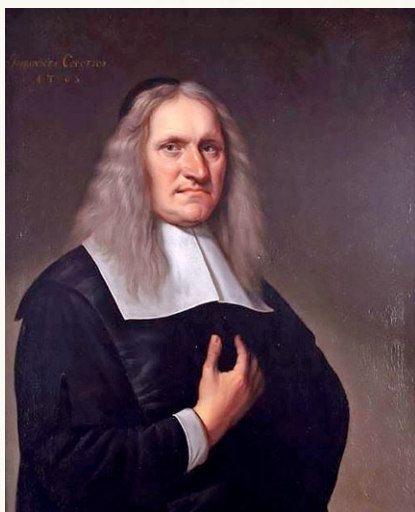
Resolutien van hun Ed. Gr. Agtb. in Datis den 4 en 15 Junij en 5 Julij 1740
om een Nominatie van drie Weerdige Godvruchtige Predikanten van de
Coccejaensche Studie te presenteren..." Dus moesten ze hun werk opnieuw
doen.

RICHTINGENSTRIJD

In het boek 'De Nederlandsche Hervormde Kerk: karakterschetsen en mededeelingen over haar tegenwoordigen toestand' van August Köhler, uit 1857, wordt over de richtingen van die tijd geschreven. "De tijd was in het algemeen nog te vroom. Slechts eene geloovige, vrome oppositie kon derhalve de hoop voeden, iets tegen de heerschende scholastiek te kunnen uitgrigten, en zoodanig eene vinden wij in de van Coccejus uitgegane godgeleerde rigting. Door de in zijn tijd heerschende scholastiek onberedigd gebleven, keerde zich Johannes Coccejus (geb. 1603, achtereenvolgens

Gisbertus Voetius (1589-1676)

Johannes Coccejus (1603-1669)

Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Bremen, Franeker en Leiden, gest. 1669) tot de beoefening der Heil. Schrift, die hij volgens andere en betere uitlegkundige regelen dan de tot hiertoe geheerscht hebbende, scholastieke godgeleerdheid zocht te verklaren.

Friedrich Adolph Lampe (1683-1729)

Daar hij de schrift als een geheel beschouwde, sloeg hij bij de verklaring steeds acht op den samenhang, zoowel der afzonderlijke deelen als van het geheel, en daar hij haar geheel en al als een werk van den Heil. Geest beschouwde, zoo ontleende hij uit haar niet alleen de stof der geloofsleer, maar zocht hij ook hare grondvormen en de hoofdbepalingen van deze daaruit af te leiden; hij plaatste zich dus zoo geheel en al onder het gezag van het goddelijke woord, dat hij, in de scherpste

tegenstelling tegen Voet en zijne school, alle gezag der kerkelijke overlevering, alle schoolsche uitdrukkingen en benamingen in de geloofsleer verwierp, en in hare plaats alleen schriftuurlijke uitdrukkingen toeliet. Langs dien weg is hij de stichter der bekende foederative godgeleerdheid geworden. Doch ook hem is het gegaan, gelijk het de bijbelsche godgeleerden zoo dikwijls gaat, dat hij zijne eigene, soms zeer vreemde denkbeelden eerst in de schrift heeft ingebracht, om ze er dan naderhand weder uit te kunnen uitleggen. Maar toch komt hem de verdienste toe, door zijne exegetisch bijbelsche godgeleerdheid bewerkt te hebben, dat, nevens de strakke scholastiek, de bijbelsche geest in de Nederlandsche godgeleerdheid met kracht is opgewekt, en veel heeft hij er zonder twijfel toe bijgedragen, dat het Nederlandsche volk boven vele andere volkeren den roem heeft van zeer erraren en te huis te zijn in de Heil. Schrift.

Was Coccejus echter reeds tot vele wonderbaarlijkheden in zijne exegese vervallen, zijne leerlingen en navolgers verliepen zich zoo zeer 'in die beuzelend-geestige manier,' zoo als Ebrard het zeer zachtzinnig noemt, dat de door Coccejus gegeven heilzame stoot zonder eenig belangrijk gevolg zou voorbijgegaan zijn, indien niet Lampe (1683-1729) op nieuw een weldadigen invloed op de Coccejanen zelf had uitgeoefend. Hij kon, zoo als Goebel zegt, met zijn ernstig, werkdadig Christendom aan de Coccejanen, die zich in onvruchtbare, bijbelsche en godgeleerde spitsvondigheden en beuzelarijen verloop hadden, den echten, volledigen, christelijken inhoud teruggeven. En dat hij dit gedaan heeft, dat hij de ernstige Coccejanen op nieuw gesterkt en als Lampianen vereenigd heeft, daarin ligt zijn gewigt voor de Nederlandsche godgeleerdheid en kerk. Natuurlijk ontbrak het niet aan vele twisten en verketteringen van den kant der Voetianen tegen de Coccejanen en later tegen de Lampianen; maar het resultaat van den strijd was toch dit, dat de drie partijen elkander wederkeerig moesten erkennen en een heilzamen invloed op elkaar konden uitoefenen. Aan iedere universiteit moest een Voetiaan (voor de dogmatiek), een Coccejaan (voor de exegese) en een Lampiaan (voor de practische godgeleerdheid) aangesteld zijn; en in alle groote steden hadden de drie rigtingen, nog tot in onze eeuw toe, het regt op een gelijk aantal predikanten.

De drie genoemde rigtingen waren echter aan het eind der vorige eeuw niet meer in staat, op wetenschappelijk gebied aan het indringend

ongeloof de spits te bieden; zij hadden elk hare bijzondere zwakke zijde, waar zij kwetsbaar waren. De dogmatische gevoelens der scholastieken waren niet meer in het christelijk bewustzijn geworteld; de Coccejanen verloren zich op het exegetisch terrein in kinderachtige en willekeurige beuzelingen; en de Lampianen legden, even als de Piëtisten in Duitschland, zulk een eenzijdig gewigt op het werkdadige Christendom, met achteruitzetting van alle leerstellingen, dat zij, wat hun persoon aanging, wel Christenen konden blijven, maar het veld der wetenschappelijke godgeleerdheid moesten ruimen. De grond was dus goed voorbereid voor de neologie. Er was maar een geringe stoot van buiten af toe noodig, om aan de godgeleerdheid eene andere rigting te geven.”

Iets ervan herken je vandaag de dag nog steeds in de kerk. De profielschets van een predikant is vaak dat hij die drie aspecten allemaal zou kunnen, maar in de praktijk is er vaak toch meer eenzijdigheid dan men aanvankelijk hoopte. Slechts een enkeling onderscheidt zich...

Misschien was dit citaat wat lang en ingewikkeld. een oud-predikant van Schoonhoven, ds. Willem van Gorsel, zei in 1976 in het Gereformeerd Weekblad het volgende over de strijd tussen Voetius en Coccejus: *“Behalve tegen Descartes heeft Voetius ook gestreden tegen Johannes Coccejus. Het conflict tussen Voetius en Coccejus is één van de meest onverkwikkelijke bladzijden uit de schiedenis van de 17de eeuwse kerk, waardoor de kerk van die dagen in twee groepen werd verdeeld: Voetianen en Coccejanen.*

Johannes Coccejus (1603-1669) was hoogleraar in de Oosterse talen, eerst te Franeker, daarna te Leiden. Coccejus was een verklaarde vijand van de scholastiek en wilde de theologie terugbrengen naar de bron, de Schrift zelf. Hij ging niet uit van de verkiezing, maar van het verbond, waarom zijn theologie ook wel ‘foederaal-theologie’ (verbonds-theologie) wordt genoemd.

Het conflict met Voetius vond z’n oorzaak niet in de eigenaardige verbondsopvatting, maar aanvankelijk in verschil van inzicht over de sabbat. Coccejus leerde dat de sabbat niet in het paradijs, maar pas bij de Sinaï was ingesteld en dus voor de christenen geen betekenis meer had, althans niet in z’n huidige wettische vorm. Voetius en de zijnen vreesden (naar later bleek terecht!) dat door deze opvatting de sabbat nog verder ontheiligd zou worden. Een geweldige strijd laaide op over dit onderwerp,

de zogenaamde sabbatsstrijd. Maar het conflict verplaatste zich weer naar verschil van opvatting over de rechtvaardiging door het geloof.

In 1669 overleed Coccejus aan de pest, maar zijn aanhangers en die van Voetius hebben de strijd nog vele jaren voortgezet. Daar kwam nog een andere factor bij. De Voetianen waren meestal prinsgezind en de Coccejanen republikeins, hetgeen de gemoederen soms nog meer verhitte dan alle theologische discussies!

Het is de verdienste van Coccejus geweest dat hij de Schrift wilde laten spreken en bang was dat een bepaalde methode zou gaan heersen over de exegese. Toch gebiedt de eerlijkheid ons te zeggen dat ook zijn verbondsopvatting al gauw een ‘methode’ werd, waarin alles passen moest. Terecht heeft Voetius de Coccejaanse verbondsbeschouwing gezien als een vreemde leer, waarbij uiteindelijk de verkiezing in het gedrang moest komen. Toch wonnen de ideeën van Coccejus terrein en hoewel onbewust en onbedoeld heeft Coccejus het latere liberalisme niet weinig bevorderd.

Pas in de 18e eeuw kwamen Voetianen en Coccejanen wat dichter bij elkaar, toen ze samen front moesten maken tegen het opdringende liberalisme. Tussen de meer ‘gematigde Voetianen’ en de meer ‘ernstige Coccejanen’ was toen al niet zoveel verschil meer...”

VOORGANGER

De vacature waarin ds. Comrie had moeten worden beroepen was die van de naar Amsterdam vertrokken ds. Johannes Temmink, die – eerlijk is eerlijk – in Leiden had gestudeerd, maar misschien in zijn preken en boeken wel meer Voetiaan was! Hij schreef een beroemd geworden boek over het Hoge priesterlijk Gebed (Johannes 17). Later zou ds. Barovius in de vacature van ds. Marinus Hoog worden beroepen; ook hij had in Leiden gestudeerd en was misschien ook wel meer Voetiaan dan Coccejaan. Zo zie je maar dat een studie nog niet alles zegt, maar voor de Magistraat was het doorslaggevend en daar is blijkbaar handig gebruik van gemaakt om dit probleem te omzeilen.

Laten we nog even kijken welke predikanten er in 1752 staan in Schoonhoven. Het zijn: ds. Hermanus van der Horst (1727-1765), ds. Marinus Hoog (1738-1762) en ds. Johannes du Sart (1752-1773). Deze laatste is er in 1752 eigenlijk nauwelijks, want hij wordt pas op

Johannes Wammarusz Temmink (1701-1768)

Bron: Rijksmuseum.nl

15 november 1752 bevestigd. Voor hem stond ds. Abraham Exters Hellenius er vanaf 1746 en die vertrok op 21 november 1751 naar de gemeente van Nijmegen. Eigenlijk hadden de gebeurtenissen in 1752 dus enkel met ds. van der Horst en ds. Hoog te maken en kort daarvoor met ds. Exters Hellenius.

HOOFDSTUK 2

Reformator of oefenaar?

Twee vragen komen op: wie was ds. Exters Hellenius, zodat Jacobus Heerens er redelijk positief over is geweest; en fungeerde de Gasthuiskerk nu wel of niet als tweede kerk in Schoonhoven? Daarover bestaat verschil van mening.

Voor Jacobus Heerens was ds. Exters Hellenius iemand waar hij goede hoop op had. Waarom? Is het een misverstand? Of heeft ds. Exters Hellenius inderdaad een switch gemaakt en stond Heerens er toen opeens alleen voor? Zelf schrijft hij er reeds in 1751 over richting de magistraat: *“Het is geen stoutheijt maar worde geperst door nood, ik ben geen Propheet nog geen Apostel, veel minder de Christus, maar Jacobus Heerens, die door Gods genade gedrongen word te on(t)dekken de verborgentheijde des ongerechtigheit, die onder de Christenen regneert, hiertoe dagt ik hulp te krijgen aen Abram Exter, op dat het werk wat meer gesag zoude hebben, maer in plaets van de handen aen de ploeg te slaen, soo beklimt hij den thron Gods, en veroordeelt mijn soo afschuwelijk, dat direct tegen Gods woort is, of die man mejnt dat Hij anderen oordeelende het oordeel gods ontvlieden sal, ik mejn neen, dog het was de man van*

Agtbare Heeren, Mijn Heeren

Het is geen stoutheijt meer worde geperft door
 Rom. 12:6. »nood, ik ben geen Propheet nog geen Apostel,
 2 Cor. 8:11. »veel minder de Christen, maar Jacobus Heeren,
 die door gods genade gedrongen word te ontkien
 de verborgentheijt der ongerechtigheit, die onder
 1 Petr. 4:10. »de Christenen regneet, hier toe dagt ik hielp
 2 Theff. 2. »te krijgen aen Abram Exter, op dat het werk
 wat meer gefag soude hebben, maar in plaec van
 de handen aen de ploeg te slaen, soo beklimt hij
 1 Petr. 5. »den thron God, en veroordeelt mijn soe afthij
 Mat. 7. »welk, dat direct tegen gods woort is, of die
 Luc. 6. »man meijnt dat hij anderen overdeelt het
 Rom. 2. »oordeel gods ontbieden sal, ik meen neen
 1 Cor. 4:5. »doeg het was de man van mijn vergeven, al eer
 6:7. »Reijdat dede, alsoo ik wist dat het soo zijn soude
 1 Tim. 6:9. »hoopende dat god het hem ook vergeven sal,
 Tit. 3:9. »alsoo dat de gantfke Christenheijt in een ver
 Mat. 24:11, 12, 13. »heerde vertelling sijt van een recht te hebben
 Act. 20:29. »dat afschijnt in god heijlig woort verboden
 1 Tim. 4: »wort, dat is niet te twiften over gods woort
 2 Petr. 2: »niet te heesken over de sielen, god ein Verkeet
 Gen 1 tot Openb. 22. »te laten in't Bedellen sijner gaven en genade,
 »nogtand is dit als de kanter tot alle ingekropt
 »ik betuige voor god, dat ik wettig met een goet
 »conscientie ten Beften van Land en kerke, en
 sielen

mijn vergeven, al eer hij dat dede, alsoo ik wist dat het soo zijn soude, hoopende dat God het hem ook vergeven sal...

Hij noemt hem geen dominee, maar gewoon bij zijn voornaam: "Abram Exter"! Was hij zo close met deze predikant? Even dacht ik: zou ds. Exter Helenius soms in de Gasthuiskerk hebben gestaan en zou Jacobus daar ook naar de kerk zijn gegaan? Later zullen er militairen bij een opstootje bij het huis van Jacobus komen kijken en in de Gasthuiskerk werden soms militairen gehuisvest. Ergens had ik gelezen dat in de tijd van ds. Barovius de diensten door de derde predikant van Schoonhoven in de Gasthuiskerk werden belegd.

Als we naar de predikantenlijst van Schoonhoven kijken, zien we deze lijn in de 3e predikantsplaats:

ds. Josua Sanderus	1641 Heerjansdam	- 1656 emeritus
ds. Arnoldus Montanus	1657 Schellingwoude	- 1683 overleden
ds. Leonardus van Groenewegen	1684 Streefkerk	- 1686 Amsterdam
ds. Martinus Colonius	1687 Windesheim	- 1730 emeritus
ds. Johannes Temmink	1731 Purmerland	- 1740 Amsterdam
ds. Wilhelmus Geisweit	1743 Zevenbergen	- 1746 Utrecht
ds. Abraham Exters Hellenius	1746 Noorden	- 1751 Nijmegen
ds. Johannes du Sart	1752 Oud-Loosdrecht	- 1773 emeritus
ds. Abraham Bruining	1773 Bergschenhoek	- 1806 overleden
ds. Daniel Constant van Leeuwen Duivenbode	1806 Wageningen	- 1838 emeritus

Ds. Sanderus was de eerste predikant van de 3e predikantsplaats in Schoonhoven en ds. Temmink en ds. Exters Hellenius volgden in die lijn; dit vertelt dat de commotie over de nominatie van ds. Comrie dus te maken had met de derde predikantsplaats. Deze derde predikantsplaats hield formeel op toen ds. van Leeuwen Duivenbode met emeritaat ging, maar al eerder, bij het emeritaat van ds. Christiaan de Groot Stiffry op 1 juli 1814 besloot men geen derde predikant meer te beroepen.

Echter, het verhaal dat die predikanten dus in de Gasthuiskerk voorgingen blijkt helaas niet waar te zijn. De drie predikanten stonden allen in de Grote Kerk. Daarover is Jan Wagenaar in 1743 heel stellig in zijn boek *‘Hedendaegsche historie, of tegenwoordige staet van alle volkeren; in opzigte hunner landsgelegenheit, personen, klederen, gebouwen, zeden, wetten, gewoontens, godsdienst, regering, konsten en wetenschappen, koophandel, handwerken, landbouw, landziektens, planten, dieren, mineralen en andere zaken tot de natuurlyke historie dienende: Vervolgende de beschryvinge der Vereenigde Nederlanden’*: “De Gasthuis Kerk te Schoonhoven is klein, en staat digt by de nieuwe Haven; doch daar in wordt thans niet gepredikt. De Groote Kerk wordt door drie Predikanten bediend. Zy behooren onder het Klassis van Gouda en Schoonhoven. Voorts zyn ‘er vier Ouderlingen en vier Diakenen van de Gereformeerden.”

Het Gasthuis (of ‘*sieckhuis*’) werd reeds in 1357 genoemd. De bijbehorende Gasthuiskerk was gewijd aan de Heilige Geest en aan Maria. Na de omwenteling van de Reformatie werden Gasthuis en kerk ingericht voor proveniers (mensen die leefden van de inkomsten van een prebende: een schenking, inkomen uit kerkelijk goed of geestelijk ambt of uit een lijfrente). Dit duurde tot circa 1724; in ieder geval besluit het stadsbestuur op 18 februari 1726: *“Is wijders vermits deze bezwaarde tijden van water goedgevonden dat de Proveniers van het Gasthuis zullen worden overgebracht in het Mannenhuis omme also te ontgaan de dubbelde huishoudinge. Verzocht wordt het dan ledige Gasthuis goed toezicht te houden en zo nodig te onderhouden.”* Daarna staan de gebouwen leeg tot 1731 en dat is zonde van het geld, vandaar dat op 7 april van dat jaar in het stadsbestuur *“voorgesteld wordt het voorn. gasthuis te maken tot een algemeen armhuis daar dan enige oudelieden en kinderen (mogelijk met meer menagie en gemak (onder opzicht van een binnenvader en moeder zoude kunnen worden onderhouden waarbij die van de Diaconie zich zouden kunnen voegen dat in het voorz. huis waren meubelen ende huishoudinge nodig, doch dat mankeerde beddens met haar toebehoren, omme welke als andere noodwendigheden in te kopen men zoude kunnen doen een collecte door de stad bij alle mensen zonder onderscheid. Voorgesteld wordt binnen 8 dagen een collecte te doen.”* Eind 1739 bedenkt het stadsbestuur *“bedacht te zijn op de conservatie van het Gasthuis, zijnde nu het armhuis.”* Dat is dus de situatie in de tijd van Jacobus Heerens. In 1761 worden er reparaties aan het Gasthuis gedaan en op 23 september 1775 wordt *“Het plan gemaakt in het Gasthuis een caserne te maken met een uitgang op de Scheepmakershaven voor vier compagnien en deze te voorzien van matrassen, lakens en dekens, doch niet meer dan voor elke twee een deken en twee lakens, alle maanden twee scoone en alle twee man ieder week een schone handdoek. Er worden 4 kachels geplaatst.”*

Kortom: geen status aparte voor ds. Exters en dus ook geen kerk naast de kerk voor Jacobus Heerens. We moeten hem toch echt in de Grote Kerk plaatsen. Daar heeft hij ook de verschillen in de prediking kunnen horen en vaststellen. Blijkbaar is ds. Exters Hellenius er aanvankelijk voor hem positief uitgesprongen. Hij meende een medestander in hem te hebben

gevonden totdat... het tegendeel bleek. Want ja... wat bedoelde Heerens met *“hand aan de ploeg”*? Zag hij zich als een soort reformator? Daarvoor kijken we straks even in zijn schrijfsels. Eerst nog iets over ds. Hellenius.

ABRAM EXTERS HELLENIUS

In de Boekzaal van 1751 kun je lezen hoe ds. Exters Hellenius afscheid neemt van Schoonhoven; hij preekte afscheid met de tekst Lukas 4 : 42b: *“en de scharen zochten Hem en kwamen tot bij Hem en hielden Hem op, dat Hij van hen niet zou weggaan.”* De schare uit Galilea (!) wilde Jezus bij zich houden, maar Hij zei: *“Ik moet ook anderen steden het Evangelie van het Koninkrijk Gods verkondigen; want daartoe ben Ik uitgezonden.”* Het is wel zeker dat hij die tekst ook zal hebben genoemd om daarmee zijn vertrek naar die andere stad, Nijmegen, te rechtvaardigen.

Maar... mensen hebben dus geprobeerd hem tegen te houden, zo lijkt het uit deze tekst. En dat heeft hem zeker geraakt. Zou het Jacobus Heerens hebben kunnen zijn? Waar doelde Heerens op, toen hij sprak over *‘Gods throon’* en het veroordelen? Het lijkt erop dat Heerens toch loyaal blijft aan Exters Hellenius: *“dog het was de man van mijn vergeven...”* Bleef hij hopen dat de predikant nog van gedachten zou veranderen?

Helaas zullen we dat nooit weten; de predikant stond er slechts vier jaar, kwam uit Noorden (waar hij in 1737 werd bevestigd) en ging in 1751 naar Nijmegen. Daar ontving hij in 1756 een beroep naar Middelburg, maar burgemeester Cornelis Walraven Vonk maakte zich hard om deze predikant te bewaren voor Nijmegen, door hem voor te dragen als hoogleraar in de godgeleerdheid aan de in 1655 opgerichte Illustere School, die later de status Universiteit kreeg. Deze school, die aanvankelijk was gevestigd in de vroegere Commanderie van Sint Jan, heeft een hoop pech te verduren gekregen. Al in 1666 maakte de pest bijna een einde aan de school. Het rampjaar 1672 trof daarop de stad nog eens extra zo hard, toen de Fransen de stad veroverden; het onderwijs werd gestaakt; in 1682 moest de school helaas stoppen. Meerdere pogingen zijn gedaan de school te herstarten en dat was in 1756 ook het geval. Er waren reeds hoogleraren, benoemd, waaronder Abra(ha)m Exters Hellenius, en er werden al colleges gegeven, maar vanuit Den Haag kwam er geen financiële steun en mede door de kerkelijke verdeeldheid in Nijmegen moest de school reeds in

1757 hals over kop sluiten. Dat was ook voor ds. Exters Hellenius een tegenvaller. Toch bleef hij in Nijmegen dienen, waar hij tien jaar later, op 8 augustus 1768, stierf. Hij was te Dordrecht geboren op 28 september 1713, studeerde in Leiden en kwam dus via Noorden (1737-1746) naar Schoonhoven.

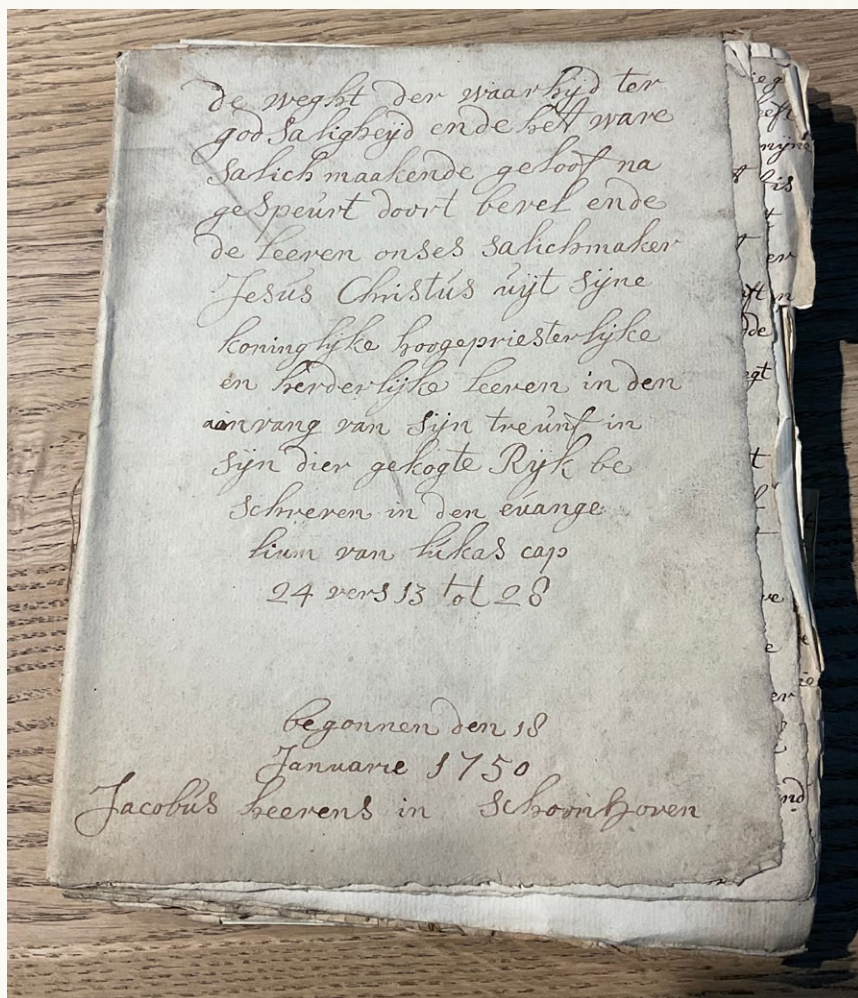
MESSIAS/REFORMATOR OF GEWOON OEFENAAR?

Terug naar Jacobus Heerens, die zijn medestander op de preekstoel kwijt was. Hoe zag hij zichzelf? Dat is lastig te zeggen omdat er schrijfsels van hem zijn, die tamelijk positief zijn over zijn intenties; en er zijn dossiers van de kerkenraad waarin wordt gezegd hoe onbeschoft hij zich gedraagt tegenover de kerkenraad en de overheid. Was hij schriftelijk vriendelijker dan verbaal? Dit is wat hij bijvoorbeeld heeft geschreven aan de kerkenraad (staat al eerder afgebeeld): dat Jacobus Heerens *“gesien hebbe dat na die tijd (van de apostelen en martelaren) altijd het twisgierige b. zijn troon in t midde van de kerk vergadering deReck strijdig tegen gods woord heeft geset, soo ist dat ik door de openb: van gods voorsienighijd, en zijn vaderlijke waarschouwinge, dat desen troon door wormen van twist sie door knaagt te zijn, vinde ik Ul(ieden) als mijn broeders te waarschouwen verpligt, alsoo ik wete dat ter ganschelijk twistinge onder Ul(ieden) is...”*

Heel zijn stapel schrijfsels – vaak meditatieën die hij mogelijk heeft gehouden in een conventikel in zijn huis, waar mensen uit Schoonhoven en omtrek naartoe kwamen doordeweeks – is gericht op misstanden in de leer. We zien er moderne ideeën aan de kaak gesteld, maar ook theologische zaken die we in hun tijd moeten plaatsen en die we thans niet meer zo kennen.

Mogelijk hebben mensen hem wat over het paard getild. Zijn stijl is beroerd gebrekkig Nederlands; maar de andere kant is dat hij schrijven kon en óf kopieerde óf zelf teksten bij zijn betoog wist aan te halen die hout sneden. Het geheel is lastig te lezen omdat leestekens en interpuncties minimaal worden gebruikt; hoofdletters worden spaarzaam gebruikt.

Zijn betoog lijkt vertellend, maar de kerkenraad prikte er doorheen en vond dat zij op de korrel werden genomen. Hij heeft bijvoorbeeld een geloofsbelijdenis geschreven aan de hand van de Apostolische Geloofsbelijdenis en bij elk van de 12 artikelen wat over de tekst uitgeweid. De kerkenraad heeft het blijkbaar ook onder ogen gekregen en schrijft

daarover in het dossier dat zij over hem hebben opgesteld: "Want eerst in sommige door hem ontworpenen Geschriften (zie hierboven: hij begon hieraan te schrijven op 18 januari 1750) betreffende de Godsdienst en Leere, en bijzonder in een soogenaemde Geloofsbelijdenisse door hem opgesteld, heeft hij onder Bijbelsche Bewoordingen verbloemende en waerlijk veruitsigtige (?) Gevoelens, soo ontrent de Leere selve, als ontrent de Leeraers, en den geheelen openbaren Dienst zoeken te verspreiden,

hebbende die Schriften aen sommige Heeren van de Regeeringe en verscheijde Leden der Gemeijnte, jae selfs aen die buijten onse Kerk-gemeenschap zijn, medegedeelt; en op allerlei wijze getragt verkleijninge, Smaedinge en verdagtmakende Beschuldigingen van de Leere, Leeraers, en Leerwijse gelijk blijken kan uit sijne voorredens, aenspraken en mondelijke Gesprekken.”

Dit was reeds in artikel 3 van het 26 artikelen tellende dossier dat is opgesteld tot onderbouwing van zijn verbanning uit de kerkelijke gemeente. Het was een strijd tussen klein duimpje en de reus, maar er moet iets in zijn hoofd hebben gezeten dat hij een van Godswege geroepen reformator zou kunnen zijn. Ouderling Thomas van Kempen, de zerk van zijn graf ligt in het koor van de kerk, had hem op een huisbezoek aangesproken op zijn commentaar en smadelijkheden. *“Dog Hij wijsende op seker Boek, seijde, Daer, mijne stukken zijn gereet; schrijf maar; ik zal ulieden welstaen maar noijt sal ik voor Predikanten of Kerkerketen komen. jae bood aen terstont met Visitatoren in een twistgesprek te komen over wel 20 (soo hij seijde) door Hem uit boeken opgesamelde versch(illende) stukken tusschen Voetianen en Coccejanen...”*

Je kunt dit standvastig en zelfverzekerd noemen, maar hij was wel enigszins de voeling met de realiteit kwijt... als het zo is gegaan zoals de kerkenraad documenteerde. Want dit dossier had, zoals gezegd een doel: zijn verbanning. Zijn de tonen uitvergroot en gebaren verheftigd? Het zou kunnen... Een reformator was hij niet; eerder een oefenaar (lekenpreker).

Zijn eigen brief is woordelijk aangehaald in het dossier; de brief eindigt met *“... dat de gantsche Christenheit in een verkeerde verbeelding leijt van een regt te hebben dat absoluijt in Gods heijlig woort verboden wort, dat is niet te twisten over Gods Woort, niet te heerschen over de sielen, God een Vrijheer te laten in ’t bedeele sijn gaven en genade, nogtans is dit als de Kanker tot alle ingekropen. Ik betuige voor God, dat ik wettig met een goede consciencie ten besten van Land en Kerken en siele saligheijt gearbeijt hebbe, en nog arbeijden sal, en durve ik elendige die mijn daarom haet en bespot door het vuer des geestes wel uitborsten gelijk mijn volmaekte Leeraers voorgegaan hebben het is soo gebrekkelijk als het is, ik behoude voor God een goede consciencie, hopende dat God aller oogten sal openen opdat sij siende mogen sien en bemerken dat tot Vreden*

dient. Eedele achbare Heeren UEb (Uwer eerbiedwaardige) gehoorzame diennaer en burger (was geteekent) Jacobus Heerens."

Volgens het dossier van de kerkenraad, heeft Jacobus Heerens zich na de begrafenis van Louis Lasonder, 5 november, in een gesprek gemengd met enkele kerkmensen uit de Grote Kerk, hoewel de overledene een Rooms Katholiek was (sneert het dossier) en daar heeft hij geroddeld over de predikanten van wie hij ds. Extgers een 'schelm' had genoemd en de andere twee predikanten had hij de titels 'prullen, weetnieten' gegeven. Hij was daarop aangesproken, omdat dit niet de plaats was te bakkeleien. Dat was hem in het verkeerde keelgat geschoten en hij was nog verder van leer getrokken. Maar... wat hij even eerder zich had laten ontvallen was dit: *"een gesprek begonnen raekende sijne Schriften, welke Hij voornemens was te doen drukken; en sig aen den Drukker Herman Stertzenbach uitgelaten, dat Hij Hem daarmede veel gelts soude doen winnen."*

Herman Stertzenbach woonde in Schoonhoven; we komen hem tegen in het begraafregister waarin vier begraven kinderen opgetekend staan in respectievelijk 1764, 1766, 1767 en 1769. Herman is op 30 april 1758 in Schoonhoven getrouwd met Maria Kom. Hij was weduwnaar van Anna Josina de Lusenet, die in 1749 overleed. Herman en Maria kregen een kleine maand later een dochter Florentina Louise, in 1763 een dochter Johanna; blijkbaar is de eerste dochter in 1764 overleden want in 1766 wordt nog een Florentina Louisa geboren, die datzelfde jaar weer overlijdt. Tot slot nog twee zoons: Johan Hendrik (1767) en Herman (1769) die beiden dus eveneens jong zijn overleden en in Schoonhoven zijn begraven.

Ondertrouwt Hermanus Stertzenbach
den 14 April. Weduwnaer van Anna Josina
de Lusenet
getrouwt alhier
den 30de. en
Maria Kom I. D. geboortig
van Goudriae, beide alhier
wonende

III

Hoewel... Herman Hermansz Stertzenbach werd op 28 januari 1789 in of bij de kerk begraven. Dat is echter niet vader Herman(us), want die is zoon van Joan Jacob Stertzenbach en Geertruijd van Eck, gedoopt op 9 september 1736 te Schoonhoven; het moet Hermans zoon zijn. Vader Herman moet op 2 februari 1781 zijn overleden en wordt in het begraafregister '*mons. Herman Sterzenbach*' genoemd.

Deze Herman Stertzenbach was '*ordinaris Stads en Klein-Zegel Drukker*' van onder andere de '*Keure en Ordonnantie voor het Goud- en Zilversmeden Gilde der Stad Schoonhoven*', het zogenaamde '*Magistraatskeur*' van 1774.

Dat boek... was dat serieus de bedoeling om een officieel boek te worden? Ik weet niet hoe drukker Stertzenbach het beoordeelde, mocht hij het script ooit in het echt gezien hebben, maar menig uitgever zou er zich niet aan hebben gebrand, of er moest eerst een neerlandicus doorheen. Dwalingen constateren is één, maar er een gedegen studie van maken om tot dieper inzicht te komen en een reformatie in de kerk te gaan ontketenen was te hoog gegrepen voor Jacobus Heerens. Daarom is het zo triest het bundeltje geschreven tekst bij de nalatenschap van zijn dochter Jacoba in de Weeskamer te vinden. Een foto haalt het uit de vergetelheid.

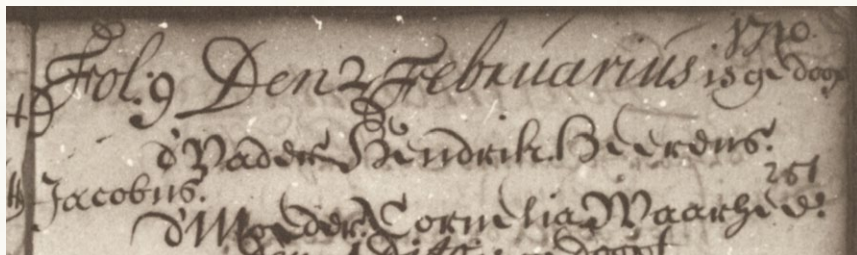
HOOFDSTUK 3

Oplopende spanningen

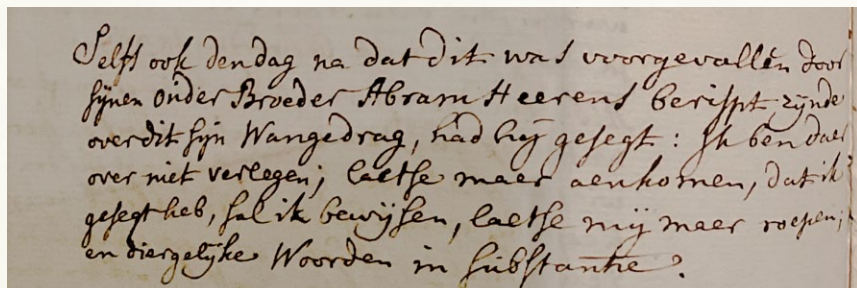
Jacobus Heerens is – misschien wel zonder dat hij het door had – een dossier bij de kerkenraad aan het opbouwen. Daarin worden alle voorvallen genoemd, die ertoe gaan leiden dat hij in de ban wordt gedaan.

Allereerst is het misschien goed om Jacobus Heerens eens aan je voor te stellen. Als eenvoudige burger in de 18e eeuw is er niet gemakkelijk iets over hem te vinden, zoals zijn gezinsomstandigheden en zijn huis of beroep. Toch gaan we het proberen.

Jacobus, in 1710 geboren zoon van Hendrik Robertsz Heerens en Cornelia Jansdr Waarhee, had zes broers: Johannis (1702), Hendricus (1704),

Hendricus (1706), Abraham (1708-1775), Cornelis Heerens (1712) en Arnoldus (1714). De meesten zijn waarschijnlijk jong overleden. Zijn broer Abraham komen we nog een keer tegen in het verhaal; die hem zou hebben berispt wegens zijn houding richting de kerkenraad.

“Selfs ook den dag na dat dit was voorgevallen door sijnen ouder Broeder Abram Heerens berispt zijnde over dit sijn Wangedrag, had hij gesegt: Ik ben daer over niet verlegen; laatse maer aenkomen, dat ik gesegt heb, sal ik bewijzen, laatse mij maer roepen en diergelijke Woorden in substantie.”

Jacobus was op 21 juni 1737 te Schoonhoven met Jannigje Stok getrouwd, dochter van Jan Gerritsz Stok en Grietje Willemsdr Tuynenburg. Samen kregen ze vijf – en misschien wel zes of meer – kinderen:

1. Jacoba Heerens 1738-1738
2. Jacoba Heerens 1739-1790
3. Helena Heerens 1741-1741
4. Helena Heerens 1745-1745
5. Ephraim Heerens 1748-1752
6. ? Heerens 1752-????

Jacob werd op 23 augustus 1764 (Pro Deo, dus van de armen) begraven en zijn vrouw Jannigje Stok “wed^{we} Heeres” op 13 oktober 1773 eveneens Pro Deo.

Heeft de vroege dood van vier van de vijf kinderen iets met hem gedaan dat hem anders liet kijken naar de kerk? Was het dát, dat hem in 1752 deed besluiten zijn jongste kind, dat net was geboren, zelf te dopen? Laten we dat in ieder geval alvast nu maar benoemen, want dat kwam er

Art. 5.

geconfirmerde. *Art. 5. Inhoudende de geconfirmerde, als, Dirkje Labeij, Lijfbeth Kwijk; Die beiden in de selve staat. Gelyk ook Jacobus Heerens, tot deſen Artijkel gebracht zijnde volgens Art. 10 Synedr. 10 Decemb. 1751. En terwyl gehoord wort dat Hij onlangs ſijn Kint in huijs ſelve gedoopt heeft, Sal daerover int vervolg nader gehandelt worden.*

in de stapel kwalijke feiten volgens de kerkenraad nog bij. Er wordt gehoord (lees: verteld) over Jacobus Heerens “*dat Hij onlangs ſijn Kint in huijs ſelve gedoopt heeft...*” Dat is niet alleen ongepast, maar daarmee ſchoffeert hij ook de kerkenraad, door hen weg te zetten als onzuiver en onzalig. Althans, dat is wat de kerkenraad haarfijn documenteert en aanvoelt. Dit voorval vindt plaats kort na april 1752.

Dat Jacobus Heerens voorsorteerde op een straf voel je aankomen, zeker als je het dossier van de kerkenraad leest, dat hij overigens later zelf ook heeft ontvangen van de kerkenraad. Meermalen is hij uitgenodigd om op een vergadering van de kerkenraad te komen; vooral nadat hij huisbezoek van de dominee en de ouderling had geweigerd. Elke keer had hij een andere uitvlucht, waardoor hij steevast niet verscheen. Dit dreef de broeders tot wanhoop. Ze schakelden eerst de burgemeesters in, daarna de baljuw. Maar niets leek te helpen. Jacobus bleef afwezig.

Je voelt aan dat, als niets meer helpt, men dan toch eindelijk naar de ‘ban’ grijpt om hem in beweging te brengen. Het lijkt misschien wel als de rechtzaak bij de Heere Jezus; men zocht een reden om hem te straffen, maar hij hing enkel een andere (theologische?) mening aan. Daarom worden zijn uitspraken duidelijk geboekstaafd en misschien ook wel wat aangedikt. Ferme taal tegen de kerkelijke overheid!

Heerens heeft die veroordeling, waarschijnlijk, ervaren als een laffe daad om hem te dwingen openheid van zaken te geven vóórdát zijn boek zou worden gepubliceerd. Als Stertzenbach dat tóch had gedrukt, had die zijn reputatie op het spel gezet, daar de baljuw, magistraat, evenals de kerkenraad deze uitgave hadden afgekeurd. Dat epistel zou de rust in de stad niet bevorderen en dat leek de predikanten uit den bozen.

Het is goed om het dossier in een volgend hoofdstuk in zijn geheel te transcriberen, zodat het hele verhaal, zij het eenzijdig, toch helder wordt. Er zijn echter nog drie zaken die moeten worden verteld. In een volgend hoofdstuk komt de zaak ‘Hendrik Regtsloo’ aan de orde die in ditzelfde jaar tegenover de predikant en ouderling die voor zijn deur stonden zei dat hij op Jezus leek. Dit was vanwege blasfemie een helderder zaak die tot diens verbanning uit het gewest leidde; dat zou met Heerens lastiger blijken te zijn. Daarnaast ontstaan er relletjes (zo lijkt het althans) bij Heerens’ huis als hij er bijeenkomsten (conventikels) houdt. Dit vindt de Magistraat verstoring van de openbare orde en grijpt daarom in. En tenslotte bedient Jacobus Heerens, zonder dat hij ambtsdrager is, beide sacramenten in zijn eigen huis! Volgens de wet van de kerk zou hij daarom in de ban moeten worden gedaan en de Magistraat geeft daarom ook toestemming aan de kerkenraad, om dit uit te spreken. De kerkenraad kon, evenals het sanhedrin in de tijd van Jezus, niets doen zonder de goedkeuring van de overheid.

CONVENTIKELS VERBODEN

Op de kerkenraadsvergadering van 20 april 1752 komt een escalatie ter sprake bij een conventikel of geestelijke bijeenkomst van gelovigen, die met elkaar bijbellezen, zingen en naar een overdenking luisteren. Dit klinkt als een soort bijbelkringavond, maar in die tijd fungeerde dit meermalen naast of in plaats van de kerkdienst in de kerk ter plaatse.

Wat was er gebeurd? De kerkenraad was bij de burgemeesters (er waren altijd twee burgemeesters die samen met de schepenen de magistraat of het stadsbestuur vormden; zij regelden de kleine zaken en de openbare orde. De grotere vergrijpen beoordeelde de baljuw) geweest om een voorval bij het huis van Heerens te bespreken. Even tussen twee haakjes: we lezen niet dat het om het huis van Heerens gaat, maar uit de volgende zaak – die van de bediening van een sacrament in zijn huis – blijkt toch wel zeker dat het om het huis van Heerens in de Koestraat gaat.

Laten we de notulen maar lezen, dan druipet de welgevalligheid er weer vanaf: *“Is Raport gedaen door D. Praeses (de predikant die ook preses of voorzitter van de kerkenraad is) en Scriba van hun uitgevoerde Commissie bij de Heeren Burgemeesteren, Dat sij met veel beleeftheit en*

Vriendelijkheid door hun Ed. Gr. Agtb. waren ontfanten en behandelt; dat Hun Ed. Gr. Agtb. seijden tegen de oeffeningen (de conventikels) niet te zijn, alsse met Ordentelijkheid geschiedden, en met kennis van de Predikanten en Kerkenraet, dat de Heeren van de Magistraet onlangs over dat stuk delibererende het ook soo begrepen hadden, en voornemens waren om het van 't Stadhuijs te publiceren, dat geen Oeffeningen (conventikels) souden mogen gehouden worden als in 't bijzijn of met voorkennis van Een der Predikanten deser stad; van Welke Concept-Publicatie hun Ed. Gr. Agtb. goedvonden Een Extract aen d. Praeses te laten toekomen om aan dese vergadering te communiceren; welk vervolgens is voorgelesen, zijnde van dese inhoud:

Concept-Publicatie

De Heeren van de Magistraet der Stad Schoonhoven in ervaringe zijnde gekomen dat op Woonsdag avont laestleden in sekere Huijsinge binnen dese Stad in de Koestraet, alwaer een particuliere Bijeenkomst of Oeffening wirt gehouden, soodanig Beroeringen en Bewegingen zijn voorgevallen, dat op het Gerugt van dien verscheijde Burgers en Ingesetenen van allerlei Religie, waeronder ook veele Militairen, in een groot Getal zijn toegeschoten, en sig voor deselfe Huisinge hebben vervoegt, en het te dugten is geweest, dat bijde toegervloeyde Menigte voor en in gemelte Huijsinge seer veele Disordres souden zijn gepleegt geworden, waer door de Geheele Stad als in een Combustie en uiterste Verwerring hadde kunnen worden gebragt; het welk egter door de goede en tijdige voorsorg van Heeren Burgemeesteren nog gelukkig is voorgekomen; Zoo is 't dat haer Ed. Groot Agtb. aengedaen zijnde met een waere Ernst en ijver voor God en sijne Dienst, en te gelijk wakende voor de Handhaving van de Publique Rust en Veiligheit der Burgerlijke Zamenlevinge, hebben goedgevonden en verstaen allen en een ijegelijk het zij jong of oud, van wat staet ofte Conditie hij soude mogen zijn, op het Scherpeljkste te interdiceren en te verbieden gelijk haer Ed. Groot Agtb. interdiceren vbieden mits Desen, omme eenige deminste Bewegingen off samenrotting voor particuliere Huijsen te maken, veel min eenige Disordres aldaer te pleggen, op poene van als Perturbateurs (verstoorders) van de gemeene Rust te sullen werden gestraft; gelijk ook bij Niemandt eenige

Particuliere Vergaderingen of Oeffeningen sullen mogen worden gehouden, anders als in het Bijzijn, off Voorkennisse van Een der Predikanten deser Stad.

Infidem Extract (was geteijkent) J. Oostendorp.”

TESTAMENTEN EN DE WEESKAMER

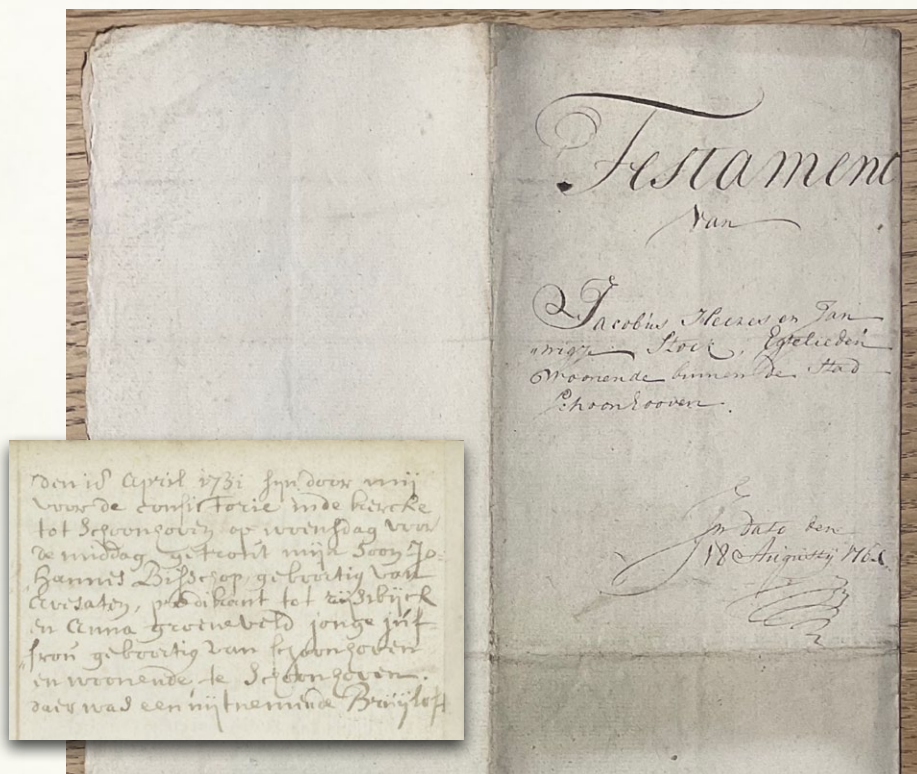
Zoals gezegd vond ik de schrijfsels van Jacobus Heerens, samen met enkele testamenten – zoals die van hemzelf en die van zijn schoonouders – in een dossier van de Weeskamer.

Dankzij Jolanda Reijm werd ik op een ander spoor gezet dan ik aanvankelijk zat: ik dacht dat de spullen bij het Weeshuis vandaan kwamen, maar dit blijkt iets anders te zijn. Ergens las ik: *“Een weeskamer is een rechtsinstelling en is iets anders dan een weeshuis. Als één van de ouders van ‘onmondige kinderen’ (jonger dan 25 jaar) overleed, moest de andere ouder zich melden bij de weeskamer. In dit soort bewijsboeken werden de namen en leeftijden van de kinderen opgeschreven en hun erfdeel. Dit geld (de erfenis) werd tot hun 25ste levensjaar bewaard door de weeskamer of de overgebleven ouder.”*

Dat is wat er is gebeurd. Jacobus overleed in 1764 en toen heeft zijn weduwe een document met een testament laten opstellen om voor hun enigst overgebleven dochter, Jacoba, geld te reserveren, mocht ook moeder overlijden. Dit document, samen met enkele oudere documenten, alsook het stapeltje geschriften van vader Jacob, is bij de Weeskamer in bewaring gegeven. En toen Jacoba, ongehuwd, in 1790 op vijftigjarige leeftijd overleed, is het daar blijkbaar blijven liggen. Vandaar dat we het vandaag de dag in de archieven van de Weeskamer kunnen vinden.

Helaas spreekt het testament niet over een huis. Slechts over wat geld. Jacobus en zijn vrouw huurden hun huis. Het zou mooi geweest zijn als dit document iets over hun huis in de Koestraat had vermeld, maar helaas is het vier pagina's wollige taal, waarin de regels voor de nalatenschap zijn vastgelegd en daarmee is alles afgehandeld.

Maar... bij de spullen zitten ook twee documenten over huur: één document gaat over kwijtschelding van achterstallige huur voor een huis op de Westhaven; het andere is het huurcontract voor het huis in de Koestraat!

Het Testament uit 1764; inzet: huwelijk Johannes Bisschop en Anna Groeneveld

Dat huurcontract (zie hiernaast) ging in op 1 mei 1746; het ging over een huis aan de westkant van de Koestraat, dat werd verhuurd door Johannes Bisschop en Anna Groeneveldt. Zij waren in 1731 in de consistorie van de Grote Kerk in Schoonhoven getrouwd door vader Petrus Bisschop, predikant te Lienden (zie inzet boven); Anna kwam uit Schoonhoven. Johannes werd in 1721 in het studentenalbum van de Universiteit van Leiden ingeschreven!

Ze verhuren het huis met erf aan Jacobus Heerens en zijn vrouw Adriana (!) Stok voor de tijd van zes jaar en voor 36 gulden per jaar. Johannes overleed in 1748 te Rijswijk (GLD) waar hij predikant was; zijn weduwe inde de huur voortaan. Elk jaar werd het netjes op het contract bijgeschreven. En het contract stopte in... 1752! Daarna zijn Jacobus en Jannigje blijkbaar verhuisd naar een huis op de Haven aan de westzijde.

B Y B E L S ZAKELYK-WOORDENBOEK.

IN HET WELKE VOORKOMEN, EN VERKLAARD WORDEN, NIET ALLEEN ALLE
Landen, Steden en Gewesten, Gebouwen en Merkwaaardige Plaatsen,
Zeeën, Rivieren en Bronnen, Bergen, Dalen en Bomen, Tempels,
Godts- en Afgoden-Huizen, Offerhanden en Godtsdiensten,
Afgoden der Joden en Heidenen, Volkeren en Natien,
Mans- en Vrouws-Persoonen, Dieren, Berg-Stoffen,
Gewichten, Ellen, Maten en Munten;

MAAR OOK VEELE ANDERE

*Merkwaaardige Woorden en Spreekwyzen, Geloofs-Belydenissen, Gelykenissen en Voor-
beelden, Gezichten en Geschiedenissen, Deugden en Ondeugden, Gewoonten
en Gebruikelykheden, Zonderlinge Gevallen, Kanßen en Handteeringen,
Wonderwerken en Tekens; van hoedanige Dingen in de
gantsche HEILIGE SCHRIFTUURE gemeld word.*

Kortelyk, alles wat tot Ophelderinge van Donkere en Zware

SCHRIFTUURPLAATSEN D E S

OUDEN EN NIEUWEN TESTAMENTS

EENIGZINTS DIENEN KAN, EN DAARIN VERVAT IS.

*Uit de Verklaringen, Redrearingen en Schriften, als meeste andere Aanmerkingen der Beste Ge-
leerden, Zynyke Oudheid-kundigen en Beroeemde Kerk-Lettersen, by een gezamenl.
en volgens een Aphanistysche Ordeninge gescht, ten zunderlinge
Nutte en Gemakelykheid voor Schriftuur-Lievende*

WERELDYKE EN KERKELYKE REDENAREN.

DOOR

JACOB GERARD STARINGH.

Bedienaar des H. Euangeliums te Gouderak.

LETTER B. EERSTE DEEL, TWEEDE STUK.

TE A M S T E R D A M,
By J. DE G R O O T.
M D C C X C V I I

*Bijbels Zakelijk Woordenboek van ds. Jacobus Gerardus Staringh (zie inzet), editie 1757,
de eerste keer waarin het voorval met Jacobus Heerens wordt genoemd in dit boek*

HOOFDSTUK 4

De afsnijding of de kerkelijke ban

Eén van de formulieren waarvoor men in onze tijd zeer huiverig en terughoudend is, is die ‘Van den Ban of de Afsnijding van de Gemeente van Christus’. Mensen die scheuring maken of een ethisch ergerlijk, zondig leven lijden en de Christelijke gemeente onder Gods oordeel brengen, worden uit de gemeenschap gestoten als uiterste redmiddel om hen wakker te schudden en zo mogelijk nog tot inkeer te brengen.

Dat dit zelden gebeurt, de afsnijding van de gemeente, kan enerzijds betekenen dat het niet goed zit met de tucht, maar anderzijds kan het ook betekenen dat mensen zich tot inkeer laten brengen en het dus niet zover hoeft te komen!

Het is een heftige en indrukwekkende zaak die – als het goed is – tranen kost bij kerkenraad én gemeenteleden. Hoe heftig en ‘bijzonder’ het is, maakte ik op uit het feit dat zelfs in een boek als het ‘Bijbels Zakelyk Woordenboek’ van Jacob Gerard Staringh (predikant te Gouderak) wordt genoemd bij de uitleg van de Ban: *“Onder ons komt men zelden tot de openbaare Afsnydinge. Men vermaant, men herhaalt de vermaningen en*

bestraffingen: Van wegens den Kerkenraad wordt hem, die in Leere, of Wandel ongereegeld zich gedraagen heeft, het gebruik van het Avondmaal voor een korteren of langeren tyd ontzegd, wordt op zyn verzoek, na betuiging van berouw, en blyk van beterschap wederom aangenomen. Maar heeft zich iemand in het openbaar vergreepen aan zonden van het grofste soort, of is hy een Afvallige geworden, en een vinnig Bestryder van zyne voorheen gedaane belydenisse der Leere, en blyft hy in het eene, of het andere, in weêrwil van alle vermaaningen, en een lang geöeffend geduld, stoutelyk voortgaan, dan komt men 'er eindelyk toe, dat men hem by zynen naam aan de Gemeente bekend maakt, en den Ban over hem afleest van den Predikstoel: Doch niet anders, dan na altoorens der Gemeente, meer dan eens, aangekondigd te hebben, dat 'er, evenwel zonder den naam te melden, een onwaerdig Lid onder haar is, met vermaaninge om te bidden, dat Godt zo eenen de bekeeringe wilde geeven, om te ontwaaken uit den strik des Satans: En dat alles met voorkennisse en toestemminge van de respective Magistraaten, gelyk dat zo gedaan is te Schoonhoven met eenen Jakob Heerens, den 3 December 1752."

Bijna elke notule in 1752 gaat over hem en over de voortgang van het contact met Jacob. Zelden komt zijn vrouw in beeld; zijn dochter

Art 6 ad 6.

Jacob Heerens! Aangaande de Saak van Jacob Heerens, wort door de van der Horst beridit, dat de E: Classis van Gouda en Schoonhoven, Laast te Gouda gehouden; na de verdere behandeling des kerkenraads in dese Saak gehoord, en verstaant te hebben, eenparig van advies was, dat de kerkenraad in dese in debita forma, overeenkomende de kerken ordeningen, wylen voorzigtig gehandelt hadt; verby de de. Zig dat hier nog so leer voor de suwerheid der Leere viert gewaakt, we. Idende de kerkenraads alle voorkoming van genade en Zegen om hier in, selve tot het laetste, voort te gaan.

Intewyl Jacob Heerens even hartnackig, en weder Spanning blyft, vint de sgadering goet, en ten vollemig genoodvaakt om na voorgaand, predikt de E: Classis, dese navolgende bekendmaking van den. Predikstoel op drie agter een volgende Zondagen, des voorm. Dags de gemeente voor te stellen, by de de van woort tot woort ald hier volgt

Sta

Extract uit de handelingen des kerken-
raads der gemeente van Tiel, 1752
Schoonhoven, gehouden den 3^{den} November 1752

Nu, naam ende salt van de kienraads van 1752 ge-
meente aan dese plaats, worst thans van de Christelyke
gemeente bekend gemaakt, dat welgemelde kienraads
in dier volgent haar ampt, en wydelijk in gods woord,
en gestaaft de kerken anders, aangewendene plichtingen,
moeten de acht geven op den geenen, die ergens en
tue dragt aan nieten tegen de leere, en de godanigen,
in dien zy onpleetlyk zyn, niet alleen te tekenen,
op dat zy mogten pmeid worden, maar ook na de
eerste, tweed, en derde pmaning uit te werpen; toz
haare innerlyke sieft knerte, heeft moeten onder
vinden, dat alle haare siefderlyke, en sagtwede ge-
behandelingen met de ker medelids desir gemeente,
nu meer dan ander half jaar gehouden, ten se ne
maale niet slegts vngelooft, maar helaal! van
sulke een onphooft slegt, en toz alle overgegeven boel
heid voortgaande, en verderfelyk gevolg zyn geweest:
dat de kienraads, hoe wel ongeern, eeter in de vrees
god, en na voorheen ingenomen adyts van de elias
fil van gouda en Schoonhoven, heeft moeten be-
sluyten, om delen ergelyken, en gemeente en bur-
gerstaat, gevaarlyken menbre, wien naamsen
toz hier toe gespaart heeft, of hy ook toz inkeeren
kerous mogte komen, nu opentlyk, en by namen
voort te dragen, als een menbre voorwien geve-
lent, en gantlyk ergelyke handelingen, de gemeen-
te gods op het ernstigst, pmaandt wort, seg te wag-
ten, en sloot hem by goede gelegenheid mede te
helpen vermanen toz beterschap, ende ook in hun-
re gebeden ^{voor} hem te smeken, dat hy door hert sa-
kerende genade, deses so verre afgevallene gelieve
gunstighlyk te recht te brengen, op dat nu niet ge-
dwongen worde, den selven eyndelyk na het bevel
en woordt van 1752, af te snyden, en uit te werpen
Het is dan Jabo Heerend, wien het gelutt heeft,
zonder dat onds wotens hem eenige aanleidinge, of
vordake daar toe gegeven is, van de zyde des kienraads
of der Dienaaren des woordt, sig door mandelyke ge-
sprekken, en door pdrade in de gemeente, ptryde
gedenstken, in zyne gevoelen, omtrent de leere en de
leeraars, den geheelen godsdienst en Dienaars hier ter
plaats, en zyn onbetamelik gedrag te stoonen, als
een Man, die alle goddelike en mensdelike ordeningen
en wetten psmaat, en onder de smadelykste sreedt,
en scheid

en schied-namen, de leere, en leeraars. Zo blyven al in de gemeente, te Sta. de Socht te Stellen, de selve zo by men de, als geschriften, voor Anti-Christidde, uitmaakt. Ja wy hoort al het beest gelyk, dat in de openbaring vernemtil.

En wanneer op een vriendelyke wyde, dikweyls is toegt geworden, ja eyndelyk gedagvaart, om, met de leeraars, en, by vergadering van dien, met de volle kerkenraad in gesprek te komen, op dyne geveulent en handelingen. Sulx telken, met alle pbenading geweygeert heeft, in voege hy wegeert halsterrigheid genaar d'antwoordt dynde, van sig van, het H: Avontmaal te ant houden, dog Staetelyk gemakers dynde, en toen de d'antwoogen geenduncers worden, de magthant dat wederom heeft ander Staam, ja daar en bene dyn hint heeft bestaan in, dyne eygenhuyt te doopen; En of dat mag niet genueg wane, op sulke plaatsen heeft trachten te beweeze, dat er niet gaande woordt Gods geen letter, of blyk is, dat er aan leeraars der gemeen te enig opdyt op leere, en leeren, of eenige magt toe weeringe van de ergerlyke pleent dy. Ja zig staet heeft in beken. b'isfaan. De kerkenraad zig dus uit te druke hen, dat alle die leeraars, of opdieners over de knidde der Heeren genoeut worden in de vernell, verloken raads dyne, van Christul godtheide. Dyne goddelyke regeringe en dat de gemeente Christul niet te binden is. gelyk hy by andere gelegentheden ook beweeze heeft, dat er geene dyne, die de naam van leeraars p'dienen, ja dat er de sulken ook niet behoorden te dyne.

Welke Staetelyk, om veel andere niet te meden, onse kerkenraad, hoewel ongeerne genoot staet hebben de ytsinnigheden van de se, in alle boosheid toenemende, aan allen openbaar te maken, op, dat hy niet meer toeneme, maar onder godd' hertoveranderende genade, toe bekering mogte gebragt worden gelyk wy wenschen, en bidden, en daar toe ook de gemeen opwekken.

Nota, de woordelyke afkondiging desel is geschied voor de versta maal door de van der Horst, den 2de voor de tweede door de Hoog den 12de en voor de derde reide door de du Sart den 20de november desel Jaars, en dus drie adterceenvolgende Zondagen.

art 7, ad 7.

Jacoba enkel als ze als postbode voor haar vader dienstdoet en de kosten (die postbode voor de kerkenraad is) een briefje moet overhandigen.

Meestal zijn het korte mededelingen, soms wat meer regels, maar in de aanloop naar het uitspreken van de ban worden op 3 november 1752 in de notulen zelfs meer dan twee pagina's aan hem gewijd!

Duidelijk wordt op schrift gesteld dat de kerkenraad ‘liefderijk’ en ‘geduldig’ met deze halstarige is omgegaan, maar dat in overleg met de classis (hier was ds. J.G. Staringh ook bij aanwezig) nu toch echt een einde komt aan het geduld. Ook de Magistraat heeft toestemming gegeven.

Afgesproken wordt dat ds. Herman van der Horst op 5 november van de preekstoel zal afkondigen dat een broeder in de gemeente het dermate bont heeft gemaakt en dat, als hij zich niet tijdig bekeert, hij uit de gemeenschap zal worden afgesneden. De tweede keer dat dit zal worden afgekondigd is op 12 november, als ds. Marinus Hoog dit zal doen. En tenslotte zal de nieuwste predikant, die er nog maar een paar weken staat, ds. Johannes du Sart, de derde afkondiging doen.

Onderwijl wordt de gemeente opgeroepen, zoals het ook in het formulier staat beschreven, voor de betrokken persoon te bidden. Hopelijk hebben ze dat ook gedaan voor zijn vrouw en dochter.

En dan komt de dag dat het formulier van de Ban of Afsnijding zal worden voorgelezen... het zal niet verbazen dat Jacobus Heerens er zelf niet bij is. Hij is al geruime tijd niet meer in de diensten aanwezig. Wie dit vandaag de dag overkomt, zal mogelijk allang naar een andere kerk zijn gegaan of is in ieder geval vertrokken uit de gemeente. In die tijd was je eigenlijk helemaal op jezelf aangewezen en eigenlijk voelde dat als dakloos worden. Hoe zag dat formulier er dan uit? Je kunt het vinden bij de formulieren van de Heilige Doop en het Heilig Avondmaal, achter de Psalmen, De Heidelbergse Catechismus, Nederlandse Geloofsbelijdenis en Dordtse Leerregels, alsmede ‘de Apostolische Geloofsbelijdenis of 12 artikelen van het ongetwijfeld Christelijk geloof’, de Geloofsbelijdenis van Nicéa en die van Athanasius.

FORMULIER VAN DEN BAN OF DE AFSNIJDING VAN DE GEMEENTE VAN CHRISTUS

Geliefden in den Heere Jezus Christus, het is u bekend dat wij nu op onderscheiden tijden bij zekere trappen u voorgehouden hebben, welk een grote zonde en zware ergernis onze medelidmaat N. gedaan en gegeven heeft; teneinde hij, door uw christelijke vermaningen en gebeden, tot God zich mocht bekeren, en uit den strik des duivels (die hem gevangen houdt tot zijn wil) los geworden zijnde, ontwaken mocht tot den wil des Heeren.

Maar wij kunnen u met grote droefheid niet verbergen dat ons tot nog toe niemand is verschenen, die in het minst te verstaan gegeven heeft dat hij, door de menigvuldige vermaningen aan hem gedaan (zo in het bijzonder, als voor getuigen, en in tegenwoordigheid van velen), gekomen zou zijn tot enig berouw over zijn zonde, of enig teken van ware boetvaardigheid aan zich heeft laten merken. Dewijl hij dan zijn overtreding, op zichzelf niet klein zijnde, door zijn hardnekkigheid dagelijks nog groter maakt, en wij u laatstmaal aangezegd hebben dat wij, ingeval hij, na zo lang geduld dat de Kerk met hem gehad heeft, zich niet bekeerde, gedwongen zouden zijn ons verder over hem te bedroeven, en tot de uiterste remedie te komen; zo zijn wij genoodzaakt nu tegenwoordiglijk voort te varen tot zijn afsnijding, volgens het bevel en den last, ons gegeven in Gods heilig Woord, teneinde hij hierdoor (zo het mogelijk is) tot schaamte over zijn zonden gebracht worde; opdat men ook door dit verrottende en tot nog toe ongeneeslijke lid het gehele lichaam der gemeente niet in gevaar stelle, en de Naam Gods niet gelasterd worde.

Daarom wij, dienaars en voorstanders der gemeente Gods alhier, vergaderd zijnde in den Naam en de macht van onzen Heere Jezus Christus, verklaren voor u allen dat N., om de voorzeide oorzaak, uitgesloten is, en wordt uitgesloten mits dezen, buiten de gemeente des Heeren, en vreemd is aan de gemeenschap van Christus, van de heilige sacramenten, en van alle geestelijke zegeningen en weldaden Gods, die Hij aan Zijn gemeente belooft en bewijst, zolang hij hardnekkig en onboetvaardig blijft in zijn zonden, en is daarom door ulieden te houden als de heiden en tollenaar, naar het bevel van Christus, Die zegt, in den hemel gebonden te zijn, al wat Zijn dienaars binden op de aarde.

Voorts vermanen wij u, geliefde Christenen, dat gij u niet vermengt met hem, opdat hij beschaamd worde; nochtans hem niet houdende als vijand, maar bijwijlen vermanende, gelijk men een broeder doet.

Intussen spiegele zich een iegelijk aan dit en dergelijke voorbeelden, om den Heere te vrezen, en naarstiglijk voor zich toe te zien, indien hij meent te staan, dat hij niet valle, maar ware gemeenschap hebbende met den Vader en Zijn Zoon Christus, mitsgaders met alle gelovige Christenen, daarin volstandig blijve tot het einde toe, en also de eeuwige zaligheid verkrijge.

Gij hebt gezien, lieve broeders en zusters, op welke wijze deze onze afgesneden broeder heeft begonnen te vervallen, en allengskens meer en meer gekomen is tot den val. Merkt dan aan hem hoe listig de satan is, om den mens te brengen tot het verderf en af te trekken van alle heilzame middelen ter zaligheid. Zo wacht u dan mede voor de minste beginselen des kwaads en, naar de vermaning des apostels, afleggende allen last, en de zonde die ons lichtelijk omringt, loopt met lijdzaamheid de loopbaan die ons is voorgesteld, ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus. Zijt nuchter, waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking valt. Heden, zo gij de stem des Heeren hoort, verhardt uw hart niet; maar werkt uws zelfs zaligheid met vreze en beven; en een iegelijk hebbe berouw van zijn zonde; opdat onze God ons niet wederom vernedere, en dat wij rouw zouden moeten hebben over iemand van ulieden; maar dat gij, eendrachtelijk in godzaligheid levende, onze kroon en blijdschap moogt wezen in den Heere.

Doch aangezien het God is, Die in ons werkt beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen, zo laat ons Zijn heiligen Naam, met belijdenis onzer zonden, aldus aanroepen:

O rechtvaardige God, barmhartige Vader, wij klagen onszelfen aan vanwege onze zonden voor Uw hoge Majesteit, en bekennen wel verdiend te hebben de droefheid en smart die ons is aangedaan in de afsnijding van dezen onzen gewezen medelidmaat, ja, wij zijn allen waardig om van U afgesneden en verbannen te worden, om onzer grote overtreding wil, zo Gij met ons in het gericht wilt treden.

Maar, o Heere, wees ons genadig om Christus' wil, vergeef ons onze misdaden, want zij zijn ons van harte leed, en werk in onze harten hoe langer hoe meer leedwezen daarover, opdat wij, Uw oordelen vrezende, die Gij laat gaan over de hardnekkigen, ons mogen benaarstigen om U te behagen. Geef dat wij ons wachten voor alle besmetting der wereld, en dergenen die van de gemeenschap der Kerk zijn afgesneden; opdat wij ons hunner zonden niet deelachtig maken, en dat de afgesnedene beschaamd worde over zijn zonden. En aangezien Gij geen lust hebt in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekere en leve; en de schoot Uwer Kerk altijd openstaat voor degenen die wederkeren; zo ontsteek ons toch met een

goeden ijver, dat wij met goede christelijke vermaningen en voorbeelden zoeken wederom terecht te brengen dezen afgesneden persoon, mitsgaders al degenen die door ongeloof of roekeloosheid des levens afwijken. Geef Uw zegen tot onze vermaningen, teneinde wij daardoor oorzaak mogen hebben ons weder te verblijden in degenen waarover wij nu rouw moeten dragen, en dat alsoo Uw heilige Naam geprezen worde, door onzen Heere Jezus Christus, Die ons aldus heeft leren bidden:

Onze Vader, Die in de hemelen zijt,

Uw Naam worde geheilgd.

Uw Koninkrijk kome.

Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alsoo ook op de aarde.

Geef ons heden ons dagelijks brood.

En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.

En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den boze.

Want Uw is het Koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid, in der eeuwigheid.

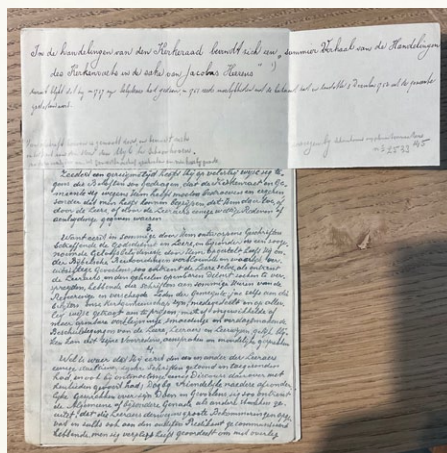
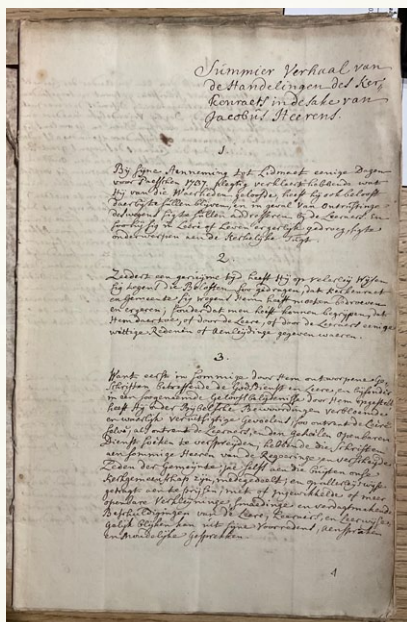
Amen.

HET DOSSIER ‘JACOBUS HEERENS’

Tenslotte gaat aan dit ‘definitieve’ afsnijden (waarbij men toch nog hoopt dat de halsstarrige tot inkeer komt en middels het Formulier van de Wederopneming van de Afgesnedenen weer in de gemeenschap van de kerk kan worden opgenomen) een dossier vooraf, waarin alle stappen staan beschreven, ter onderbouwing van deze heftige ban-uitspraak.

Achterin het notulenboek dat tot 1751 loopt zit dit dossier; waarom daar is niet bekend, want het had in het volgende deel moeten zitten dat begint met 1752. Op folianten is een 26 artikelen tellend epistel geschreven en ditzelfde dossier is in een kleinere versie geschreven en in het bezit van Jacobus terecht gekomen; het zit ook in het pakket dat bij de Weeskamer in bewaren was gegeven. Het dossier vertelt, zoals gezegd, eenzijdig wat er is voorgevallen en hoe er is gehandeld.

Opschrift: In de handelingen van den kerkeraad bevindt zich een “Summier Verhaal van de Handelingen des Kerkenraets in de sake van Jacobus Heerens”. Hieruit blijkt dat hij in 1737 zijn belijdenis had gedaen, in

Links: het foliantformaat van het dossier, dat achterin het notulenboek 1740-1751 zit; boven: kleiner epistel dat in het Weeskamerarchief zat bij het 'boek' van Jacobus Heerens

1751 reeds moeilijkheden met de kerkeradet had en tenslotte 3 December 1752 uyt de gemeente gestooten werd. (Dit staat op het strookje voorop)

Summier Verhaal van de Handelelingen des Kerckenraets in de sake van Jacobus Heerens

1.

Bij sijne Aanneming tot Lidmaat, eenige Dagen voor Paeschen 1737 plegtig verklaert hebbende wat Hij van de Waerheden geloofde, heeft hij ook beloofd daer bij te zullen blijven. En in geval van ontrustinge deswegens sig te zullen adresseren bij de Leeraers in soo hij sig in Leere of Leven ergerlijk gedroeg, sig te sullen onderwerpen aen de Kerkelijke Tugt.

2.

Zedert een geruijme tijd heeft hij op velerleij wijze sig tegens die Beloften soo gedragen, dat de Kerckenraet en Gemeente sig wegens hem heeft moeten droeven en ergeren, sonder dat men heeft kunnen begrijpen, dat

hem daer toe, of door de Leere, of door de Leeraers eenige wettige Redenen
of aenleijdinge gegeven waeren.

3.

Want eerst in sommige door Hem ontworpenen Geschriften betreffende de
Godsdienst en Leere, en bijzonder in een soogenoemde Geloofsbelijdenisse

8

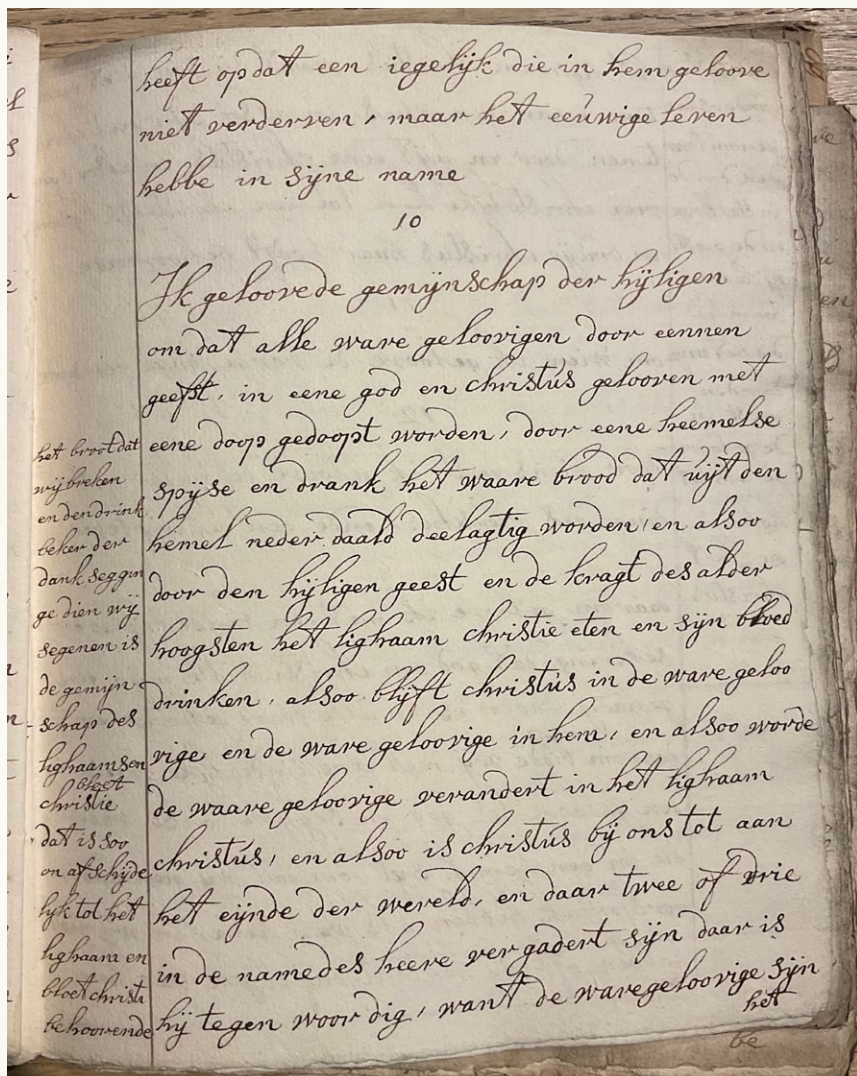
Ick geloove datte Regtverdigmakinge wederge
boorte ende de heyligmakinge des menschen
het genade werk van god den vader soon en
den heiligen ^{geest} is, gefondeert op de verdienste
dood en opstandinge onses middelaars Jesus
en soo onschijdelijk aan een geschakels, als
god de vader soon en heiligen geest, onschijde
lijk tot een goddelijk wesen behooren
wij worde ge Regtverdigt van god doort gelooven
wij worde Christus ingelijft door den doops, en op
gewekt dat is wedergebooren doort gelooven,
dat is wedergebooren door water ende geest gods
de heyligmakinge is dat wij door de selfe god de
lyke genade met den heiligen geest ende met min
ge doopt worden, dat is dat wij door de verlichting
van gods geest, gods woord geloove en verstaan
niet alleen maar niet een hertelike brandende
hefde in ons onstookten worde om na de geboor
de

be

daar is de gods te wille bere vertrouwende door de getuy
 groot en genisse en aandrang der heilge christus enden sel
 klyn vier ven geest, met onse geest dat wij kinderen gods
 een ronk sijn, soo dat die warehijk geloof is ook weder
 is ook vier gebooren en is ook door den heiligen geest is
 een gelot christus gehijgt, want niemand kan segge
 als een Jesu den heere te sijn dan door den heiligen
 mostert geest, daarom ik geloove inden heiligen geest
 saad is ook geloof
 I
 het vruur Ik geloove een heilige alle gemijne christe
 dat onder heike kerke, dat is dat alle menschen sonder
 het sonde onderschijde ere veel Ragt hebben, die warehijk
 vrees be geloof aan gods genade door de verdienste van
 gravehe Jesu christus onsen heeren, die word door den ch
 door gods heiligen geest gehijgt tot een ket van de geeste
 kragt ont heike kerke, en doort vruur van gods brandende
 Rekenet heide door louterd tot een levendige steen van
 sijnde heike gods, alsoo heft heeft god de wereld he
 karoste heft gehad dat hij sijn eenig geboren soone gegeven
 koolle heeft

door Hem opgesteld, heeft hij onder Bijbelsche Bewoordingen verbloemde
 en waerlijk veruutsigtige gevoelens, soo ontrent de Leere selve, als ontrent de
 Leeraers, en den geheele openbaren Dienst zoeken te verspreijden, hebbende
 die schriften aen sommige heeren van de Regeeringe en verscheijde Leden der
 Gemeijnte; jae zelfs aen die buijten onse Kerkgemeenschap zijn, medegedeelt
 en op allerlei wijze getragt aen te prijsen; met of ingewikkelde of meer

openbare verkleijninge, smaedinge en verdagtmakende Beschuldigingen van de Leere, Leeraers en Leerwijzen, gelijk blijken kan dit sijne Voorredens, aenspraken en mondelijke gesprekken.

Drie fragmenten uit Heerens' Belijdenis dat in het dossier verdacht wordt van 'verbloemende woorden' waarmee hij kritiek levert op de predikanten en hun leer

4.

Wel is waer dat Hij eerst den een en ander der Leeraers eenige staeltiens sijner Schriften getoond en toegesonden had, en ook bij ontmoetinge eenig Discours daerover met henlieden gevoert had, Dog bij vriendelijke naedere afzonderlijke gesprekken over zijn Doen en Geroelens, sig soo ontrent de Algemeene of Bijzondere Genade als andere stukken geuitet, dat die Leeraers deswegens groote Bekommernisgen opgevast en zulks ook den oudsten Predikant gecommuniceerd hebbende, men sig verplicht heeft geoordeelt om met overleg van 't gantsche Ministerium (hoewel nog sonder sijnen Naem te melden) te beroemen; hoe men in de Huijsbesoeking met diegelyke voorkomende Personen handelen soude. En dewijl Hij voortgong in onvriendelijke en sijne Afkeerigheijt bitter genoeg toonende spargeringe sijner geschriften, gepaert met uitdagingen en smadelijk spreken van de Predikanten, is goedgevonden dat men Hem in Visitatione door D. Exters en den Ouderlingh Pieter Reijkerk soude aenseggen dat bevorens Hem te komen noodigen tot het H. Avondmael de Predikanten Hem eerst eens nader verzogten te spreken over sijne Geschriften; waartoe men tijd met Hem sogt te beramen.

5.

Doch daerop tijd beraemt, en hij nader tot een vriendelijk gesprek genoodigt zijnde, hetselve met groote Bitterheijt beantwoort heeft, en onder anderen met deeze woorden, Dat de Predikanten hem schriftelijk moesten antwoorden en dan zijne schriften met de hunne den Magistraet deser Stad moesten overgeren en daer beoordeelt worden; dat Hij anders met geen Predikanten te doen had.

Daer op al nader en telkens vriendelijk genoodigt tot samenspraek met de Visitatores van beijde de zijden, heeft Hij wederom sulks geweijgert, voorwendende geen tijd te hebben; en heeft Hij vervolgens sig onderwonden ongenoodigt tot des Heeren H. Avondmael te komen.

6.

Dat daer op het ministerium sijne Geschriften nogmaals nader en gesamentlijk overwogen en daer uit eenige Extracten gemaekt hebbende, waer ontrent men sijne duidelijke Meeninge soude vragen, Hij door D. van

der Horst in persoon vriendelijk versogt is tot een gesprek, waer toe hij sig wel genegen vertoonde.

Dog als deze daer op sijne Collegaes ten sijnen huijse versogt hebbende ook Hem op derselver Bijeenkomst met Bepalingen van tijd en plaatse nogmaels liet versoecken, had hij sulks met veel veragtinge geweijgert.

Waer op D. van der Horst hem nogmaels in persoon ging spreken; dogh Hij verklaerde rond uit niet te willen nog te sullen komen; al wert hij hondertmaal ontboden, seggende onder anderen Ik voor Kerkenraet verschijnen neen ik niet dat sal niet geschieden, neen voor sulck een Volk verschijnen, ik niet. Ik heb met geen Kerkenraet te doen.

Als Hem gesegt wiert, dat het maar voor de Predikanten was, antwoordde Hij, Dat was hetzelfde, hij had daer van reeds proeven genoeg, zij hadden Hem te zoeken, wilden Hem spreken.

Als Hem daerop gesegt wiert, dat als de Kerkenraet sulks vernam sij Hem mogelijk door den Koster voor hare Vergaderinge soude ontbieden, en gevraegt, of het niet beter ware dus vriendelijk genoodigt met Predikanten, dan voor den vollen Kerkenraet ontboden aldaer tot een Mondgesprek te komen? seijde Hij met veel Heevigheijt, dat kan de Kerkenraet wel doen, maar ik wil, ik sal niet komen, neen ik kome niet voor Predikanten nog Kerkenraet, gebruijkende wijders vele hevige Expressien over denselver Handelingen welke Hij onschriftelijk en onmenschelijk noemde, waer op de Bijeenkomst der Predikanten vrugteloos scheijden moest.

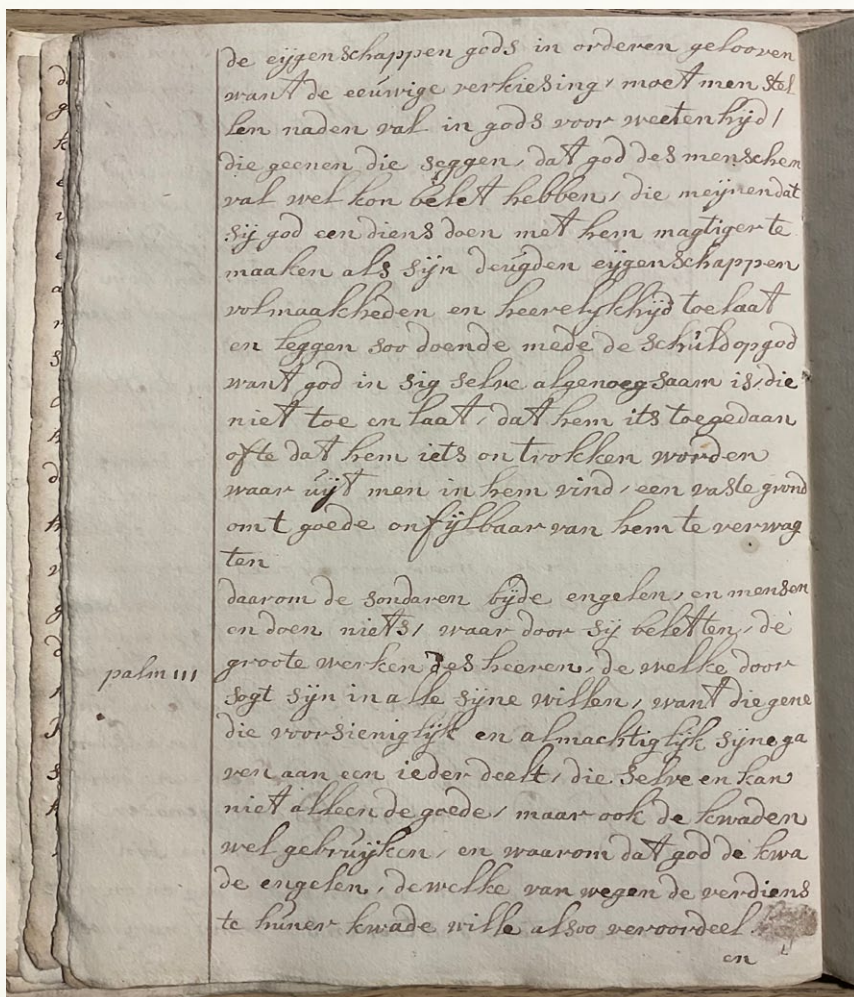
7.

Dit in Kerkenraet met leedwezen vernomen zijnde; is Hij volgens last en uit Naem der Vergaderinge door den Koster op verscheijde tijden iteratiefelijk ontboden om met de Vergaderinge in Mondgesprek over zijne Geschriften te willen komen. Dog Hij heeft dit telkens geweijgert.

8.

Vervolgens hebben Visitatores dier zijde D. Van Der Horst en de ouderling Thomas van Kempen in de Huijsbezoeking voor het H. Avondmael van den 3 Octob. 1751 uit Naem en Last des Kerkenraets Hem aengesegt dat zij Hem niet alleen niet konden noodigen, maar zelfs ook Hem moesten raeden en Waerschouwen dat Hij niet soude naederen tot het H. Avond-

mael; zonder al vorens met de Predikanten of Kerkenraet nader over sijns
 Verspreijde schriften gesproken te hebben; waartoe Hij dan ook nogmaels
 vriendelijk genoodigt wiert. Dit Laeste wiert wederom halsterrig en met veil
 smadelijke en leefvire Expressien door Hem geweijgert. Dog Hij wijsende op
 seker Boek, seijde Daer mijne stukken zijn gereet, schrijf maer, ik sal
ulieden wel staen maer noijt sal ik voor Predikanten of Kerkenraet komen;

Zomaar een pagina uit zijn vele 'preken'; hier over de uitverkiezing...

jae bood aen terstont met *Visitatoren* in een twistgesprek te komen over wel 20 (soo hij seijde) door Hem uit boeken opgesamelde *Verschilstukken* tusschen *Voetianen* en *Coccejanen*. Als Hem daerop geantwoort wiert dat daer over geen *Vrage* was, maer over sijne *schriften*; en dat daer toe nu geen tijd was nog plaetse maer sulks voor het *Ministerium* of voor den *Kerkenraet* moest geschieden, bleef Hij met veel *Onstuimigheijt* zulks weijgeren. Nogtans heeft Hij tegen gemelden Raet en *Waarschouwinge* sig verstit tot het *H. Avondmael* te naderen tot veler *Ergernisse* en *ontstigtinge*.

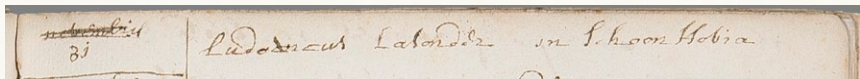
9.

De *Kerkenraet*, of schoon dus overmatig getergt en op eene *Hooggaande wijze* door deze Man versmaet heeft den sake wel ad notam genomen, om daer over tegen het aenstande *Avondmaal* in *December 1751* nader te handelen, en hem ondertusschen niet verder gemoeijt, in hope, dat Hij eijndelijk door onse liefderijke en mogelijk al te sagte *behandeling* tot een *Inkeer* en tot betere *gedagten* komen mogte, voornemens sijnde dese sake in Gods *Vreese* verder soo kerkelijk te behandelen, dat wij Hem niet verdueren, maer behouden mogten.

10.

Maer tot onse ziels smerte ondervinden wij dat dit overgegeven stout *Mensch* op sulke bescheijdene sagtmoedige en schriftelijk liefderijke *Behandeling* hoe langer hoe verder in sijne *versmading* *injurieuse* *behandelingen*, ontrent de *Leere* der *Leeraers*, jae het geheel *Opsienders* *Ampt* in de *Kerke* Gods voortgeslagen is.

Want op den 5den *Novemb. 1751* ten sterfhuijse van wijlen den Heer *Louis Lazonder* (een *Rooms gezinde*) heeft deze *Jacobus Heerens*, na de *begravinge* zig uit het *vertrek* en *gezelschap* waer in hij sig bevont, ongenoodigt, en onder voorgeven van een *pijp Tabak* te rooken, sig

Inschrijving in het begraafregister van Cabauw, waar de Rooms Katholieke Schoonhovenaren tot 1784 kerkten (dit is blijkbaar niet de begraafdatum) van Ludovicus (Louis) Lasonder uit Schoonhoven, overleden op 31 oktober 1751

begeven in het vertrek, daer sig des overleedens naest bestaende, en ook de Dragens en Bueren beronden, en aldaer ten aenhoren van het Gansch Geselschap, bestaende uit de Twee sonen van de overledene, en nog eenige andere bekende Roomsche, maer ook uit een groot getal Gereformeerde, meest bekende en ordentelijke Ledematen deser Gemeijnte, een gesprek begonnen rakende sijne Schriften, welke Hij voornemens was te doen drukken, en sig aen den Drukker Herman Stertzenbach uijtgelaten, dat Hij Hem daer mede veel gelts zoude doen winnen. In welk gesprek Hij verder op een onbetamelijke wijze geweldig heftig heeft uitgevaren tegen de Leeraers der Gereformeerde Kerke, en onder vele hatelijke en injurieuse expressien in 't volle Geselschap getragt te beweerden, en te bewijzen, dat er niet alleen hier ter plaetse, maer selfs ook in het gansche Lant geene waren, die dien Naem verdienden of waerdig waren ja dat sij er niet behoorden te zijn.

Als Hem daerop van seker Heer gevraegt wierd, wel wat segt ghij dan van onse Leeraers, en speciael gevraegt wiert waer over hout ghij of agt ghij dan D. Exters (heeft hij opentlijk en uitdrukkelijk gesegt: Dat is een schelm, wijders gevraegt aengaende de Twee oudste Predikanten, heeft hij ook hen door de allervielste en veragtelijkste Benaminge van Prullen, Weetnieten en diergelijke schendnamen meer gedenigereert en gesmaet, soo dat de Roomsche toehoorders selve, deswegens hun afgrijsens betoonden. En als Hij daerop wegens een soon des Huijses een Ernstige aanduijding door den Bidder ontfingh, Dat hij sijn lasteren moest staken, of dat men hem uit den huijse souw setten, had hij wel wat ingebonden, maer daer op weder gesegt: Dat Hij in 't voorig vertrek en Geselschap het niet wel mogelijk had geoordeelt, maer daarom in dit Vertrek en fatsoenlijk Geselschap gekomen was, oordeelende dat het hier beter paste des Dingen

Herman Stertzenbach drukte en gaf ook uit deze Instructie voor de brandspuit in Bergambacht

te seggen en omdat bekwamer getuijgen te hebben voor sijne gesegdens,
welke hij gereed was te bewijzen. En eindelijk als hij bemerkte dat hij niet
langer gedult soude werden was Hij vertrokken, dog had in 't weggaen
nogmaels diergelijke Tale tegen de Leeraers in 't gemeen, en de gehele
Bedieninge uitgeslagen, jae, was na sig al verkleed te hebben nogmaels
aen de deure van het sterfhuijs verschenen, mogelijk om sijne Euvelmoet
nog verder te boeten: Dog was niet geadmitteert geworden.

11.

Boven en behalven dese Injurien tegen de Leeraers en het Leeraers-ampt
uitgeworpen, had Hij in sijne gesprekken met kennissen ook in dat
geselschap veele en zeer gruwelijke Redenen gevoert over den staet der
zielen nae den tijdelijken doot; het was hem om het even hoe of waer sijne
ziele na sijne Doot soude varen, en of deselve in een Rott of Muijs of ander
Dier verhuisen soude. Waer op hem sommige als hij betuigde een goed
Christen te zijn, antwoorden, In plaats van een goed Christen, geloof ik dat
Ghij een groot Beest zijt.

12.

Selfs ook den Dag nadat dit was voorgevallen, door sijne ouder Broeder
Abram Heerens berispt zijnde over dit zijn Wangedrag, had hij gesegt: Ik
ben daer over niet verslagen; laetse maer aenkomen, dat ik gesegt heb zal
ik bewijzen, laatse mij maer roepen; en diergelijke woorden in subsantie.

13.

De Drie Predikanten dan stelden een Memorie op in welke, na eenige
openinge hunner sagtmoedige Procederen in het Kerkelijke ontrent dese
wederspannigen, ook kortelijk en Eerbiedig aen de Ed. Gr Agtb. Magistraet
geklaegt over de Lasteringen en Injurien op gemelde 5den Novemb. hunne
Persoonen aengedaen, met Versoek om in hunne Eer, Persoonen en
Bedieninge tegen sulke enorme Handelingen gemaintineert te worden,
met een daerbij gevoegde lijste van eenige getuigen.
Welke naderhand door de Ed. agtb. Magistraet gehoord zijnde plegtelijk en
ten overvloede het bovengemelde en nog meer verklaerden.

14.

Waer op Hij naderhant voor de Magistraet ontboden en gecompareert zijnde (gaende self als in statie met sijn Bijbel onder sijne arm in presentie der mede ontbodene Predikanten op alle de voorgestelde Vragen en Puncten van beswaer op ongelooflijk oneerbiedige en aller vinnigste Wijse niet alleen het meest beleden, maer selfs de Voornaemste Lasteringen en Injurien als wel met raden uitgeworpen heeft getragt te verdedigen. En verscheijde malen gesegt, dat er met niet eene plaets uit den Bijbel konde bewesen worden, dat de Bedieninge en het Opsigt op der Ledemaeten Leere of Leven nae de Instellinge Christij was, en met sulken onbesuijsden Drift en boosheijt dat selfs alle de Leden van den Magistraet hunne Verontweerdiging deswegen deden blijken.

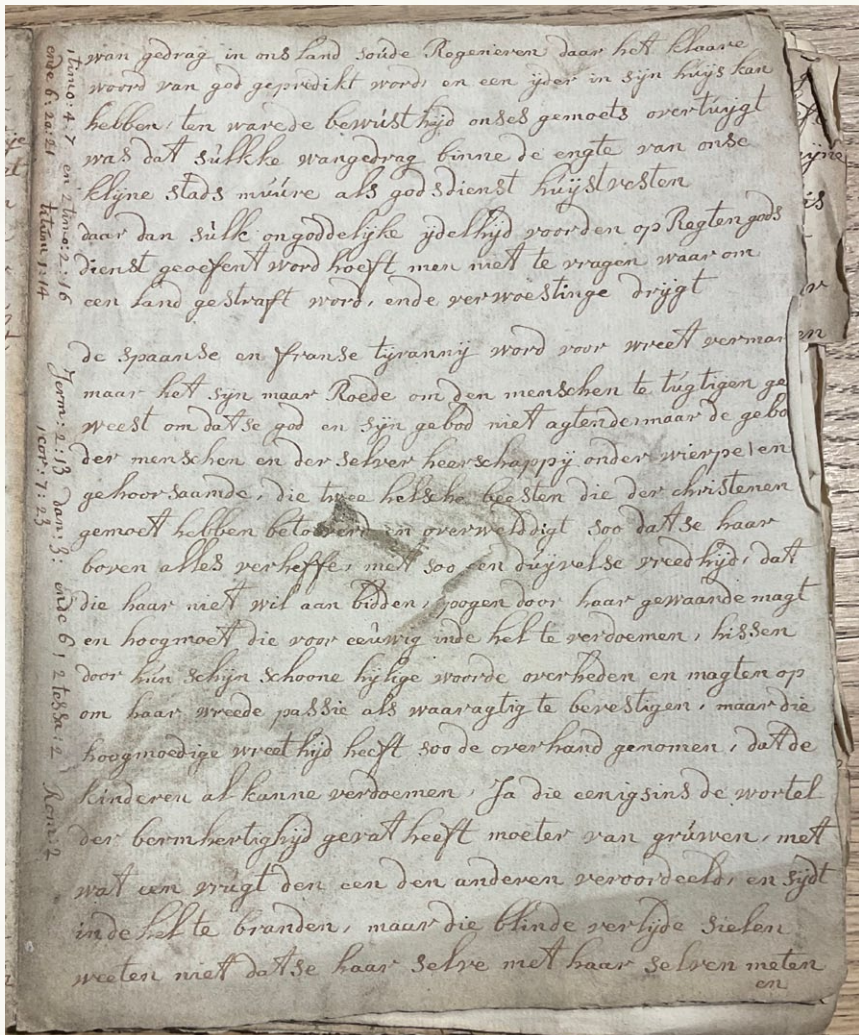
15.

Onder tusschen de Kerkenraet met Hem al verder den Weg van sagtheijt beproevende vond op den 29 Novemb 1751 goed hem ten overvloede nogmaels te citeren tegen hare aenstaende Vergaderinge op den 10 Decemb gelijk door den Koster geschiet is, dog met desen Uitslag dat (soo luidde des Ksters Rapport) hij versogt zijnde voor den Kerkenraet te verschijnen dat geweijsert had en gesegt, Ik blijve bij mijn voorheen gesegde dat de Kerkenraet tot mij in geschrifte moet geven 't geen sij tegens mij hebben. Hij voegde daerbij, dat Hij meende dat die saek niet kerkelijk was. De Kerkenraet dit hoorende besloot eenparig hem wegens ongehoorsaemheijt en het vilipenderen van alle kerkelijke onder Censure te leggen, en hem dit staende de Vergaderinge bekend te maken met seeker Hem door den koster voor te leesen Geschrifte. Het welk dan ook tot tweemaal hem duidelijc voorgelesen zijnde had hij den koster gelast aen den Kerkenraet sijnent wegen te antwoorden. Ik wensch de Heeren de Vreese des Heeren en een salige Doot.

16.

Wijders adresseerde die Mensch een Brief aen den Heer Secretaris der stad met opschrift dat deselve was om aen de Edele Vroetschap te behandigen, waer van den inhoud (volgens ons toegediende Copije) was Agtbare Heeren. Mijn Heeren

“Het is geen stoutheijt, maer worde geperst door nood, (Rom. 12:6) Ik ben geen propheet nog geen Apostel, veel minder de Christus (2 Cor. 8:11), maer Jacobus Heerens die door Gods genade gedrongen word te ontdekken de verborgenheijt der ongerechtigheit, die onder de Christenen regneert (1 Petr. 4:1 en 2 Thess. 2), hier toe dogt ik hulp te krijgen van Abram

Exter, op dat het werk wat meer gesag soude hebben, maer in plaets van de handen aen de ploeg te slaen, soo beklint hij den throon Gods (1 Petr. 5 Math. 7, Luc. 6, Rom. 2, 1 Cor. 4:5, 6:78), en veroordeelt mijn soo afschuwelijk, dat direct tegen Gods woort is, of die man mijnt dat hij anderen oordeelende het oordeel Gods ontvlieden sal, ik meijn neen, dog het was de Man van mijn vergeven, al eer hij dat dede, alsoo ik wist dat het soo zijn soude, hoopende dat God het hem ook vergeven sal (1 Tim. 6:8, Tit 3:9, Math. 24:11, 12, 13, Act. 20:29, 1 Tim. 4:1); alsoo dat de gantsche Christenheijt in een verkeerde verbeelding leijt van een regt te hebben dat absoluijt in Gods heijlig woort verboden wort, dat is niet te twisten over Gods woort niet te heerschen over de sielen, God een Vrijheer te laten in 't bedeele sijn gaven en genade; nogtans is dit als de kanker tot alle ingekropen, ik betuijge voor God, dat ik wettig met een goede conscientie ten besten van Land en Kerke en zielen saligheijt gearbeijt hebben, en nog arbeijden sal, en durve, ik ellendige die mijn daerom haet en bespot door het ruer des geestes wel uitgeborsten gelijk mijn volmaecte Leeraers (Luc. 11:39) voorgegaen hebben. Het is soo gebrekkelijk als het is, ik behoude voor God een goede conscientie, hoopende dat God aller oogen sal openen op dat sij siende mogen sien en bemerken dat tot vreden dient. (Hand. 7:51, Hand. 23:3, Gal. 2:14, 1 Tim. 4:7,8).
Eedele Achbare Heeren uEd gehoorsame diennaer en burger
(was geteekent) Jacobus Heerens.

Luc. 11:39
 Hand. 7:51
 Hand. 23:3
 Gal. 2:14
 1 Tim. 4:7,8.

„sielen saligheijt gearbeijt hebbe, en nog arbeijden
 „sal, en durve, ik ellendige die mijn daerom haet
 „en bespot door het ruer des geestes wel uitgeborsten
 „gelijk mijn volmaecte Leeraers voorgegaen hebben
 „het is soo gebrekkelijk als het is, ik behoude voor
 „God een goede Conscientie, hoopende dat God aller
 „oogen sal openen op dat sij siende mogen sien
 „en bemerken dat tot vreden dient.

Eedele achbare Heeren uEd
 gehoorsame diennaer en burger
 (was geteekent) Jacobus Heerens

17

17.

In den Kerkenraet voor de Huijsbesoekinghe gehouden den 17 Maert 1752 is op Nieuw tot zijn Laste ingebracht dat hij de stoutheijt gehad heeft om onlangs selve zijn kind in huijs te doopen. En wanneer Visitatores in de Huijsbesoekinghe hem ook daer over souden onderhouden, heeft hij, maer even aengesproken zijnde sig bij uitstek brutael en onhandelbaer gedragen. Visitatoren der ganschen Kerkenraet geinjurieert; alle gewoonte van Huijsbesoekinghe te doen, en met Ergerlijke Ledematen na Kerkordre te handelen verklaart tegen Gods Woort te zijn; zijn Vrouw verboden te antwoorden op de gedane vragen, versoecken en aenspraken der Visitatores; jae de Visitatores op een genoegsaem dreijgende wijze geboden en meer dan eens geordonneert uit zijn Huijs te gaen; en eindelijk, als deselve nae het volbrengen haren Commissie uitgingen haer ten aenhooren van verscheijde Bueren, opentlijk met bittere smaedreden en schelden van den Kerkenraet naegeroepen.

Waer op de Vergadering dit Laetste met Leedwesen vernemende goedvond de beijde Predikanten te versoecken, om dit aen de Heer Baljou bekend te maken, of er mogelijk Eenige Bedwinging van de weergaloose stoutheid van desen Man, in dit en voorgaende staeltiens gebleken, konde in 't werk gestelt worden.

18.

In de volgende Huijsbesoekinghe heeft Hij wederom Visitatores seer onbescheijden behandelt, met veel herigheijt en met herhaling seggende, Ik heb met ulieden niet te doen, Vertrek maer uit mijn Huijs en komt er nu liever niet meer in.

Waer van rapport gedaen zijnde in de Kerkenraet den 30 Junij, gaf D. van der Horst te kennen dat hij onlangs een Briefje aen zijn Eerw. Huijs gesonden had, 't welk is voorgelesen. En heeft daerop de Kerkenraet geresolveert hem nog eens ten overvloede te citeren voor dese Vergadering daer toe expres te beleggen den 19 deses. En dat Hem sal aengesegt worden, dat Hij voor den Kerkenraet zal hebben te verschijnen tegen den 19 Julij des woensdags ten 5 uren of dat wij verder met Hem sullen voortgaen en zijn Naem aen de Gemijnte bekend maken, als een Wederstrever en Loochenaer van alle Kerkelijke Order, Dienst en Tugt, gelijk sulks ook gebleken is in 't selfs

doopen van *sijn* kind in Huijs, dat Hij nog onlangs op een publijke plaets heeft soeken te verdedigen. En sal Hem deze resolutie schriftelijk toegesonden worden door den koster.

19.

In de Kerkenraet gehouden den 7 Julij is wederom besloten dat Hij met een Briefje door den Koster zal geciteert worden voor den Kerkenraet daartoe te houden den 19 deser Maant ten 5 uren, 't welk op den 8 Julij 's Namiddags ten 3 uren en geschiet, zijnde de Koster aen zijn Huijs gesonden met Last om aen Hem dese Navolgende Boodschap uit een Briefje voor te lesen,

Sal Jacobus Heerens door den Koster nogmaels ten overvloede gewaarschouwt aengemaent worden om tot verantwoording voor zijn Gedrag voor den Kerkenraet te verschijnen op woensdag den 19 deser 's avonds ten 5 uren.

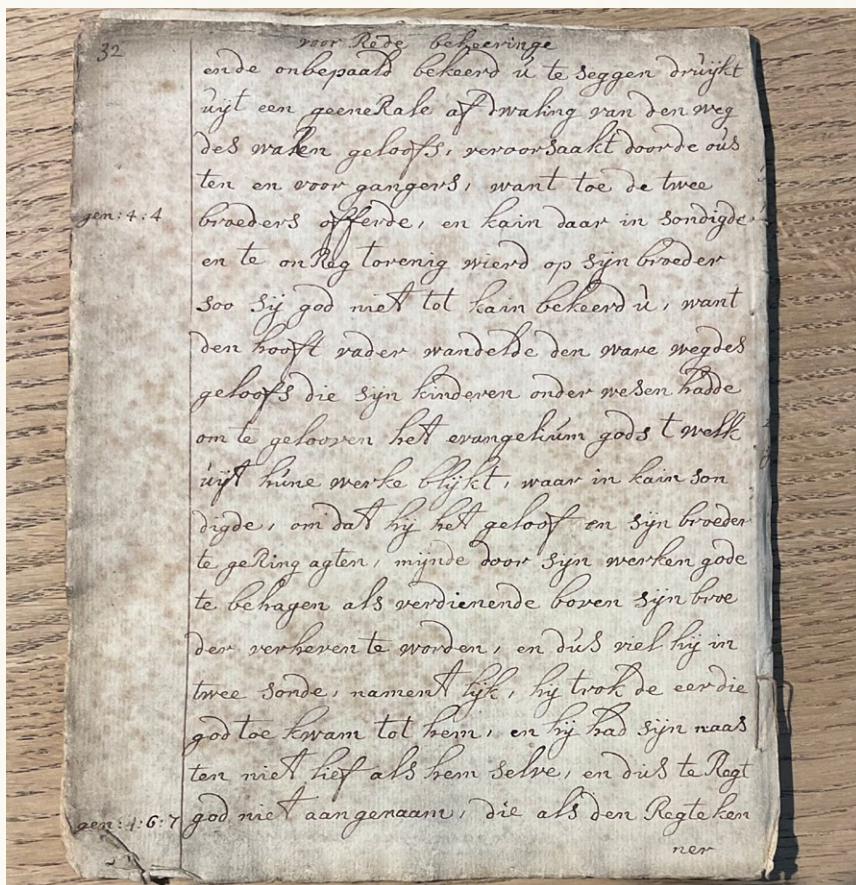
Sijn Antwoord was, Ik sal mij daerop eens bedenken waerop wijders niets naders gevolgt of vernomen is.

Dog op den 16 Julij is aan D. Van der Horst, soo als zijn Eerw. des Namiddags gepredikt hebbende, van de Predikstoel kwam door den Koster terhand gestelt seker gesloten Brief, met opschrift, Deesen aen den Kerkenraet te Schoonhoven door het Dogtertje van Jacobus Heerens aen den Koster onder de Predikatie overgegeven, met versoeck denselve aen den Predikant over te leveren. Welke Brief in tegenwoordigheit van de present sijnde Kerkenraets Leden aenstonts is geopent, en daerin het volgende gevonden:

1. Een brief van den 16 Julij waer bij Hij terstont aen het Hooft bericht, dat Hij wel gedagvaert was tegen den 19 dog niet meende te verschijnen met redenen daarbij gemelt. Etc.
2. Een soo genaemt klaegliet der Christelijke Kerke over hare droevige scheuring. Etc.

En dewijl uit het Hooft van dien Brief terstont bleek dat de Kerkenraet dan te vergeefs op den 19 dezes soude bij een komen, is met de presente Leden vastgesteld dat men op dien benoemden dag geen Kerkenraets Vergadering soude beleggen, maar dese saek in de naeste Kerkenraet behandelen.

Wanneer, namel. den 23 Julij, de Lecture geschiet is van der beijde

Geschriften en voornamelijk de Attentie gevestigd op den Brief waer in Hij terstont verklaert dat het Hem onmogelijk was op die dagvaerding voor den Kerkenraet te komen. Om drie Redenen, jae om vier die (segd hij) ghij mogelijk niet weet, dat is dat het soude strekken tot Nadeel van Gods Eere, en kwetsing van zijn Heijlige Majesteijt, tot Veragting van de Wettige Overheijt van God gestelt, tot Nadeel voor UEd. zielen en tot mijn Eeuwig Verderf, bediende sig wijders van vele en hem seer gewoone Invectiven en Beschuldigingen tegen de Handelingen des Kerkenraets, jae willende ten opsigte van de lesse van Christus Matt. 18 dat daer de Heere spreekt van de Burgerlijke saemenleving, en die zijn Medeburger verongelijkt, en

volgende de ordenen, dat men sal bevinden de Burgemeesteren te zijn het Hoofd der gemeijnte, de eenigste Vrede Vaders over de gemeijnte van God gestelt Want daer (sijns oordeels) niet gesproken wort van Geloof of Ongeloof, dat is, den inwendigen Mensch, daer moet niet over geheerscht of geoordeelt worden Etc. Weijdende voorts breed en overvinnig uit in den Ouden Heerschsugt ter onderhouding van de Waerheijt, stelt wegens den staet des geschils dat de Kerkenraet dat niet oordeelen kan, vijselt sijn Doen en schrijven bij uitstek hoog op, als Wettig, gefondeert op Gods Heijlig Woort, de billijke Wetten van den Lande, op het Formulier van Doop en Arondmaal, segt of liegt onbeschaemt dat de Geest duijdelijk segt, dat Luther, soo hij de overhand bekomen had, op den Pauselijke Stoel soude geseten hebben, enz.

En verwerpt en veroordeelt alle oordeel over gevoelens etc. hebbende dese sijne Brief, met sijn Naem onderteekent.

De Vergaderinge met veel leedwesen bevindende dat alle hare sagtmoedige en bescheijdene Handelingen desen opgeblasen en Halstarrigen Mensch maer meer doet voorgaen in sijne boosheijt en Lasteringen, is na gedane omvraege hoe verder met desen onhandelbaren te handelen, eenparig van oordeel, dat de Resolutie ontrent Hem genomen op den 30 Junij Art. 5 in fine behoort uitgeoert te worden.

20.

Hier op is in een Vergadering, den 3 Septemb expres daer toe belegt zijnde om nader en bepaalder te spreken aengaende de Handelswijse ontrent Jacobus Heerens, het welk om de absentie van verscheijde Leeden was uitgesteld geworden, door D. Preases omvraege gedaen, hoe en op wat wijze men sig nu gedragen zal?

- 1. Of men, namelijk sijn Naem niet opentlijk tot waerschouwing aen de gemeijnte sal moeten bekend maken?*
- 2. Dan of men in dit ons verder procedeeeren tegens Hem eerst nog eenige weeken van den Predikstoel de Gemeente slegs dienden te waerschouwen tegens desen ergerlijken Mensches buitensporige stoutigheden, lasterlijke smading en Verloochening van alle Kerkelijke Ordeningen en Tugt, ongehoorzaamheijt en verleijdende Inboesemingen of aensoeken, sonder nog uitdrukkelijk sijn Naem te noemen; egter soo duijdelijk als*

mogelijk is zijn gedrag en gevoelens aanduidende, en overeenkomstig met het beloop der Predikstoffen soo ernstig en nadrukkelijk als het oirbaere soude kunnen geoordeelt worden om de gemeente af te manen van gelijkformigheijt met soo danigen, of Hij nog tot eenige Inkeer daer door mogte gebragt worden, bevorens wij tot verderen Trap voortgaen? Waer op de Vergaderinge eenparig van oordeel was het laatste van dese Twee Voorgeslagen Poincten nog eenige weeken te beproeven. En zijn daerenboven de Predikanten en Ouderlingen seer vriendelijk versogt dat sij dog bij de te doene Huijsbesoeking en in een deze occurrerende bekwame gelegentheden gelieven met allen aenhoudende ijver de Ledematen trouwhertig te waerschouwen en voor die Gemeintes Welzijn te waeken. 't geen van een ijegelijk gereedelijk is aangenomen.

21.

In de Kerkenraet voor de Huisbesoeking gehouden den 15 September 1752 heeft Hij een Brief ingelevert door Hem onderteijkt en met opschrift, Dese aen de Edele Kerkenraet tot Schoonhoven, waer uit gebleken zijnde een Nieuwe en gestadig toenemende Trap van Stoutheijt in desen man, en sijne boose Lasteringen niet slegs wegens een bijzonder Lid deses Vergaderinge; maer ook tegen alle die Leraers en Opsienders over de Kudde des Heeren genoemd worden in de Weerelt, die door Hem openbare Verloochenaers van Christus Godheijt en goddelijke Regeering verklaert worden; soo heeft de Vergadering eenparigh geresolveert een commissie te benoemen, bestaende uit Praeses D. Hoog; en den Ouderlingh Thomas van Kempen, en hun in last gegeven om uit naem der Vergadering den Heer Baljou, en de Wel Ed. Gr. Agtb. Heeren Burgemeesteren soo spoedig als doenlijk is dese enorme Handelingen (van Dien overgegeven stouten Mensch eerbiedig voor te dragen, en daerover, gelijk ook, over alle de voorheen voorgedragene stoutigheden, en gruwelijke mishandelingen, Justitie en Maintenere, niet slegs van hunne geschonden Eere, gelasterde Persoonen en Dienst, maer ook van den geheelen openbaren Dienst en ordeninge Gods in sijne Kerke te imploreren, en daer toe den originelen Brief aen den Heer Baljou in handen stellende, in 't bijzonder seijn Wel.Ed. Gestr. op het ernstigste te versoecken om over het welzijn van den Goddelijken Dienst en de Bediening ijverig te waeken.

En vermits dese boose en ontemmelijken Mensch gestadig in zijn Boosheijt verder en verder toeneemt, na mate de Vergadering voorsigtig en liefderijk vertraegt tot het uiterste met Hem te komen, wort nu geresolveert om al duidelijker sijne grouwelijke Boosheijt en God en Godsdienst smaedende gevoelens bij alle gelegentheden de gemeente voor te dragen, tot ijdens waerschouwinge, jae selfs (bij ontbreking van spoedige Inkeer en Vernederinge) met melding van zijn Naem.

Eijndelijk, terwijl in de aenstaende Huijsbesoekingē na alle waerschijnlijkheijt en volgens sijne gewone handel en bedrĳgingen bij de komst van Visitatores aen sijn Huijs nieuwe en mogelijk al verder voortgaende gruwelen te vreesen sijn is geresolveert dat voorts aen sijn Huijs sal voorbijgegaen worden.

22.

In de Kerkenraet na de Huijsbesoekingē den 29 Septemb hebben gecommiteerden rapport gedaen van haer uitgevoerde commissie bij den Heer Baljou en Burgemeesteren.

Laetst gemelde waren van oordeel dat dit tot Den Heer Baljou behoorde; dog betuygde ook verwondert te sijn dat de Kerkenraet selve wegens sulk een Ergerlijk en boos Mensch soo sagt en lanksaem handelde, en niet tot de uitwerping van den selven voortgingen.

De Heer Baljou heeft aengenomen daerover te sullen handelen sooads bevonden soude worden te behoren en beloofde ook dese sake, beneffens de vorige, in de Vergadering van de Heeren Schepenen te sullen brengen, gelijk ook thans de president Ouderlingh teffens president Schepen de Hr. Joh. van Kempen berigt, dat die Brief reets aen de Heeren Schepenen vertoont en voorgelesen is.

De Scriba rapporteerde dat Hij volgens gegeven last nu in de Huijsbesoekingē 't huijs van Jac. Heerens was voorbijgegaen.

Beijde Predikanten hebben nu reeds bij alle gelegentheden de gemeijnte opentlijk volgens de intentie des Kerkenraets en hun gegeven last gewaarschouwt aengaende desen Man.

En is eenparig goedgeronden dat men heden over 8 dagen nader over alle sake handelen sal in verwagting dat dan alle Leden deser Vergaderinge sullen tegenwoordig sijn.

23.

Waerop dan, den 6 Octob. De Vergaderinge in alle serieusheijt in des Heeren Vreese over des saek delibererende, en overwegende dat hare Langmoedige Behandeling van desen Man, en alle aangewende Middelen om Hem tot Inkeer te brengen van geen Vrugt geweest zijn, sig ten hoogsten verplicht geoordeelt heeft, en daertoe eenpaerig geresolveert heeft om eijndelijk volgens Kerkenordening tot de excommunicatie en openbaren Ban en Afsnijdinge in de gewoone Trappen voort te gaen. En op de Naeste Classes, die den 24 Octob. aenstaende te Gouda staet gehouden te worden bekend te maken, hoe wij van tijd tot tijd met desen Man gehandelt hebben en nu genoodsaekt sijn tot dese uiterste Remedie te procederen. En te gelijk is geresolveert, dat een Geschrift sal worden opgesteld om aen de Gemeijnte woordelijk te worden voorgelesen.

24.

In de Kerkenraet den 3 Novemb. is door D. Van der Horst berigt, dat de Classes van Gouda en Schoonhoven nae de behandeling des kerkenraets in dese saek van Jacobus Heerens gehoord te hebben en verstaen, eenparig van advijs was, dat de Kerkenraet in desen in debita forma, overeenkomende de Kerkenordeningen, wijs en voorsigtig gehandelt had, verblijdende sig dat hier soo seer voor de suijscheit der Leere wiert gewaekt wenschende den Kerkenraet alle voorkoming van Genade en Zegen om hier in selfs tot het uiterste voort te gaen. En terwijl die Man even hardnekkig en wederspanning blijft, heeft de Vergadering goed en sig genoodsaekt gevonden na dit voorgaende Preadvijs van de Eerw. Classis, sijn Naem opentlijk van den Prediktstoel drie agtereen volgende sondagen aen de Gemeijnte bekend te maken, met voorlesing van seker Geschrift daer toe opgesteld, gelijk geschiet is voor de Eerste mael den 5 Novemb. door D. Van der Horst, voor de Tweede mael door D. Hoog (den 12 den) voor de derde mael den 19 Nov. door D. Du sart.

25.

In de Kerkenraet den 3 Decemb. is door den Preses aen de Vergadering bekend gemaekt dat op den 9 Nov. (en dus 4 dagen na de eerste Afkondiging) soo als hij gepredikt hadde, door den Koster aen Hem was

overgegeven een open Biljetje, 't geen Jacobus Heerens door zijn Dogtertje aen Hem Koster gesonden hadden, welk Briefje vervolgens met de overige Predikanten gecommuniceert sijnde van sulken Inhoud bevonden was, dat men onderling goed gevonden had die Man door den Koster mondeling te doen antwoorden dat de Drie Predikanten zijn Briefje en desselfs Inhoud soodanig vonden dat sij daer op geen Reflexen konden maken en dat Hij derhalve, indien hij ijets behoorlijks voor te dragen had sig ter behoorlijker tijd en plaets nader kon adresseren. Het welke aen Hem toegedient sijnde was daer op niets anders gevolgt van sijne zijde.

Gemelde Briefje alhier nu gecommuniceert wordende was van deser Inhoud:

De Eerwaerde Eendragtige Kerkenraet wordt billijk versogt om schriftelijke Copije van 't Vonnis van de Klassicale Regtbank van Gouda en Schoonhoven nopens Jacobus Heerens op dat de Wettigheid bekend worde uit het grote Plakkaetboek van den Landen, en een Schriftmatig Vertoog volgens de kragt van Gods Heijlig Woort vertoont worden aen de Broederen van Gouda in Schoonhoven

Den 9 Novemb 1752

(was geteijkent) Jacobus Heerens

De Kerkenraet dit hoorende keurt goed het provisioneel gegeven Antwoordt en voorts omvrage gedaen sijnde of iemand ook ijets naders, ofte van Hemselve ofte van iemand anders sijnent wege vernomen hadden en daar alle de Leden Neen geantwoort zijnde, wort na rijpe Deliberatie in de Vreese Gods (hoewel met innig Leedwesen) besloten, dat men tot den uitersten stap van Afsnijdinge voort varen sal, en op aenstaende Dag des Heeren Voormiddag met het bekende Formulier der Afsnijding voor te lesen, dese halstarrigen en onverbeterlijken Boosen sal uitwerpen, en dat D.D. Preses en Scriba desen avont aen de Ed. Gr. Agtb. Heeren Burgemeesteren uit naem des Kerkenraets van dese Resolutie Præallabite kennis sullen geven.

Het welk dien avont is geschiet, en seijde de Presi^{dt} Burgemeester de Heer Scheltus, dat zijn Ed. de Handel des Kerkenraet ten hoogsten goedkeurde, en desselfs ijver in desen als regtmatig prees, en nam aen sulks aen zijn Medeburgemeester den Heer van Peursum, die niet t'huis was, te communiceren.

Waerop dan, den 3 Decemb, des morgens na den Predikatie De openbare Afsnijdingh van Jacobus Heerens met voorlesing van 't Formulier des Bans van de Predikstoel geschiet is; en dus dese Halstarrige en onverbeterlijke uit de Gemeijnte is uitgeworpen.

De toon van de kerkenraad over eigen handelen is zelfgenoegzaam. Wilde men in het gevlj komen bij de magistraat? Men was ervan afhankelijk om tot definitieve stappen over te gaan. Het is een verdrietig hoofdstuk geworden. Had de kerkenraad maar geweten hoe eenvoudig de geschriften van Heerens waren, dan waren ze niet zo bang geweest. Misschien was zijn commentaar wel een alarmbel over te theoretisch preken. Jaren later zal ds. Barovius wel de juiste middentoon weten te vinden.

Wie het stapeltje geschriften van Heerens leest ziet het werk van een eenvoudige oefenaar. Hoe hij verbaal tegen de kerkenraad was zullen we wel nooit zeker weten; enkel is gedocumenteerd hoe de kerkenraad het heeft ervaren. De oude strijd tussen Voetianen en Coccejanen was in 1752 nog heftig. Maar... wat deed Lampe daarbij? Heerens noemde hem; zou hij zijn geschriften hebben gelezen? Een meer evangelisch type. Zou Heerens voeling hebben gehouden met wat er gebeurde in Bleskensgraaf, waar een geestelijke tegenbeweging, tegen de Verlichting, tot stand kwam?

De Magistraat had eerder moeten ingrijpen. De predikanten voelden waarschijnlijk wel aan waar de schoen wrong, maar men focuste op eigen lankmoedigheid; erg eenzijdig! Als je de bewoordingen van de kerkenraad mag geloven dan maakte Heerens alleen vijanden. Toch betwijfel ik dat. Als hij zijn oefeningen (preken van een leek) zo hield, zoals ze op papier staan, is hij een totaal andere man dan in het dossier wordt geschetst. Hij móet iets van ds. Gerardus Kuypers uit Nijkerk hebben geïmmiteerd.

HOOFDSTUK 5

Nijkerkse beroerten in Schoonhoven?

Ik moet hier toch even iets meer vertellen over deze opwekkingsbeweging, die niet alleen beperkt bleef tot Nijkerk. Anders blijven de veronderstellingen over Jacobus Heerens wat in de lucht hangen. En... omdat er op dit inlas-moment opeens nieuwe dingen over het kerkelijk leven in Schoonhoven boven water kwamen die hier alles mee te maken hebben!

Gerardus Kuypers, die tot april 1749 predikant te Jutphaas was, nam een beroep aan naar Nijkerk; de vacature was er ontstaan na het overlijden van ds. Franciscus Doude. Kort daarna veranderde er iets in de gemeente, door Kuypers' preken, dat hij in zijn eerste gemeente Amsterdam ook meemaakte. Vergeet het werk van de Heilige Geest niet, Die dit resultaat bewerkte.

Op cvandaag.nl vond ik het volgende: Kuypers werd in april 1749 dus bevestigd in Nijkerk. *“Een goed half jaar later, op 16 november, hield hij in de Grote Kerk van Nijkerk een preek over Psalm 72:16, ‘Isser een hant vol koorn in’t lant op de hoochte der bergen; de vrucht daer van sal ruysschen als de Libanon.’ Dat zal wel een heel vervangingstheologische preek geweest zijn, dat wil zeggen: een preek die weinig over de toekomst*

van het etnische Israël ging, en veel over de Kerk van Kuypers dagen. Anders kun je de uitwerking van de preek niet begrijpen: onder de prediking barstten sommige kerkleden in tranen uit en begonnen luid te jammeren over hun zonden.”

Wikipedia ‘vertelt’ er tamelijk steriel over: “Al in november van hetzelfde jaar begon een opwekkingsbeweging die zich kenmerkte door toenemend zondebesef onder de gemeenteleden en meer belangstelling voor de prediking. Meer de aandacht trokken echter de emotionele uitbarstingen tijdens de kerkdiensten. Door deze verschijnselen kregen de plaatselijke predikanten (Kuypers en diens collega ds. Johannes Jacobus Roldanus) veel kritiek van theologen uit het land, onder wie de Leidse leermeester van Kuypers, Johannes van den Honert. Kuypers verdedigde echter de opwekkingsbeweging door te verwijzen naar de geestelijke opleving die volgens hem in de gemeente had plaats gehad, ook al was hij zelf minder gelukkig met de onrust in de kerkdiensten. Deze probeerde hij te verminderen doordat hij de mensen die hun emoties niet konden beheersen uit de kerk liet brengen. Al in 1750 was de opwekkingsbeweging over haar hoogtepunt heen, al ging de discussie over het beroeringswerk nog tot 1752 door.”

Daar is dat jaar 1752 weer... We zitten dus in een eindfase van de beroeringen. Toch heeft deze opwekking ook effect gehad op andere plaatsen in ons land, zoals Bleskensgraaf. Daarover schreef dr. A.P.B. van Meeteren in 1998 een dissertatie, waarover dat jaar in de Waarheidsvriend het volgende werd gezegd door de toenmalige predikant van Bleskensgraaf ds. P. van der Kraan:

“In maart 1752 (zo’n tweeëneenhalf jaar na aanvang van de beroeringen in Nijkerk) bereikte de opwekkingsbeweging Bleskensgraaf. De man die ervoor gezorgd heeft dat de gebeurtenissen in Bleskensgraaf voor het nageslacht bewaard zijn, is Jacobus Groenewegen, oefenaar in Werkendam. Nadat vanuit Nijkerk de beweging zich had verspreid over een aantal plaatsen in de Achterhoek, de Veluwe en het Gooi bereikte de beweging in het jaar 1751 Werkendam om het volgende jaar de Merwede over te steken en via Giessendam, Hardinxveld, Sliedrecht en Papendrecht en Bleskensgraaf aan te doen. Andere plaatsen in de Alblasserwaard die werden aangedaan, waren Oud-Alblas, Alblasserdam en Streefkerk. [...]

*De Nijkerkse beroerten in 1749, tijdens de preek van ds. Gerardus Kuypers, in 1788
getekend door Reinier Vinkeles, die ook een wintergezicht van Schoonhoven tekende*

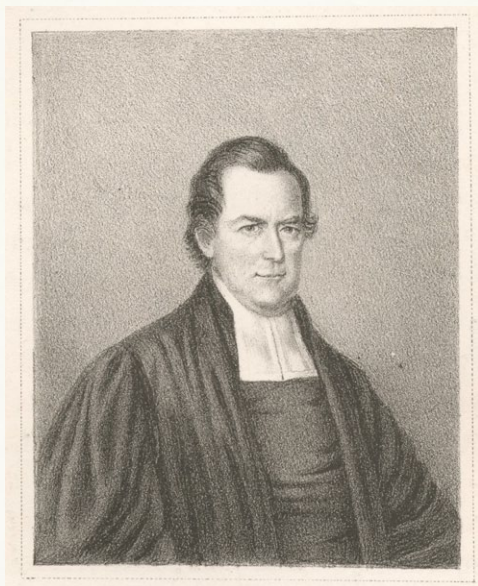
‘Laten wy eens kortelyk verhalen, hoe het op Blesgraaf is begonnen in de maand Maart 1752, de inwoonderen van die plaats sullen wel lyden willen, dat ik tot haar vernedering, en roem van Gods genade vooraf zeg, dat zy in godloosheid onder alle de inwoonderen des Lands uytmuntede, dat een zeer groot getal Sondagsaronds en ’s nagts doorbragten in de herbergen, met drinken, vloeken, raasen, tieren en vegten, dat men daar omtrent niet gerust kon slapen, dat zelfde volk werpt zig nu als dood-schuldige voor de God van Hemel en aarde neder, en dat ook vele (dog niet alle) met die lichaams aandoening’.

Het begon op de dorpsschool. Op donderdag 2 maart 1752 begonnen de schoolkinderen ‘op een extraordinaire wys aan ’t schreie [...] over hun sonden’. Zij riepen God om verlossing aan ‘met een ernst en kracht van taal, daar geoeffende leeraars en alle die het hoorden verbaast over stonden en zeer van doortroffen wierden’.

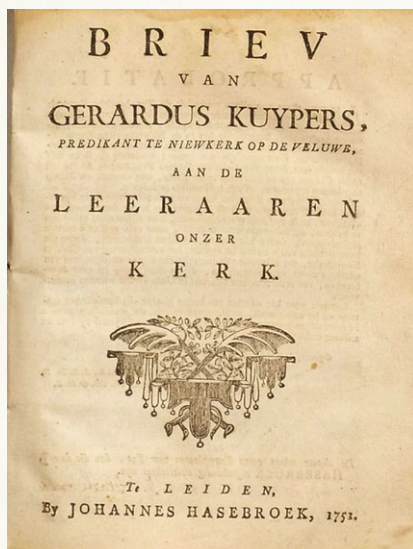
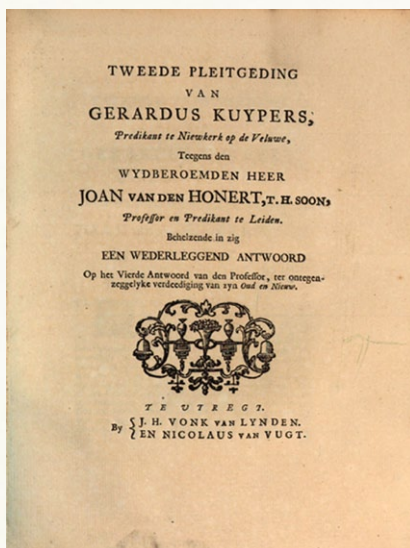
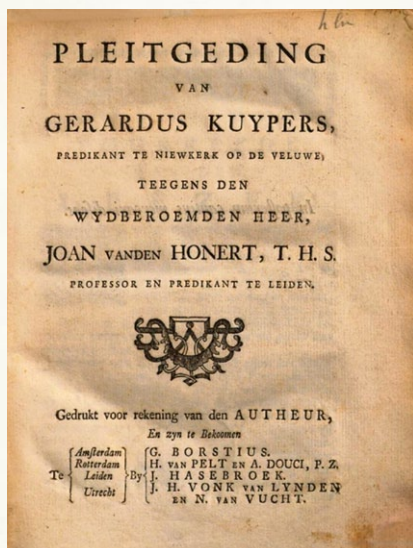
Groenewegen beschrijft hoe binnen twee dagen een groot deel van de Bleskensgraafse inwoners de situatie op school was gaan bezien en er zodanig van onder de indruk raakten dat zij ‘in ernstige overtuiging van haar [eigen] verlore staat’ geraakten.

Op zondagavond 5 maart werden de gezelschappen druk bezocht ‘en daar was onder het volk [...] een extraordinair rouwklagen, bidden, schreijen en weenen over hun onbekeerde staat’.

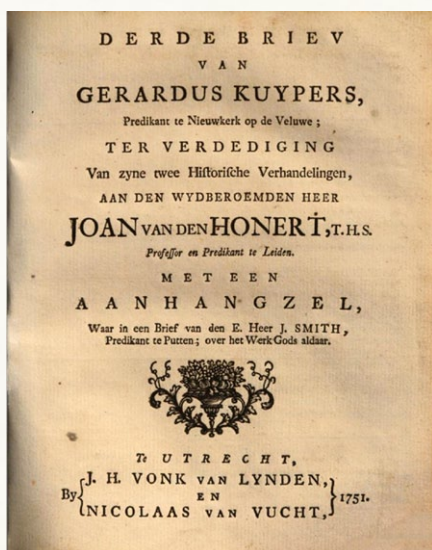
De kerkdienst van zondag 12 maart vormde een climax. In deze dienst vonden ‘op ontsachelyke wyse’ allerlei ‘lichaams aandoeninge’ plaats. Van Meeteren weet te melden dat deze aandoeningen gepaard gingen met een snelle polsslagen, een

ds. Gerardus Kuypers (1722-1798)

blozend gelaat en een opvallende gevoelloosheid voor prikkels van buitenaf. Zowel mannen, vrouwen als kinderen wrongen hun handen, vielen op de grond en vertoonden bewegingen die op stuiptrekkingen leken. Hun zielsbenauwdheid uitten zij in het luid schreien en uitroepen: 'Weg Duivel,

weg, weg; ik heb u lang genoeg gediend, ik moet den Heere Jezus hebben'. Dit gebeurde in de school, op gezelschappen en in kerkdiensten en duurde doorgaans één uur of twee. Meestal hielden zij even snel op als zij begonnen waren.

Groenewegen maakt verschil tussen de mate van aandoening. Wie door moedeloosheid en een wettisch gevoel van zonden getroffen werd, werd sterker aangevochten dan iemand met een gevoelige liefde tot Jezus. De waarlijk bekeerden (kennelijk werd niet iedereen die getroffen werd door dergelijke

aandoeningen gerekend tot de waarlijk bekeerden) ontvingen, volgens Groenewegen, na verloop van tijd 'zulke geloofskracht [...] dat zy het volkomen op Jesus durfde [te] wagen'.

Wij weten niet precies hoe lang de geestelijke beroeringen zich in Bleskensgraaf hebben voorgedaan. In Nijkerk en Aalten duurde de beweging ongeveer een jaar, in Werkendam minstens een half jaar. In Bleskensgraaf moeten wij ook minstens aan een periode van een half jaar denken. Want ds. Levinus Haak, die destijds de gemeente diende, kan bij de catechisaties die in oktober 1752 begonnen, in tegenstelling tot de tien voorgaande jaren, 'een aensienlijk getal' catechisanten inschrijven."

Terug naar Schoonhoven en Jacobus Heerens. Op 20 april 1752 lezen we (zie transcribering op pagina 36) over "een Bijeenkomst of oeffening" in de Koestraat waar "soodanige Beroeringen en Bewegingen zijn voorgevallen" dat er veel mensen op afkwamen; er was sprake van verstoring van de openbare orde. Als je het voorgaande leest, heeft het er veel van weg dat hier iets dergelijks plaatsvond als in Bleskensgraaf en Nijkerk.

De dominees zijn erop gebrand dat de overheid ingrijpt; dát gebeurt. Dit moet stoppen, omdat het een gevaar vormt voor de predikanten en de

1752.

Extraordinaire Kerkenræct
gehouden den 20 Apr. 1752.

17

» Deseeren vande Magistraet der Stad Schoon-
 » hoven in ervaringe zijnde gekomen dat op —
 » Woensdag avond laetstleden in sekere Huijsinge,
 » binnen dese Stad in de Koestraet, alwaer een
 » particuliere Bijeenkomst of Oeffening wiert
 » gehouden, soddanige Beroeringen en Bewe-
 » gingen zijn voorgevallen dat op het Gerugt
 » van dien verstreyde Burgerst en ingezetenen
 » van allerley Religie, waeronder ook veel Mi-
 » litairen, in een groot Getal, zijn toegeflozen,
 » enfigvordeselve Huijsinge hebben veruoegt,
 » in het te rugten is geweest, dat bijde toege-
 » vloeyde Menigte voren in gemelte Huijsinge
 » seer vele Disorders souden zijn geplaeft geworden,
 » waerdoor de gehele Stad als in een Conbulstie
 » en uiterste Veruering Raede konnen worden ge-
 » bracht; Het welk eyster door de goede en bijnge-

10

1752

» Voorzorg van Heeren Burgemeesteren nog
 » gelukkig is vorgekomen: Zoo is't, dat
 » haor Ed. Groot Aotb. aengegeuen zijnde met
 » een waere Euyt en yver voor God en sijne
 » Dienst, en tegelijk wakende voor de Handha-
 » ving vande Publieke Rust en Veiligheit,
 » der Burgerlike Samenlevinge, hebben goet
 » gevonden en verstaen allen en een iegelijc
 » het zij Jong of Oud, van wat Straet offe Con-

rust in de gemeente. Waarschijnlijk is men bang dat de gemeente gaat scheuren en we zullen zometeen zien dat daar reden voor was! Men volgt de visie van Joan van den Honert; en zo werd Jacobus Heerens daar het slachtoffer van, samen met de andere aanwezigen op die bijeenkomst(en).

Maar... hoeveel mensen zouden bij hem in huis zijn, tijdens deze woensdagse 'oefeningen'? We weten het niet, maar er is nog iets anders gaande. Deze 'beroeringen' zijn geen opstootjes. We zagen al meerdere keren dat de Grote Kerk enkel coccejaanse predikanten mocht beroepen, maar 'bedienden' die wel de héle gemeente? Of ontstond er onvrede over de beperkte en vooral modernere kerkelijke visie op de Bijbel?

Luister eens naar de Boekzaal der Geleerde Wereld, editie 74, 1752. Het is de vacaturetijd na het vertrek van ds. Abraham Exters Hellenius. Eigenlijk wilde de uitgever dit hem toestuurde epistel niet plaatsen, totdat ds. van der Horst er tekst en uitleg bij gaf: "SCHOONHOVEN. Terwijl volgens onzen vorige, de Nominatie wederom moest aangevult worden,

heeft de E. Kerkenraadt op den 27. January; na dat op verzoek van een Lidt, nog tot het vorige gros by geroegt was, D. (dominee) Jacobus Pot, Predikant te Outshoorn, ter aanvulling van de Nominatie van 12, van 6, en zo ook van 3, telkens met meerderheit van Stemmen benoemd, D.D. (dominees) Gerardus Kuipers, en Jacobus Pot, Predikanten te Nieuwerkerk op de Veluwe en te Outshoorn, zo dat de Nominatie van 3 thans bestaat uit D.D. Welman, Kuipers en Pot. Welke Nominatie op den 16. February eerst heeft kunnen door Gecommitteerden van den E. Kerkenraadt, by haar Edele Groot Achtbaren, de Heeren van de Magistraat, ter Approbatie ingelevert worden: gelyk dezelve dan ook te dien dage eerbiedig is gepresenteert geworden; en daar op dit Antwoordt bekomen: Dat de Heeren van de Magistraat deze Nominatie nog enige dagen in Deliberatie hielden. Zynde dus mogelijk binnen korte de uitslag daar van te wagten. Ondertussen is aanmerkelyk, dat voor enige Weken, reeds door enige particuliere Burgers, een zeker merkwaardig zo genaamt Request ontworpen was, om wanneer D. Kuipers op het Drietal zoude gebragt zijn, by de Burgerye rond gebragt te worden en te doen ondertekenen, om daar mede (als of de Stemme des Volks de Stemme Gods ware ook in dezen) den Ed. Gr. Agtb. Magistraat te verzoeken om een gunstige Approbatie van D. Kuipers, wanneer de Kerkenraad het oge op dien Heer mogte vestigen om denzelven alhier te beroepen: de Nominatie dan dus gemaakt zynde, is gemelde Request by een groot getal Burgers en Inwoners rond gedragen en ondertekeninge daar van verzogt: gelyk dan hetzelfde ook by een groot aantal van allerley soort, Groot en Klein, Oud en Jong, Ledematen en geen Ledematen, is ondertekend; hebbende zommige aangezogte, dit als onbehoorlyk aangezien en geweigerd, en een groter getal zelfs niet aangezogt zynde, zig daar mede niet verenigde; waar op dit Request, door 8 Perzonen, zig Qualificeerende als Gecommitteerden der Burgerye, immers van dit Request ondertekenaars, aan de Ed. Gr. Agtb Magistraat op den 14 February is gepræsenteerd, en dus 2 dagen voor dat de Gecommitteerden des Kerkenraads gelegenheit hadden hunne Nominatie in te leveren; dog naderhand heeft men vernomen dat gemelde Request door den Magistraat afgewezen is op den 16 February.

Ps. De Drukker dezer Boekzaal maakt bekend, dat hy het bovenstaande Berigt in de vorige Maandt van den Eerwaarden Heer

D. Herman van der Horst, al had ontfangen, om te plaatzen, dog toen geen plaats zynde is zulks uit gebleven, gelyk, het nu deze Maandt ook niet in zoude gekomen zyn, omdat de Boekzaal niet geschikt is, om zulke grote berigten wegens beroepingen te plaatzen, en ook daar toe te klein van bestek is, maar terwyl 'er enige Lastertongen zig opdoen, en niet ontzien om den bovengemelden Heer te betigten, als of zyn Eerwaarde het bovengemelde berigt niet gezonden hadt om in de Boekzaal te plaatzen ben ik genoodzaakt om de zulke den mond te stoppen, door een Naberigt, en op herhaald verzoek van bovengemelden Heer dit bekend te maken.

Er is in die tijd nog een soort tijdschrift, het zogenaamde 'Nederlandsche Jaarboek' (eerste helft 1752), waarin allerlei wederwaardigheden staan opgetekend en daar wordt dieper ingegaan op dat zogenaamde 'Request':

SCHOONHOVEN.

Na dat de E. Kerkeræd der hervormde Gemeente dezer Stad, den 27 der jongste Louwmaend, ter vervulling der plaetse van eenen harer twee (lees: drie) Predikanten, den Eerw. Heer E. Hellenius, naer elders vertrokken, gekomen was tot eene Nominatie van drie, en door het bedanken van twee Predikanten die middelerwyl elders beroepen waren, die beroepingen aengenomen hadden, genoodzaekt werd die Nominatie met 2 andere aen te vullen, verkoos dezelve de Eerw. Heeren Gerardus Kuypers en Jacobus Pot, Predikanten te Nieuwkerk op de Veluwe en te Outshoorn, die neffens Dnus. (dominus of dominee) Welman, Predikant te Bloemendael, nu het drietal uitmaekten, 't geen op den 16 der jongste Sprokkelmaend aen den Magistraet gepresenteerd werd. Dan twee dagen te voren, te weten op den 14 der Sprokkelmaend, werd door 8 Persoonen, zich qualificeerende als Gecommitteerden der Burgery, een Request aen den Magistraet gepresenteerd. Dit Request was door eenige particuliere Burgers ontworpen, om, wanneer Dnus. Kuypers op het Drietal zoude gebragt zyn, by de Burgery rond gebragt te worden en te doen onderteekenen, ten einde de Approbatie des Magistraets daerop te verzoeken; gelyk men ook niet naliet, zoo dra het voorsz. Drietal gemaakt was, het voorsz. Request by een groot getal Burgers rond te dragen, en onderteekening daarvan te verzoeken, die daerop van all[er]lei soort van Luiden, groot en kleen, oud en jong, Ledematen en geen

Ledematen is gevolgd, doch by sommigen, als onbehoorlyk geoordeeld, ook geweigerd. Het Request luidde van woord tot woord ja van letter tot letter als volgt:

Request aen dee Edele Groot aghtbaare Heeren van dee Maagestraat Deeser Stadt Schoonhoven. Geeve met alle verschuldige Eerbiedt En hooghaghtingh onderdaanighleyk te kenne alle Dee Ondergeteekende borgers Borgeresse, Inwoonders en Leedemaaten deeser Gerefformeerdee Kerk datse met seer veel Genoegen tot haare Groote Bleydtschap hebben Gehoort dat op Den 27 deeser maant Januarii 1752 door den Eerwaarden Kerkenraadt Is tot Invullingh van het drietal Is op den Nominasie meeden Gebraght den seer Eerwaare Godtvrugtigen en geleerde Heer Doomeenes Gerrardus Kuypers Getrouwe Leeraar In dee gemeente Jesuw Christie tot Nieuwerk Aan de Veeluwe van wiens Loffeleyke naam Versiert met Uytmundende Gaaven En Geleertheyd door ons Ganschee Neederlandt, soo algemeen Is beroemt Geworden En wel Insonderheydt by sulke Geloofwaardige Getuygen die Zeyn Eerwaarden In seynen openbaare Predikdienst hebben Gehoort met sulken algemeene Grooten Genoegen datter by onsee Borgerey By soo een grooten aantal Een stemme des Volks wert Gehoort als offet Een stemme Godts was beroept ons Domenees Kuypers Beroept ons dien Getrouwen Leeraar.

Edeele Groot Aghtbaare heeren sulke En diergeleyke Roepende stemme seynder onder onse Godtvrugtige borgers Binnen onse Gemeente In voorige daagen Nogh meer Gehoort daer Nogh Wel Eennige dogh Weynige ouwe Borgers Jegenswoordigh nogh In Leeven seynde Nogh Wel Geheugen van draaght, Doen dien Godtvrugtigen heer Do. Groeneweegen [bedoeld is ds. Leonardus van Groenewegen (1684-1686)] door den Eerwaarde Kerkenraat In deese Gemeente hier op het drietal was Gebraght dat Gaff In die teydt By het Grootstee Gedeelte sulken algemen Genoegen dat onse Godtvrugtige borgerey sigh Genootsaakt vonden om sigh met Een Neederigh Request te addresseeren aan haar Edele Grootaghtbaare heeren Van de maagestraadt deeser stadt Welke Request was Geteekent Bey Een Groot aantal Van onse Voorouders Leedemaete En inwoonders die haare begeerte Stelden In Een Godtvrugtigh Leeraar, Welke middelen In die teydt Gebruyt kregen tot haare Gewensten Uytslagh Van Een Gunstige

approbasie, En soo Wiert In die teydt onse Borgereye Verwaardicht tot haare Grootte Bleydtschap Dat se tot haare Ordenaaris Herder en Leeraar kreegen dien Godtvrugtigen Geleerden Heer Do Groeneweegen Dogh maar Voor Een seer korten teydt Want naar Ruym Een Jaar dat seyn Eerwaarde hier In seynen predikdienst bevestigt Was Wiert onse Gemeente tot haare Grootte droeffheydt Weederom Berooft door Eenne Beroepingh Naar Amsterdam.

Edele Grootaghtbaare heeren Deeweyl onse Gemeente sigh Weederom In diergeleyke Omstandighydt bevinden datsee Bynaa als Een Eennigh man Roepen om Een Godtvrugtigh Leeraar En ten dien Eynden onse Leeden des Kerkenraats dagelyk toeroepen Nommineert togh alle Godtvrugtige leeraars mannen Van Naam In geleertheydt En In gaaven op dat Wy onse Gemeente Eens weederom sulle moogen Zien opgebout En onse Diakoney Armen In Vermoogens weederom Zullen moogen sien aanwasse.

Dus Is onser aller herts Grondigen Wens En beeden soo onsee Eerwaarde heeren En broederen Leeden deeser Kerkenraadt het Oogh kwaamen te vestigen op Dien seer Geleerden heer Do. Gerrardus Kuypers dien Godtvrugtigen Leeraar zyn Eerwaardten Kerkelyk hier te beroepen Voor Onsen Ordenaaris herder En Leeraar Omme als dan U Ed. Groot aghtbaarheydt onse Borger Vaaderen te moogen affsmeeken Een gunstige Approbaasie.

Het welke seyn Doende alle De Ondergeteekende Borgers En Inwoonders Dee Stad.

Acktum Schoonhooven Den 14 Feb. 1752.

Hier volgden nu de Namen der Ondergeteekenden, waarvan wy, ter bekortinge, alleenlyk zullen zeggen dat het Getal derzelven 273 uitleverde, 2 Oud-Burgermeesters aen het hoofd geplaeft waren en de 238ste onderteekening dus luidde: Vox populi Vox Dei, ideoque obligatus sum etiam atque etiam subscribere nomen meum. S..... D. W... V. D. M.

De Magistraet het voorsz. Request gelezen en over wogen hebbende, was het zelve, op den 16 den der voorn Sprokkelmaend, door hun Ed. Achtb. van de hand gewezen. Schoon deze van de handwyzing voor vele zeer smertelyk was, is die smert echter in 't vervolg nog voor een gedeelte

getemperd, wanneer men op den 27sten der zelfde Sprokkelmaend verstond dat de Heer Kuypers zelf voor de geheele Nominatie vriendelyk bedankte.

In de kerkenraadsnotulen hoopte ik meer te vinden, maar het bleef karig; de namen van de groslijst tot en met dat drietal zijn te vinden. Kijk maar wat er te lezen valt over de vergadering van 27 januari 1752:

3.

Extraordinaire kerkenraad
gehouden den 27 Janari 1752.

Art. 1.

Reeden gegeven zynde van deze convocatie is in om vree-
ge gebracht of de Leeden geresd waaren tot aanvullinge
van het onvolmaakte Drie Tall en het Meenderheid van
stemmen beslooten dat men het groot, twaelf-zelf en drie
Tall inde aanvullen. heeft 2 Prokes daarop omvraege
gedaan of ymand ter Leeden ook nog enige tot het groot tal
te benoemen, en daarop van allen geen geantwoorde zynde
is door de vaderling a Dieter. Ruerkerk, op het vorige groot
nog Benoud J. Vaarting Pitt predikant te Oudehoorn.

Art. 2.

Voorts getreden zynde tot Suppleeringe van de Nominaten
is het Meenderheid van stemmen het. twaalf Tall gesep.
pleerd met deze 2 predikanten, Gerardus Kuipers, predikant
te. Ruerkerk op Oudehoorn en Jacobus Pot, predikant te Oude-
hoorn. welke Besdoet het Meenderheid tot aanvullinge
van het zelf Tall gesep. zyn.

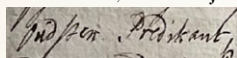
Art. 3.

Daarop zyn mit wij algerwilde groot. Twaelf en zelf Tall
weiderom op Meenderheid van stemmen tot het Drietal te
Suppleeren Benoud J. Kuipers en Pot.
Het dat nu de Nominatie van Drien Prokes mit
D. J. G. Georgius Wehman, pred. te B. B. B. B. B.

Ds. Joh. Georgius Wolman pred. te Bovenmaas.
 Gerardus Kuipers, pred. te Nieuwkoop de Nieuwe.
 Jacobus Pot, pred. te Oudehoorn.
 Welke nominatie door Gemeentebesturen by brief voor.
 komende gelezenheid aan den D. G. Agtst. Magistraet
 gepresenteerd, en daerop by zelfde goedgekeuringe verzoogt sat
 worden.
 En is de vergaderinge met Dankzegginge besloten en gescheiden.

Dominee Jacobus Pot kwam dus uit de koker van Pieter Reijkerkerk en de rest had blijkbaar geen mening of achtte zich niet in staat een naam aan te dragen. Je vraagt je dan toch af waar de naam van ds. Gerardus Kuipers vandaan kwam... En wie had uit de kerkenraadsvergadering ‘geklapt’?

Het duurt even voor er nieuwe stappen gezet gaan worden; het is inmiddels 3 maart 1752 als er een nieuwe datum is geprikt, omdat de vorige ingelaste vergadering (27 februari, na de tweede kerkdienst!) er naast de predikanten slechts 2 diakenen (!) kwamen opdagen; terwijl het toch wel een belangrijke vergadering was. Er is een brief van ds. Kuipers gekomen, *per expresse* op zaterdagavond 16 februari. De scriba had deze al opengemaakt en sommige leden van de kerkenraad waren daarover boos en dienden een gravamen (bezwaar) in. De scriba, ds. Herman van der Horst, had blijkbaar een linkje met ds. Kuipers: hij werd genoemd

 “oud pen. predikant” (hielden zij reeds voor die tijd schriftelijk contact, correspondentie?). De enige link die er tussen ds. van der Horst en ds. Kuipers te bedenken is, is dat beiden in Jutphaas hadden gestaan. Enfin, de brief van ds. Kuipers wordt voorgelezen, hij bedankte voor de nominatie, maar verzocht om “op zijn

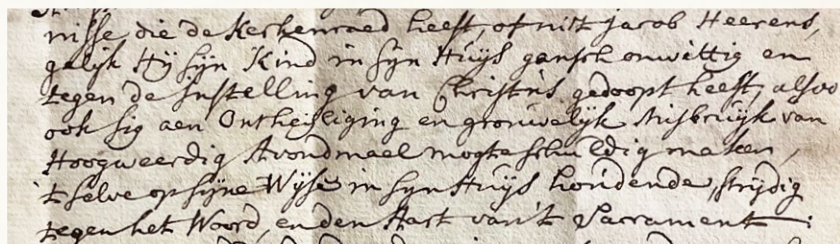
Daerop de Brief van D. Kuiperselve voorgelezen zijnde
 bevoorn hem, dat hy om bygebragte redenen bedankte
 voor de nominatie van Trien, en verzoogt op zyn persoon
 geene verdere Reflectie te maken.
 Dit en de Maxime van deze ontwaegde unanimitet te.

persoon geene verdere reflectie te maeken” In de brief stonden blijkbaar argumenten, maar deze zijn niet in de notulen terecht gekomen helaas.

Zou dat request, dat overigens van een slecht taalkundig niveau is, misschien zijn opgesteld door Jacobus Heerens? Of zou hij in ieder geval een van de kartrekkers zijn geweest bij deze actie? Bijzonder dat ook twee oud-burgemeesters zich achter deze actie schaarden! Dit request werd ruim voor Jacobus’ verbanning uit de gemeente, ingediend. Nergens lezen we in het dossier dat Jacobus er een rol in had. Maar de ‘beroering’ bij het huis in de Koestraat doet wel vermoeden dat hij er iets mee te maken had.

Wat is er van Jacobus Heerens geworden? Zijn dood is door de Gaarder (belastinginnehmer) opgeschreven: *23 augustus 1764: Jacob Heerens, pro deo*. Zou er nog sprake zijn geweest van een terugkeer naar de kerk? Te vrezen is van niet. Kort na de ban-uitspraak is de kerkenraad nog bij zijn vrouw langsgeweest en men heeft haar rustig te woord kunnen staan. Verder is de kerkenraad in 1753 nog steeds flink verbolgen dat Heerens gewoon doorgaat met zijn mening *uijt te stroijen met vileyne geschriften*. Na de dood van haar man in 1764 belooft Jannigje Heerens-Stok, na een bezoek van de kerkenraad, weliswaar zich weer te begeven “*onder de godsdienst*”!

Zelfs in 1754 windt de kerkenraad er zich nog over op dat Heerens zijn kind thuis doopte en ook het Heilige Avondmaal ontheiligde door dat *strijdig tegen het Woord en den Aart van ’t Sacrament* thuis te bedienen.

Wisse die de kerkenraad heeft, of mitte Jacob Heerens,
gelijk hij zijn kind in syn huys gesoft onwettig en
tegen de instelling van Christen gedoopt heeft, alsoo
ook sig een Ontheiliging en gruwelyk misbruik van
Hoogweerdig Avondmaal mogte sijn edig maeken,
te selve op synen Wijf in syn huys houdende, strijdig
tegen het Woord enden Aart van 't Sacrament:

Het ‘boek’ van Jacobus Heerens bleef bewaard in het Weeskamerarchief. Bijzonder is het om te vernemen dat zilversmid Pieter Heerens sr. een kopie van dit boek had, die hij kort voor zijn overlijden in 1956 verbrandde.

We sluiten af met een brief van Jacobus Heerens... aan wie? De broeders van de kerkenraad of aan de Magistraat? Het blijft onduidelijk.

Mijn heere en

beminde broeders in onsen heere Jesus Christus
den aan drang der heere worde waartijdt doet mijn dit schrijven
en seggen, dat den glans en hoogzint die door den heiligen geest
in de uijt verkorenen keeren moest zijn, verdwijstend is door de Revi-
re van twist en tweedragt inde christen hij, waardoor gods heilige
woort soo onverstaanbaar, en verdoelt den leeder voor komt, dat
het van veelen ongeagt dood en sonder geeste hijte kracht blijft, alsoo
zij niet komen tot den geestelijken kern, die door dringt tot de verdeel-
ting der Ziele der samenvoeging ende des meergs, ik zegge dit, dat
gods voorzienigheid de prindepaelste eigenschap gods is, in aan god
soo eigen is dat het zijn schepselen niet en nood saak is te doen
en god niet verhindert aan alle zijn barmhertigheid en genade te
bewijzen, god heeft den mensche goed geschapen, in staat om hem
te gehoorzaamen, de mensche zijn van god af geweken, door list
des duijvels verleyd, verslaaf aan de sonde, en de verwagting der
et. e. g. d. soond zijn groote magt met het gansche
menschehijte gestagt tenemen uijt het geweld des duijvels, de
groothijde zijner genaden aan alle die van zigselen niets gods
kende denken ofte doen in dood daar toe zijn, schenkt haar door
de innerlijke beweginge, het hg zijner genade in de koncantie
waar op god van alle menschen eijst te bekeeren, en te gehoorren
aan zijn beloften, inden soon zijner heere, de trouwe belofte gods
blijkt hier uijt, dat god soo veel alst met zijn heilighijde en Regterdai-
ge madietijd bestaan kan, de mensche hulpe bijst, het eerste licht
der genade dient om ende elonds, te kennen, om met verlogeninge
van ons selve, tot gods en zijn genade sigte keere, en als een hand
om van god het gehore te ontvange, tegende aan lokkende ver-
leijende de wereld, gods wet, tegen de valsche leeraars, gods woord
en ware leeraars, tegen de verdrukkinge, heeft god na zijn vrije
magt de uijtverkorenen gesteld, om den gekroepenen te dienen, die
na gods welbehagen, door haar heere en worde in Jesus gelooven
tot een volk kalome des dags, en tot een ruur kalome des dags, der
verdrukkinge, de welke niet uijt geblijst kunnen worden, maar

haar

haar here welke sy den geRoepen en betuygt hebben het saligmaken
de woort te sijn, standvastig met haar bloet besegelen, dog niemand kan
de saligheyt verkiezen of kuyt werde, want de saligheyt is niet te vinde by
de mensche of op der aarde, maar in den hemel by god, die de beswaart
voor sijn uylverkoorenen, en die door gods genade, voor haar word gelooren
sullen. Ja vader adam in den staat der Reghyde sijnde heeft de hemelse ge
lukzaligheyt niet gehad, by gevolg niet verlooren, maar door de sonde is
hem en het gansche menschelyk geslacht den weg af gesneden om door
verloome gehoorsamenheyt de ewige gelukzaligheyt te verdienen, soo dat
die geene die het eerste licht der genade veragt, daar uylt het kennelyk is dat
ter een genadig god is, omdat god hem selve door de scheppinge heer sam
heeft geopenbaart van god Regetverdig veroordeelt worden, Ja wel vele
tel den tweede trap des geloofs niet en komen, veel min tot het salig
makende geloof, maar die het saligmakende geloof door gods genade be
komt, met het licht der genade worde verdienste, Jesus Christus te ge
hoorsamen die sals nuylt verkiezen, maar sal hem volgen tot in de
hemelse gelukzaligheyt, dit saligmakend geloof moech getoest worden
ande ~~hemelse heyl van eenen saligmakende~~

heyl is geen oorzaak vant kwaat, maar is oorzaak dat god niets te ver
geefs genoght en heeft, soo dat gods vromenighheyt niet alleen geen oor
sach vande sonden is, maar is oorzaak dat onnemenlyk veel sonde niet en
geschieden, en dat god besloten heeft veel sonde te laten geschieden, is
om die te Rigten, en te Regereen, door sijn ondoorgronde lyke wysheyt, tot
oere en heerlykheyt sijner naamds, tot leeringe tuchtige en ten besten
der uylt verkoorenen en gehoorige, soo dat ter niets te vergeefs van god
gebooden beroolen of gedaan word, maar alles wyschlyk na sijn heylige
vromenighheyt
inden Raad gods, tot een haier toe besloten en bespaat heeft, dus
is mijn here en waarde broeder, het word gods een lamppe voor onse
vete en een licht op onse paade, men sende u C wysheyt en verstand
van hem die de wateren optrekt, endoe de des winters kamperen op
de bergen als doode, en maake levendig door sijn verwarmende sonne
endoeke af trekken in goede slag orderen en gedruys, endoeft haar
doorbreken de sterkte der mensche, en seyt tot haar leegert u op de vry
baare vrede van dit sondig volck, op dat de gansche aarde weten dat ik
alhen den almachtige god ben, uel genage die naar, Jacobs heeren

HOOFDSTUK 6

De man die zei dat hij Jezus gelijk was

Terwijl de kerkenraad zich vergadering na vergadering buigt over het halsstarrig gedrag van Jacobus Heerens en zijn schrijfsels, gebeurt er nog iets heftigs, met niet de ban uit de kerk, maar de verbanning uit het gewest Holland tot gevolg. Het is donderdag 22 juni 1752...

Een van de predikanten is op pad, samen met een ouderling. Was het de oudste predikant, ds. Marinus Hoog, of zijn twee jaar jongere collega ds. Herman van der Horst? ds. Exters Hellenius was al sinds vorig jaar vertrokken, dus moet het een van de twee oudere predikanten zijn geweest. Laten we hen beiden eerst eens beter bekijken.

HERMAN VAN DER HORST

Voordat hij naar Schoonhoven kwam was hij predikant geweest van de Nederlandse handelsgemeente in Smyrna. Uit die tijd (ca. 1709-1723) stamt een groot, 34 kilo wegend, schilderij (155,5 cm hoog en 243,5 cm breed) dat in het Rijksmuseum te vinden is, waarop een groots uitzicht op de stad Smyrna staat geschilderd. Maar onderin staat het eigenlijke doel van dit schilderij: *“Gezicht op de Turkse stad Smyrna (het huidige Izmir)”*

met op de voorgrond een voorstelling van de ontvangst van de Nederlandse consul Daniël Jan Baron de Hohepied (1657-1723) met zijn gevolg in de Divan. De Hohepied draagt de onderscheiding die hij in 1709 ontving van Jozef I, keizer van het Heilige Roomse Rijk. Voor de stad liggen enkele oorlogsschepen voor anker, een Nederlands schip links lost een schot.”

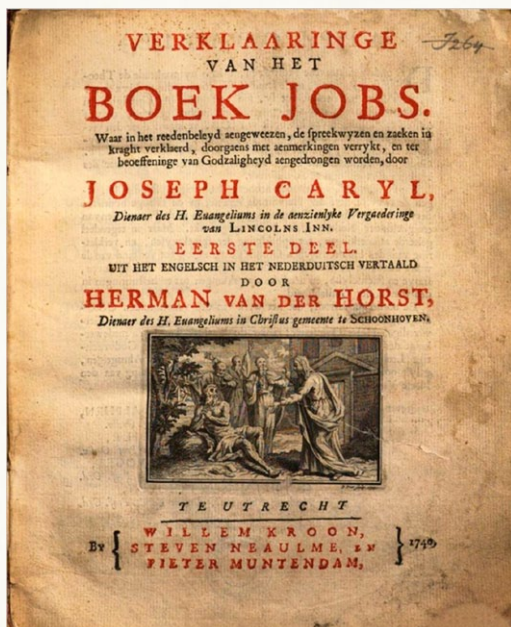
Die baron Hohepied

was consul in Smyrna en in zijn gevolg zien we ook dominee Van der Horst, achter zijn stoel, staan.

Deze predikant was erg geïnteresseerd in de geschiedenis, zeker ook de geschiedenis van de kerk van Schoonhoven. Hij had een aardig contact met pastoor Henricus van Berkum, die in 1762 het boek ‘Beschryving der stad Schoonhoven’ zou gaan laten uitgeven. Deze vonden elkaar in een liefde voor de historie van de stad. Van der Horst had een oude akte

van het Elisabethsklooster en hij leende dat uit aan Van Berkum. Daarnaast was hij ook onderlegd in talen en vertaalde het werk ‘Verklaaringe van het Boek Jobs’ van de engelse predikant Joseph Caryl in 1740; ondanks dat er ‘eerste deel’ staat, is er in Nederland geen volgend deel uitgegeven.

In 1733 was hij te Schoonhoven gehuwd met Hermyngarda Vos (het epitaf van haar broer Gerard Jan Vos (1717-1789) hing vóór de restauratie boven de consistoriedeur in het koor; thans hangt het in de ruimte onder de toren, aan de zuidelijke muur. Herman en Hermyngarda kregen twee zoons en zes dochters. Herman was eerder gehuwd geweest; in 1722 trouwde hij in Smyrna met de aldaar geboren Clara Catharina Echberts; zij overleed in 1733 te Schoonhoven. Zij en Herman kregen vier dochters en drie zoons.

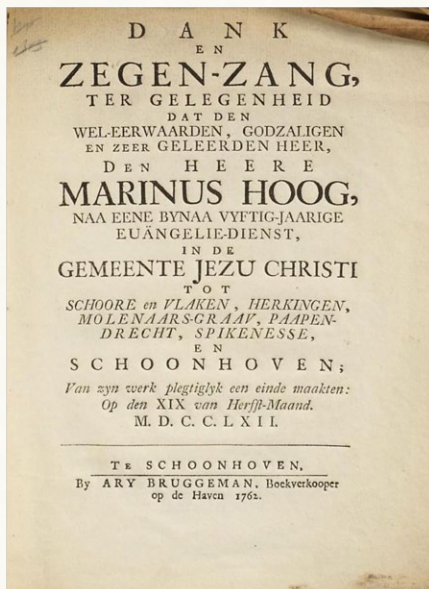

Ds. van der Horst (geboren in 1692 te Jutphaas) is in 1752 60 jaar en staat al sinds 16 november 1727 in Schoonhoven; bijna 25 jaar dus! Weliswaar is hij het langst predikant in de stad, maar niet de oudste.

MARINUS HOOG

Ds. Marinus Hoog was de oudste predikant van de stad, in 1752. Hij stond sinds 13 juli 1738 in Schoonhoven (net 14 jaar dus) en was zeven jaar eerder, op 27 mei 1745 te Rotterdam getrouwd met Barbara van Hoogwerff, die in Den Briel was geboren, ongehuwd was en aan de Nieuwe Haven te Rotterdam woonde. Marinus was in 1690 te Delft geboren.

Hij was eerder gehuwd geweest met Maria Catharina Weylinck, in 1715; zij overleed in 1742 in Schoonhoven. Samen kregen ze vier zoons:

Thomas (1716-1781), Hermanus (1718-?), Jacob (1722-1763) en Johannes Wilhelmus (1725-1795) Hoog. Thomas, die misschien nog net in Schoonhoven volwassen werd, was meester in de rechten, pensionaris van Schiedam 1751-1766, van Rotterdam 1766-1768, en tenslotte tot zijn dood raadsheer in de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland. Zijn broer Johannes was ook een hoge functionaris in Rotterdam; hij behoorde tot de Schotse kerk aldaar; dat kwam doordat zijn opa, Thomas Hoog (zoon van ds. Thomas Hogg), in Schotland was geboren en Schots

predikant was in Rotterdam. Zou de Schoonhovense predikant dan misschien een Engelse/Schotse tongval hebben gehad? Benieuwd.

In de gemeente in die Schotse Kerk (zie hierboven afgebeeld) werd de geestelijke opwekking in Nijkerk ook opgemerkt en ds. Hugh Kennedy (portret hiernaast) nam positie in, temidden van de commotie die over ds. Gerardus Kuypers uit Nijkerk kwam. Ds. Kennedy herkende de opwekking die leek op wat hij enkele jaren eerder in Schotland had meegemaakt. Vandaar dat hij in 1751 in de pen

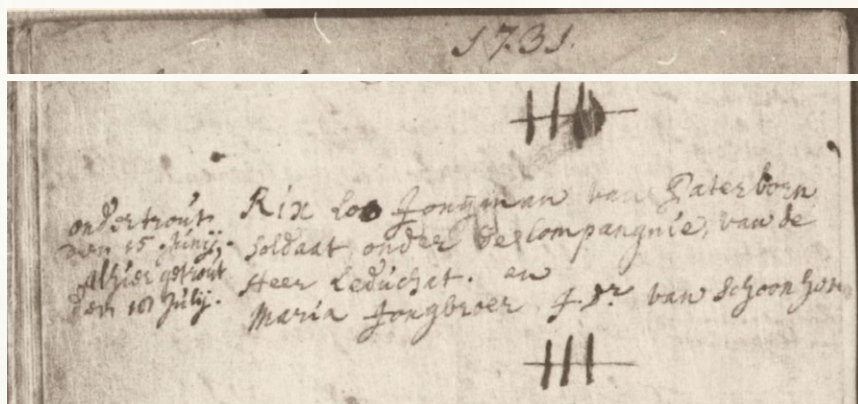
klom en dit boek schreef. Blijkbaar schreef ds. Kennedy – die een vriend was van de al eerder genoemde ds. Alexander Comrie en van ds. Thomas Boston – gewoon in het engels, maar kijk eens wie meewerkt aan de vertaling: Willem Hoog! Deze geestelijke opwekking vanuit Nijkerk kon, zo zagen we reeds, weleens iets met Heerens in Schoonhoven hebben gedaan; mogelijk wel, want er ontstonden daarna op meerdere plekken dergelijke opwekkingen, zoals in het tamelijk vlakbij gelegen Bleskensgraaf. Zou het dan ook niet in een stad als Schoonhoven kunnen ‘landen’?

Thomas Hoog Mzn, om nog even op hem terug te komen, nam ook zitting als commissaris voor de nieuwe Psalmberijming van 1773! Van zijn vader is geen portret maar van de ongehuwd gebleven Thomas wel dus.

HUISBEZOEK

Terug naar het huisbezoek waarheen we op weg waren met een van beide predikanten en een ouderling. We komen uit de stukken niet te weten waar het huis stond, maar de bewoner is Hendrik Regtsloo (zijn naam werd fonetisch ook als Rekslouw, Rixloo, Rexloo, Regsloo en Regtslou geschreven). De bovendeur van de kleermakerswinkel staat open en de dominee en zijn ouderling zien hem blijkbaar op zijn werktafel zitten, want over de gesloten onderdeur heen vragen ze hem of zijn vrouw thuis is.

Regsloo zal met een duits accent hebben gesproken; hij was twintig jaar eerder met de compagnie van officier Leduchet (of Le Douchet) in Schoonhoven gestationneerd en ontmoette er een meisje: Maria Jongbroer.

Ze zijn op 15 juni 1731 in ondertrouw gegaan en op 18 juli in het huwelijk verbonden te Schoonhoven. Echter, het waren twee geloven op één kussen: Hendrik, wiens naam in het trouwboek enkel als ‘Rix Loo’ staat geschreven, was afkomstig uit Paderborn, Noordrijn-Westfalen. Daar zal hij hoogstwaarschijnlijk Luthers zijn geweest, maar hier Schoonhoven was hij Rooms Katholiek. Vermoedelijk is hij eerst met Maria meegegaan naar de Grote Kerk, maar de Gereformeerde diensten waren toch echt anders dan hij in Duitsland gewend was.

Was hij dan Oud-Katholiek of Rooms Katholiek? In de documenten staat over hem geschreven dat hij “*van de roomsche religie*” was, dus zal hij tot de Rooms Katholieke parochie te Cabauw hebben behoord.

Hoe dan ook, de dominee en zijn ouderling komen voor zijn vrouw, die nog steeds in de Grote Kerk naar de kerk gaat. Of ze trouw naar de kerk ging, weten we niet; ook niet of het tweetal naar aanleiding van het Heilig Avondmaal kwam, dat dan eerstkomende zondag zou zijn bediend.

De vraag naar mevrouw Regtsloo-Jongbroer lijkt een kortsluiting in het hoofd van de man te hebben veroorzaakt, want hij veert op en stevent op de deur aan om de heren iets duidelijk te maken. Op tamelijk wilde manier verbiedt hij hen om ook maar één enkele stap in zijn huis te zetten. Dat vereist blijkbaar enige toelichting voor de predikant en zijn ouderling, en zo raakt Hendrik in vervoering.

STIGMATA VAN CHRISTUS OF JEZUS ZELF?

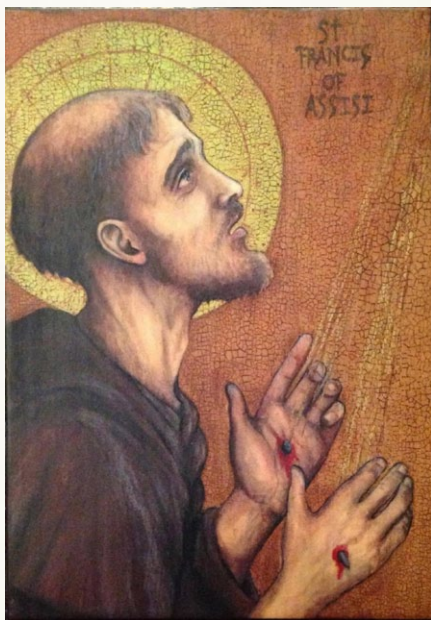
Zelf zegt Hendrik Regtsloo later dat zijn hoofd vanaf dat moment een warboel werd, maar dat hij vanuit de hemel “*de werkingen Gods, die hem van boven toegezonden wierden, niet wederstaan konde, en dat het een groote en doorlugtige dag was geweest, die hem drie weken te vooren inden droom reets voorspeld was, en alles in dolorum was door gegaan. Dat hij ten voornoemde dage gesegt heeft dat hij Christus gelijk was, en daarbij te kennen wilde geven, dat hij den last van het bittere leyden voor Christus, heeft gedraagen, en dat hij heeft betaeld voor Adam, voor Job, en nu in de plaats van Christus stond, en dus hem gelijk was en uyt dien hoofde te weesen, de tweede persoon in de Goddelijke Drieëenhijdt, dat hij naast God en Christus zelve was, en dat God hem in dien staat had gebragt, om dien last te kunnen draagen,*”

*Twee heiligen die de stigmata ontvangen:
boven St. Catharina en onder St. Franciscus*

Het moet de predikant en de ouderling hebben geduizeld wat hier opeens gebeurt. Ze komen enkel om een bezoek aan zijn vrouw te brengen en er barst iemand in extase los, die meent dat hij gelijk geworden is aan Jezus Christus, omdat hij het lijden van de Messias in zijn lichaam gevoeld en gedragen heeft.

En dát komt ons opeens bekend voor. De eeuwen door zijn er mensen geweest waarvan men beweerde dat zij de stigmata van Christus in hun lichaam hadden: de wonden die Jezus aan het kruis had, vanwege de spijkers door Zijn handen en voeten, de speer

die Zijn zijde openstak en het bloed van de doornenkroon. Vaak waren het vlekken op de huid, op dezelfde plekken als bij Jezus. Men ontleende er heilige devotie aan, mogelijk gebaseerd op 2 Korinthe 4:10 (*“Altijd dragen wij de dood van Jezus in ons lichaam mee...”*). Franciscus van Assisi was de bekendste. Als Hendrik Regtsloo hierop doelt, was hij zeker Rooms Katholiek.

De Rooms Katholieke kerk in Cabauw was door Jezuïeten opnieuw opgericht en had een aanzuigende werking op dorp en stad in de omtrek. Zo liep de parochie van de Oude Katholieke Clerezy enigszins leeg. Maar...

Jezuïeten waren in deze tijd juist streng verboden. Ze bleven daarom decennia lang onder de radar. Hier en daar werd een ware razzia op hen ontketend. De Sociëteit van Jezus, zoals de Jezuïeten ook werden genoemd, ondervond een groeiend wantrouwen en weerzin. In 1757 werd de orde in Portugal opgeheven; Jezuïeten werden verbannen en hun bezit verbeurd verklaard. Frankrijk volgde in 1762 en Spanje in 1767. Het zijn juist Jezuïeten geweest die, toen na de Reformatie de Katholieke Kerk in ons land verboden was, ons land als een missiegebied zagen. Vicaris Petrus Codde, die tijdelijk de apostolische missie in Holland aanvoerde, zag de machtsstrijd vanuit Rome mede worden aangejaagd door Jezuïeten.

Hij kwam in opspraak op oneigenlijke gronden en werd afgezet. In dat machtsvacuüm probeerden de Jezuïeten voet aan wal te krijgen en zo

Franciscus van Assisi ontvangt de stigmata van Christus, 1651, Alonso Cano

Schoonhoven, 1657, Johannes Janssonius (1588-1664); in de cirkel kwam later de RK kerk

streken ze ook neer in Cabauw. Met als gevolg dat de Katholieke kerk is gescheurd; zij die niet wilden dat Rome haar invloed in ons land vergrootte, noemden zich 'Roomsch-Katholieke Kerk der Oud-Bisschoppelijke Cleresie' (later kortweg Oud-Katholieke Kerk); zij die de invloed van de paus juist voorstonden, noemden zich Rooms Katholiek, waarbij 'Rooms' die sterkere invloed vanuit Rome onderstreepte.

Velen in ons land merkten dat de Jezuïetenorde de Nederlandse katholieken tegen de Republiek probeerden op te stoken. In 1723 was de breuk definitief. De Katholieke parochie die onder de radar aan de Nes in een schuilkerk samenkwam schaarde zich onder de Oud-Katholieke Kerk. Pas in 1784 werd door de Rooms Katholieken een eigen kerkgebouw, in een pakhuis dat op de plek van de latere Plateelfabriek stond, in gebruik genomen. Maar zover was het in 1752 nog niet. Hoewel, eind 1760 wordt al het eerste request ingezonden om een kerk te mogen bouwen.

Wat deze Hendrik Regtsloo eruit gooide was strafbaar in Holland. Men beschouwde het als blasfemisch, maar de diepere ondertoon was vrijwel zeker dat men er Jezuïetisch gedachtengoed in beluisterde.

Hendrik raakte in vervoering. Hij zei: *“Wat Christus, wat Christus, de paus is grooter als Christus, die vergeeft de zonden terstond, en Christus kan dat niet doen.”* De predikant moet hebben gewalgd van deze woorden, maar ik denk dat de ouderling vooral ook erg bang werd van deze heftig gesticulerende man die in rap tempo buiten zinnen raakte.

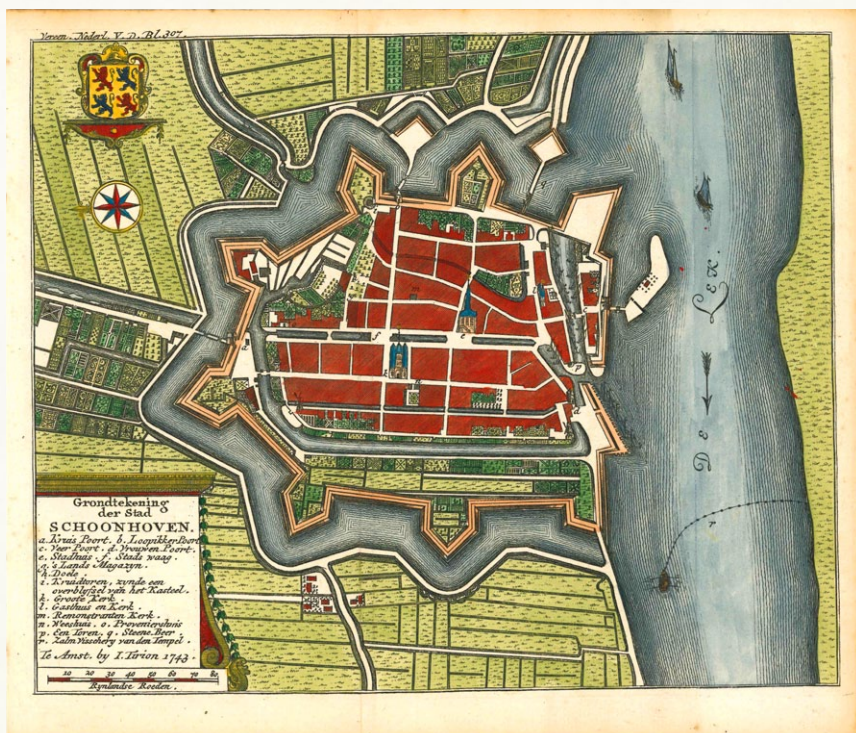
Later weet men te vertellen – of gooide hij er dat nog datzelfde moment uit richting de beide afgevaardigden van de Grote Kerk? – *“dat zijn vrouw onlangs met haar bijbel uyt de kerk koomende, hij gedrijgt heeft, dat boek te willen verbranden omdat hij oordeelde dat er niets goeds in stond...”*

OPLOPENDE LIJST BESCHULDIGINGEN

Als het vonnis wordt opgesteld, dat over hem nog dit jaar zal worden uitgesproken, blijkt dat *“hij zijn zelven meermaalen voorheen heeft schuldig gemaakt aan soodanige afgrijpselijke blasphemie, gesprooten uyt een h.yvre (heilige ijver of zuivere verontwaardiging) opgevatte boosheyd, waardoor hij sig ontrent Gods weesen en de heere Christus grovelijk heeft misgreepen en dat nu laastelijk ter gelegendheyd van een aanspraak door een predicant van de gereformeerde en publicque kerk, geadsisteert met een ouderling, aan hem gedaan alleen om te verneemen of sijn vrouw thuis was”*.

De man is de realiteit verloren en heeft niet door dat hij niet zomaar iets tegen de predikant en zijn ouderling zegt, maar dat hij de stapel lasten die hem een zwaar vonnis zullen opleveren, alleen maar vergroot.

Baljuw Gerbrand Elias, de zwager van de latere Schoonhovense predikant Samuel Barovius (de vrouwen waren zussen), laat de zaken stuk voor stuk opschrijven in een tamelijk goed te lezen verhaal. Gerbrand Florisz Elias kwam uit Amsterdam, waar hij aanvankelijk werkte in de stoffenwinkel van zijn schoonvader Sebastiaen van Geel. Blijkbaar was het werk te min voor hem en ambieerde hij een hogere functie. Hij kwam hier in hetzelfde jaar als ds. van der Horst: en vervulde er het ambt van electeur. Eerst woonden hij en zijn vrouw Anna Catharina van Geel kort in Lopik; daar werd hun eerste kind gedoopt. De andere kinderen werden in Schoonhoven geboren en gedoopt.

Schoonhoven, 1743, Isaak Tirion (1705-1765)

In 1729 nam hij zitting in de Vroedschap, werd meermalen schepen, bekleedde in 1733 en 1748 het ambt van burgemeester en werd in 1749 door de stadhouder aangesteld tot baljuw en schout van Schoonhoven en Belois, en schout van Haastrecht, Vlist en Bonrepas.

Vanaf 1730 vertegenwoordigde hij Schoonhoven bijna onafgebroken in de vergadering der Staten van Holland; hij had van november 1735 tot april 1736 en van mei 1746 tot april 1748 zitting in het college van de Gecommitteerde Raden, en werd in april 1741 door Holland voorgedragen voor de Admiraliteit van Friesland. Elias overleed alhier op 3 juli 1755.

DE STRAF

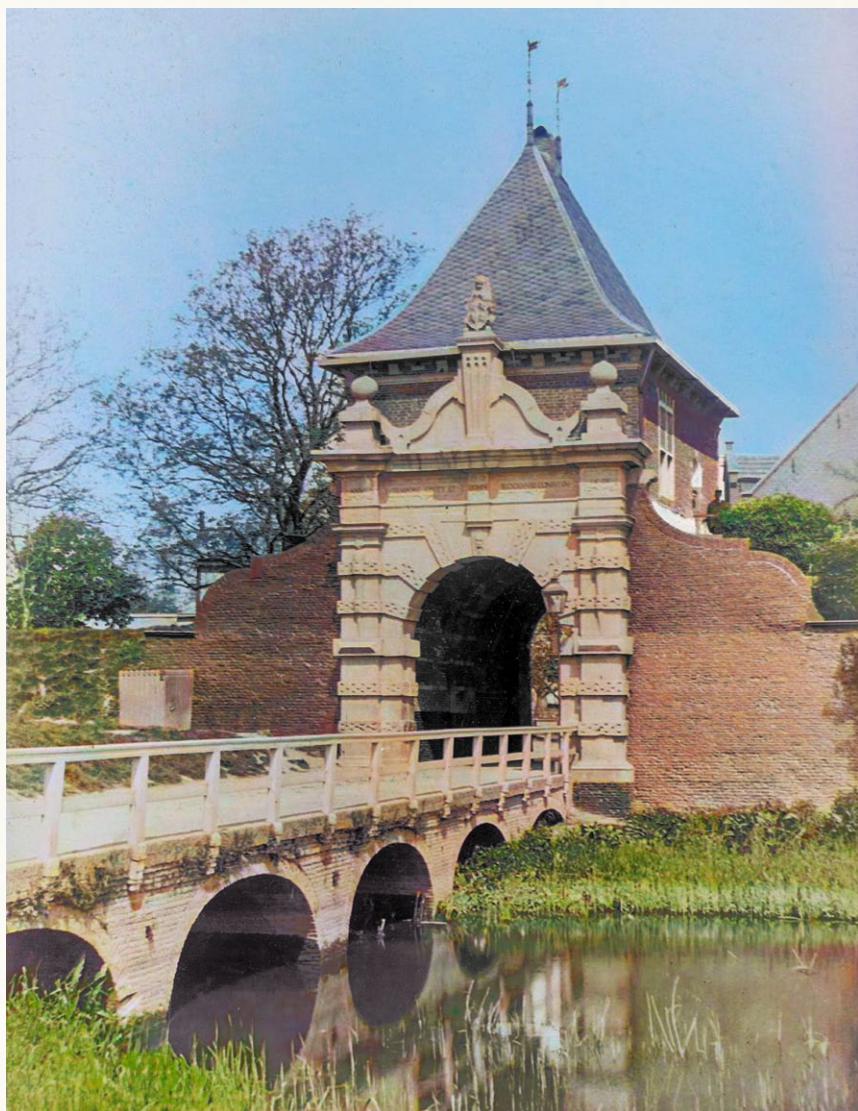
Deze Gerbrand Elias ondertekende het vonnis van Hendrik Regtsloo, dat nog het volgende meldt over diens gedrag: *“Alle het welke zijnde zaaken & van*

zeer dangereuse en pernicieuse gevolgen, welke in een land van justitie niet moogen werden getolereert, maar anderen ten exempel behooren te werden gestraft.”

Er wordt geconcludeerd of gevonnist: *“dat den gevangene gebragt zal werden ter plaatse alwaar men gewoon is crimineele justitie te doen, en aldaar met een gloeyende priem te werden door zijn tong gesteecken, wijders met een strop om den hals wel strengelyck met roeden te werden gesels en gebrandmerkt, en voorts gebannen uyt den Lande van Holland en Westvriesland mitsgaders den gestigte van Utrecht ten eeuwigen dage sonder ooyt daar weder in te moogen koomen, op poene van swaarder straffe, dat ook den gevange zal werden gecondemneert in de kosten en misen van de justitie. (was geteekent) Gerbrand Elias, 1752*

Detail van Guicciardini, buiten de Veerpoort; geheel rechts is het galgenveld te zien, op de grens van Holland en Zeeland, waar de grote vergrijpen werden geoordeeld aan de galg

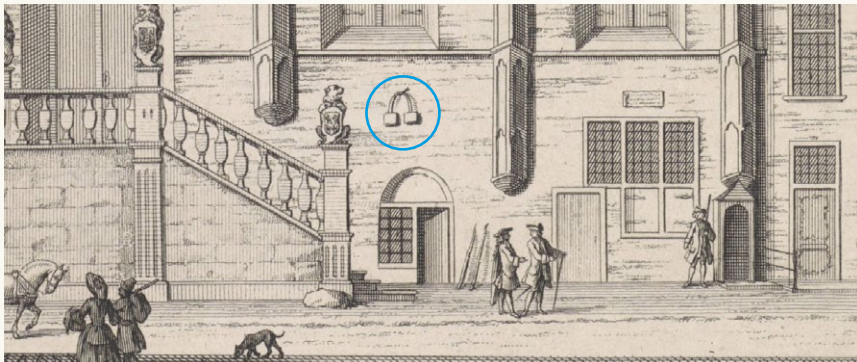
Veerpoort met brug; Hendrik Regtsloo werd gevangen gehouden boven de Veerpoort

Dat is waarachtig een stevige straf. Volgens het opschrift zat Hendrik *'jegenswaardig gevangene op de Voorpoorte deser stad'*. Dit zal vrijwel zeker de 'Veerpoort' zijn geweest.

DE TERECHTSTELLING

Dit vonnis wordt dan weer door de schepenen kritisch bekeken:

“Schepenen der stad Schoonhoven, gesien hebbende den crimineelen eysch en conclusie van de heer Gerbrand Elias, Bailliu dezer stad, en van Haastrecht, als meede van den Lande van Belois, ratione officii op ende jegens den voorn. gevangene Hendrik Rekslouw gedaan en genomen; en voorts regt doende uyt den naam ende van weegen de Edel Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland, hebben den voorn. gevangen gecondemneert, gelijk sij hem condemneeren mits desen, omme gebragt te werden ten plaatse alwaar men gewoon is crimineele justitie te doen, en aldaar ten toone voor al de weereld publiecquelijk aan een regt opstaande paal met een beugel om den hals,

Detail van de gravure boven; rechts het wachthuisje; boven de deur aan de muur hangen sleepstenen, waarmee gevonnisten om de Haven moesten lopen, met de stenen om hun hals;

Hendrik is vrijwel zeker aan een getimmerde paal voor het stadhuis gevonnist

en voorts met boeyens aan de handen & voeten, vast gesloten te worden, en ten blijven geduurende den tijd van een uur, met interdictie (streng verbod) nogtans aan allen en een ygelijk (op poene van daarover gestraft te zullen werden) om den gevangene met enige scherven of ietwas anders dat kwetsen kan, te bewerpen; En voorts dat den gevangen gedurende den tijd van agt dagen zal werden ter gevanggenisse gelegd, en getracteert op water en broodt; Bannen wijders den gevangen ten eeuwigen dage uyt den Lande van Holland en Westvriesland mitsgaders den gestigte van Utrecht, zonder ooyt daar weder in te mogen komen op poene van swaarder straffe, ende condemneeren den gevangen in de kosten en misen van justitie. Onzeggen verders den heer Eysser sijnen verderen eysch en conclusie tot lasten van den gevangen gedaan en genomen.
Actum coram de heeren Schepenen alle dempto de heer Boon den 20 september 1752 & gepronuncieert & geexecuteert den 27 ditto.

In kennisse van mij J. Oostendorp

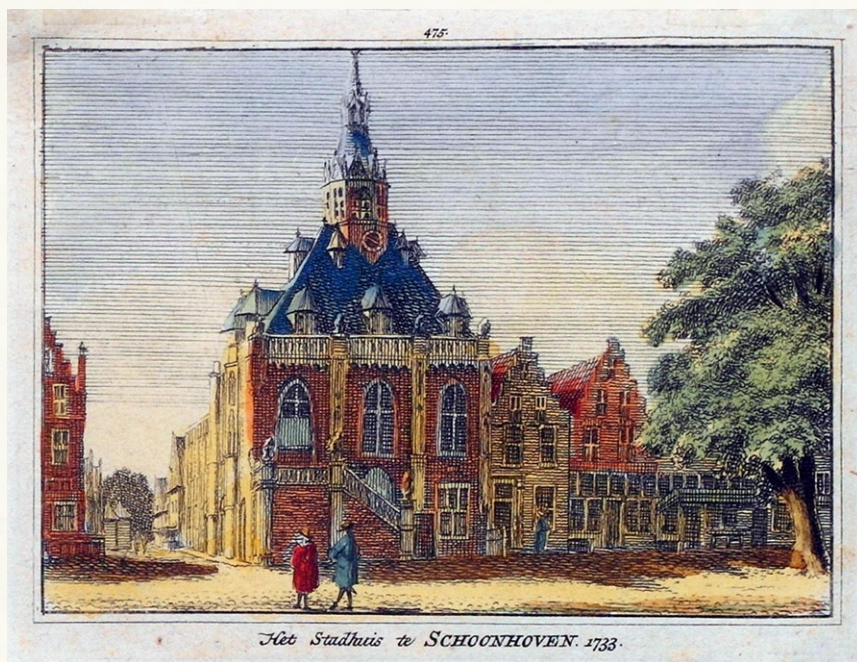
Gevangen den 22 juny 1752 en uytgegaan den 4 october 1752.

Schepenen verklaren dat den gevangene haares wetens geene goederen is hebbende, & niet eerder heeft kunnen werden gevonnist, bevorens ingekomen te zijn het advis van neutrale Regtsgeleerden, bij Haar Edele Agtbaren gerequireert.”

TOT NOOIT

In het register van verhuisde personen zien we Hendrik naar Gouda vertrekken en dan is elk spoor van hem verdwenen. Maar zijn vrouw en kinderen dan? Maria Jongbroer komen we nog tegen in het begraafregister van de Gaarder: ze stierf op 30 janari 1784 en werd pro deo begraven. De Gaarder schreef erachter: “*Maria Jongbroer, weduwe van Hendrik Rexloo*”. Een misschien nog wel triester verhaal, uit datzelfde 1752!

Ik had vanwege dit verhaal het notulenboek van de kerkenraad geraadpleegd, omdat ik verwachtte iets meer informatie over deze kwestie te zullen lezen bij de huisbezoeken. Helaas stond er niets (!) vermeld. Ik was enigszins gefrustreerd, maar toen ik uit verveling de boeken wat doorbladerde vond ik het lange en pittige verhaal van Jacobus Heerens!

De transcriptie van het vonnis is van drs. C. Doedeijns. Bart Ibelings en Hans Fokker wezen me op het artikel in de HEK uit 2002 van Hans van der Molen, getiteld *‘Crimineel recht in Schoonhoven tussen 1556 en 1806’*. Daarin vermeldt hij ook de rechtzaak van Hendrik Rekslouw.

Hij concludeert drie dingen: *“Was de opgelegde straf een parodie op zijn waanidee dat hij Christus aan het kruis was? ‘Menslievend’ was de eis dat terwijl hij daar vastgebonden stond er niet met iets dat hem verwonden kon gegoooid mocht worden... modder en mest waren echter wel toegestaan (en misschien gewenst). Hij vertrok op 4 oktober uit de stad maar was 22 oktober weer terug en werd opnieuw gearresteerd. De baljuw eiste toen brandmerken met het stadswapen en verbanning, de schepenen bleven bij het originele vonnis.”* Bijna had hij aardse stigmata gekregen!

Weg is hij. Weggerukt uit zijn huis en gezin; zijn vrouw moest het zonder hem stellen. Samen hadden ze minstens vier kinderen gekregen: Martinus Hendrikus (1731), Bernardus (1734), Hendrikus (1738) en Johanna

Maria (1747). Tot in de 19e eeuw komt de naam Regsloo in Schoonhoven voor; waarschijnlijk een achterkleindochter van Hendrik en Maria.

Het is vooralsnog een raadsel waar Hendrik is heengegaan. Terug naar Duitsland misschien wel. Of... is hij stiekum naar Amsterdam gegaan? Daar vinden we op 15 februari 1779 een Hendrik Regsloo voor de notaris, nou ja dat wil zeggen: hij laat zich vertegenwoordigen door zijn vrouw Lena of Lijntje Bek. Volgens deze procuratieakte zou hij haar hebben genaturaliseerd...

Het had leuk geweest, maar deze vondst is nog niet zo onbruikbaar; luister maar! In 1815 overlijdt Lijntje Bek op 75-jarige leeftijd als weduwe van Hendrik Regsloo in... Schoonhoven! Ze woonde in de Lopikerstraat. Zou het onze Hendrik zijn? Nee, het was zijn zoon Hendrikus die in 1770 alhier met deze Lijntje trouwde. Maar waar vader Hendrik is gebleven zal wel altijd een raadsel blijven...

Gepasseerd binnen Amsterdam des jaars 1779
van Peter Berckman en Willem Schepers
niet als getuigen Lijntje bek

~~Hendrik~~ Hendrik
regsloo

P. Berckman

Wm Schepers Senior

P. Wilde
Notaris

HOOFDSTUK 7

Inkijkjes in het leven te Schoonhoven

Tijdens mijn zoektocht door het notulenboek van de kerkenraadsvergaderingen van 1752 kwam ik tal van dingen tegen die interessant zijn. Vaak ontbreken de details om de voorvallen in hun context te plaatsen. Enkele van die dingen wil ik tot besluit delen.

BEROEPINGSWERK

Dat de magistraat bepaalde welk soort predikant werd beroepen mag ons misschien wat vreemd in de oren klinken, maar dat was nu eenmaal de gewoonte. Vandaag de dag mag elk belijdend lid meestemmen over een predikant als een gemeente onder een bepaald aantal leden zit; anders bepaalt de kerkenraad het zelfstandig en deelt mee wie wordt beroepen. Of dat altijd even gelukkig is betwijfel ik. Democratie, hoe groot het goed ook wordt aangeprezen, is ook niet altijd een zegen. Hoe komt men dan tot een keuze? Op persoonlijke voorkeur of met het zicht op de gehele gemeente? Daar zou best veel discussie over te voeren zijn.

Voor dit hoofdstuk echter beperk ik me tot wat ik vond in de notulen over de tamelijk dwingende voorkeur van de magistraat. Hoezeer we misschien ook een mening over de toenmalige kerkenraad hebben, de

kaders waarbinnen men in het beroepingswerk kon opereren waren zeer beperkt. In 1752 komen we het volgende tegen:

24.
1752

Extraordinaire Kerkenraet
gehouden den 8 Junij 1752.
Prof. D. Vander Horst.

Art. I.

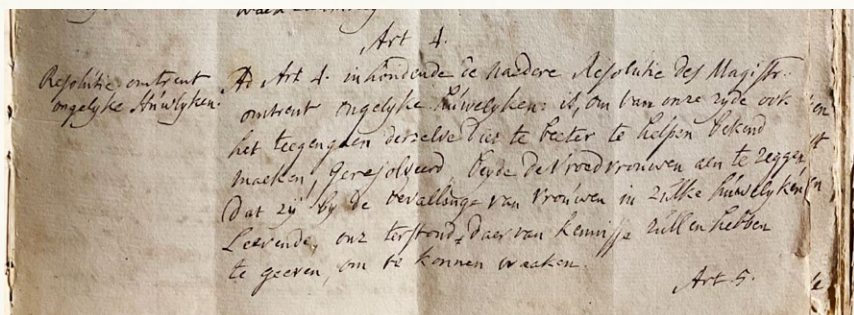
Rapport vande Dese Vergaderinge Belegt zijnde op dat Gerom.
Commissie aende mitteende tot het Werk der Beroeping. Rapport
Heeren van de Ma. fondendoen van haer Commissie aan de Heeren
gistraet.

van de Magistraet, voorlaest D. Profes. voorfig
en syn Medegerommittieerden Bericht, dat sy
voortede Maendag, den 5 deses, gelegenheit
bekomen hadden om voor de Ed. Gr. Aght. Ma.
gistraet te verschijnen, en de Voorstel des Ker.
kenraets haer in last gegeven volgens Art. 5
Sijndt. 5 Mey, hadden voorgedragen: en
daerop tot Antwoord bekomen hadden, dat
de Heeren vande Magistraet daer in genoeg
namen, dat de Nominatie wederom met een
Derde Predikant gesuppleert werde; dog met
Recommendatie, dat het geen ongestudeerde
of halfgestudeerde zij, of iemand die van een
Ambagt was opgenomen en laet aen de studie
gekomen; maar een Man die van jongs af
aen in de studiën was opgekweekt.

“...dat de Heeren van de Magistraet daer in genoeg namen, dat de Nominatie werderom met een Derde Predikant gesuppleert werden; dog met Recommendatie, dat het geen ongestudeerde of halfgestudeerde zij, of iemand die van een Ambagt was opgenomen en laet aen de studie gekomen; maar een Man die van jongs af aen in de studiën was opgekweekt.” Dus vooral geen ‘late roeping’; de studie, kunde en taalbeheersing zijn van groter belang dan de geestelijke roeping. En daar kon de schoen weleens wringen in die jaren, dat een deel van het kerkvolk dringend behoefte had aan geestelijke leiding in plaats van wetenschappelijk vernuft.

KERKELIJKE OVERHEID SCHAKELT VROEDVROUWEN IN

Op de kerkenraadsvergadering van 7 juli 1752 komt iets merkwaardigs aan de orde dat misschien de wenkbrauwen doet fronsen:

Het lijkt haast op hoe farao de vroedvrouwen in Egypte gebruikte die bij de Hebreeën (de Israëlieten) bij de bevalling het beleid van de koning moesten uitvoeren. Zo breidde de macht van de overheid zich zelfs tot in de kraamkamer uit!

Wat zijn ‘ongelijke huwelijken’? Daarnaar is onderzoek gedaan, juist in de 18e eeuw. Donald Haks schreef er in 1985 een dissertatie over met de titel ‘Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw’. Hij citeert er bijvoorbeeld prof. dr. A.Th. van Deursen (1931-2011) en Willem de Vos die in 1771 een publicatie uitgaf met de titel *Verhandeling over het huwlyk, ter beantwoording der vraag, door dit genootschap (Floreant Liberales Artes) opgegeeven: welk is het beste huwlyk, ter verkryging eener geschikte huishouding, voor het gemeene volk, de burgerlyke en hooger staat; opdat zy nuttig voor zich zelve en voor de gansche maatschappyy zyn moogen?*

De kerkenraad spreekt namens de magistraat over ‘waaken’, maar waarover dan precies? Wat is er ‘ongelijk’ aan huwelijken? Is het de komaf of de maatschappelijke ladder? Klassen of standen binnen de bevolking? Of ligt het aan de verschillen in geld? Of in leeftijd? Of juist in religie? Het lijkt erop dat het om al deze verschillen tegelijk gaat, maar misschien vooral wel die laatste. En mocht dit problematisch zijn in een huwelijk, dan is de kraamtijd een moment om eens goed om je heen te kunnen kijken in een gezin: hoe werkt het hier? Gaat het hier wel goed?

Je had gehoopt dat het hier ging om de bescherming van vrouwen in situaties van huiselijk geweld, maar het lijkt erop dat de insteek toch anders is. Het maatschappelijk ‘welbevinden’ en de rust in de samenleving richt zich niet op het individuele welbevinden en de persoonlijke veiligheid, maar naar het lijkt op de beheersing van de gehele samenleving.

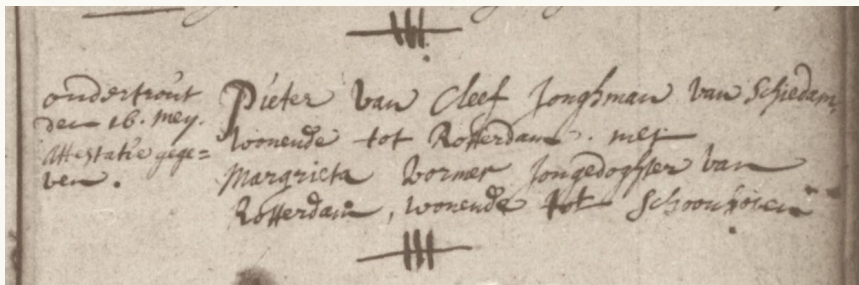
OPZICHT EN TUCHT

Bijna alle kerkenraadsnotulen melden wel persoonlijke zaken binnen de kerkelijke gemeente. Sommige namen keren regelmatig terug dan andere en sommige zaken lopen uiteindelijk met een sisser af. Er zijn huwelijken die niet goed verlopen, er is huwelijksontrouw, onzedelijkheid en oneerbaar gedrag; man (of vrouw) en paard worden bij de naam genoemd.

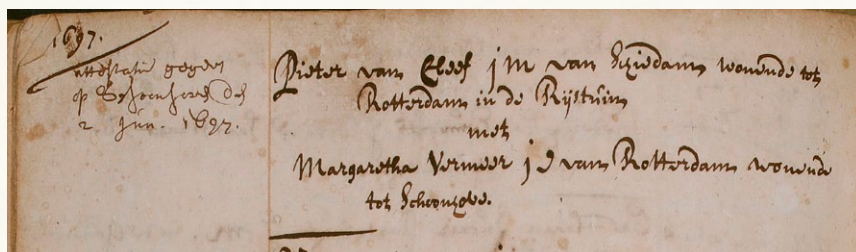
De sociale controle is groot, maar men is eraan gewend. Wie zich aan ergerlijke zonden had schuldig gemaakt werd helder en duidelijk afgemaand van het Heilig Avondmaal. Wat er precies was voorgevallen blijft meestal onduidelijk; ter voorkoming van sensatie.

Toch valt er één zaak bijzonder op, die eigenlijk niet echt goed duidelijk wordt. Even denk je dat het iets met de kerkelijke commotie te maken heeft en dat deze personen zich in de kring van Jacobus Heerens bevonden, maar ze blijken iets te maken te hebben met Groot-Ammer...

Het betreft de zaak van de ‘gezusters van Cleeff’; een lastig te traceren familie. We beginnen met de ouders: Pieter van Cleeff, geboren in Schiedam en Margrieta (Margarita) Vormer (ook Voormeer, Vermer of Vermeer) geboren in Rotterdam. Omdat Margrieta in Schoonhoven woonde (en Pieter wellicht als militair in Schoonhoven gestationeerd is

Trouwboek van Schoonhoven

Trouwboek van Rotterdam

geweest voor die tijd) gingen ze hier in ondertrouw op 16 mei 1697 en trouwen op 2 juni in Rotterdam, de woonplaats van Pieter; hij woonde er aan de Rijstuijn, nabij de Laurenskerk. Daar krijgen ze ook hun kinderen:

Louijsa d 27-06-1698 Rotterdam

Pieter d 08-01-1702 Rotterdam

Sara d 13-01-1704 Rotterdam

Johanna d 21-07-1705 Rotterdam

b 31-08-1705 Rotterdam

*Prinsen kerk eigen. Haringvliet aan de Maas aan 't einde**

Johanna d 18-07-1706 Rotterdam

** Dit lijkt te gaan om de Engelse Kerk die daar weliswaar pas in 1708 werd gebouwd!*

Omdat het nogal krioelt van de Pieter van Cleeffs valt het moeilijk vast te stellen wie deze Pieter was... Omdat hij in Schiedam is geboren zou hij de zoon kunnen zijn van de burgemeester aldaar, Pieter van Cleeff, zeker als je ziet dat het eerste zoontje in het gezin ook een Pieter is.

Waar Pieter is overleden is vooralsnog niet bekend, maar zijn vrouw Margrieta Vormer wordt volgens de Gaarder op 12-2-1748 pro deo ingeschreven om te worden begraven; ze is dan reeds weduwe van Pieter van Cleeff! Na hun huwelijk zijn ze naar Rotterdam gegaan, maar blijkbaar is Margaretha na de dood van haar man naar Schoonhoven teruggekeerd.

Het feit dat ze pro deo wordt begraven vertelt dat ze niet vermogend was op dat moment. En daar zit ook de bron van het probleem dat zich in 1752 afspeelt rond de 'gezusters van Cleeff'. De kerkenraad is door de dames (twee of drie?) te hulp geroepen omdat ze er financieel niet florisant bij zitten. Kijk maar eens wat er in de notulen staat:

1752 5
 Art. 5.
 Juffr. van Kleef Zijn Binnengefale de Juffrouwen van Kleef, welke
~~veroordeeld~~ ~~veroordeeld~~ te kennen gaven Raer Beswaerde
 Toestant waer in hij tegenwoordig zijn, en verfochten de
 beknippfame Hand vanden Gero. Kerkenraet in't wort
 fatten van hare Pretensie op de Diaconie van Groot-
 Ammers ten opzigt van den putraft van Bekere
 Obligatie die gemelde Diaconie in handen heeft,
 liftnierende Sy lieden dat deselve Raer in Raer
 tegenwoordige Omftandigheden toe komt volgens
 den inhoud van het Testamente, waer door laem
 Obligatie en de Diaconie is gelegateert.
 Waer ontrent geresolveert is, dat D. D. Breefel en
 Prieta bij gelegenheid D. Wildrick, Praet. te
 Groot Ammers of den Kerkenraet van gemelde
 Plaet feller onderkonden.
 Absentes
 Onderl. De Heeren
 Van Kempen
 Vander Helling Waerop de Vergaderinge met Dankzegging tot god
 Dieh. Nieuwpoort is gefcheiden.

Bovenstaand fragment is uit de kerkenraadsnotulen van 4 februari 1752; vanaf dat moment keert dit punt zeer regelmatig terug. Er is blijkbaar een testament geweest (van een familielid?) waarin een obligatie zou zijn 'gelegateert' aan de diaconie van Groot-Ammer. De dames zien geld dat zij zelf zo nodig zeggen te hebben, aan zich voorbij gaan.

De slepende kwestie en de ook niet zo doortastende actie van de kerkenraad richting de diaconie en de predikant van Groot-Ammer leveren uiteindelijk niet het gewenste resultaat.

Op de vergadering van 5 mei 1752 wordt gemeld dat ouderling Reijkerkerk en ds. van der Horst de predikant van Groot-Ammer, Cyriacus Lancelot Wildrik, op de classisvergadering hebben gesproken. Het bewijs voor de intrest (opbrengts of rente) van genoemde obligatie kunnen de dames helaas niet geven. Het heeft te maken met de familie Vormer; deze kwestie gaat over of de zussen nu wel of niet echt familie zijn van Annetje Jansz, een nicht van Barent Vormer, de overgrootvader van de dames.

De dames kunnen, na herhaalde vragen vanuit de kerkenraad, toch geen doorslaggevend bewijs leveren van hun familiale betrokkenheid en

dus ook niet van het ‘recht’ dat zij op die intrest hadden. Je zou zeggen; dan houdt het op, maar blijkbaar hebben zij een vervelende houding jegens de kerkenraad aangenomen, waarop zij worden genoemd in de notulen onder het kopje *‘IJverlose en die geen ledematen zijn’*. Ja, wat waren ze nu eigenlijk? ‘IJverloos’ of ‘geen lidmaat’?

Ouderling Slingerland, die met de zaak belast was, kreeg 0 op het request bij de kerkenraad van Groot-Amersfoort; die willen niet met hem praten. Vertelt dat misschien toch dat er iets oneigenlijks wordt gedaan?

De heer van Nooten wordt gevraagd, omdat hij juridischer wat hoger in de ‘boom’ zit, om de zaak eens te bespreken met de dominee en de diaconie van Groot-Amersfoort.

In 1754 wordt voorgesteld om de zaak voor te leggen aan een onafhankelijk rechtsgeleerde. Eind dat jaar blijken de zusters te gaan vertrekken uit Schoonhoven om intrek te nemen in het Proveniershuis te Rotterdam. Daar hebben ze dan toch wel geld voor nodig!

Het is een lang getouwtrek om geld, met een onbevredigende afhandeling aan beide kanten. Even leek het dat de kerkenraad van Schoonhoven op hun geld vlakte, maar goed lezen van de tekst maakt duidelijk dat het een oud testament was van een ver familielid en dat de zusters door deze actie zichzelf in een niet al te best daglicht stelden. Wie waren deze zussen? Louise, Sara en Johanna of twee van hen?

We vinden Sara van Kleeff op 11 december 1762 ingeschreven in het Gaarder-begraafregister van het voormalige Rotterdamse ambacht Cool; hierbij stond het volgende aangetekend: *“oud 58 jaar, ongehuwde dochter, in ’t Proveniershuis onder Cool, geen goederen”*. Inderdaad is deze Sara dan geboren in of rond 1704; dat klopt, het zal haar dus wel zijn. Twee dagen later wordt ze begraven in de kerk van Hilligersberg en ontvangt een doodkleed voor 3 gulden; zij is dus enigszins vermogend! De andere zus/zussen lijken vooralsnog onvindbaar.

EEN DAVEREND SLOT

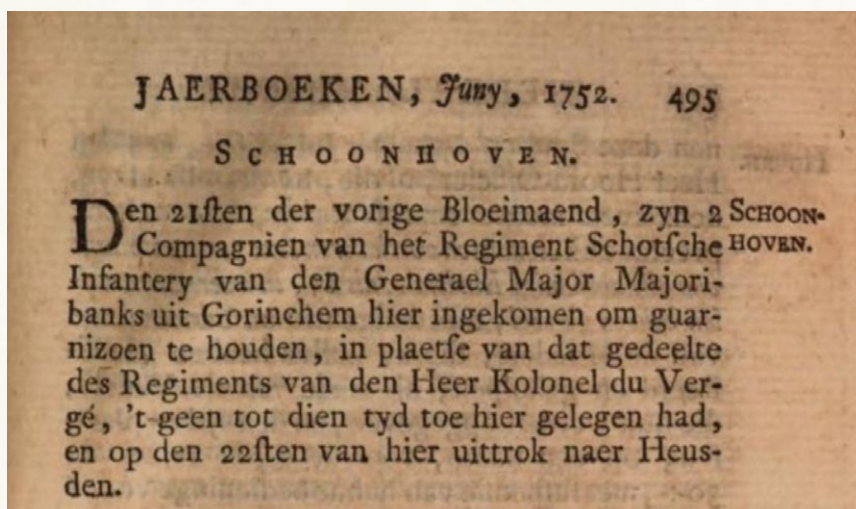
Aan het einde van deze dwarsdoorsnede van 1752 in Schoonhoven (met name de kerkelijke geschiedenis weliswaar, maar nu dan iets militairs) sluiten we af met een voorval dat een grote ramp had kunnen zijn. Het verhaal is opgetekend in de Nederlandsche Jaerboeken editie 1752 deel 2:

S C H O O N H O V E N .

SCHOON-
HOVEN. **W**anneer op den 23sten der vorige Bloei-
maend, en eenige volgende dagen, bo-
ven op het Bolwerk aen deze Stad, het Oran-
je Bolwerk genaemd, het Lands Yzer Geschut
door de Artilleristen geprobeerd wierd, heeft
men een wonderlyke uitwerking gezien van
een stuk van de grootste calibre, het welk
onder het afsteken te berste sprong, wan-
neer een groot stuk van het zelve byna aen
de overzyde van de Lek in het water gewor-
pen wierd, en het grootste gedeelte of agter-
stuk op een groote distantie agteruit sprong
tegen een stuk aen van gelyke calibre, het
welk daer door beschadigd en uit deszelfs
plaets in een andere gesteldheid geworpen
wierd, zonder dat, het geen verwonderlyk is,
iemand der Artilleristen of der rykelyk toege-
vloeyde toekykeren eenigzins beschadigd wierd.

De daverende explosie had totaal anders kunnen aflopen. Niemand raakte gewond! Even dacht ik nog dat het misschien onkunde was van de nieuwe Schotse compagniën die een dag eerder in de stad werden gestationeerd. In ieder geval was het direct een grote schrik voor hen, maar het voorval vond plaats op het Oranjobolwerk (waar nu de Algemene Begraafplaats is), bij een actie van een artillerie-onderdeel dat reeds in de stad was gelegerd. Een dag voordat het nieuwe regiment verscheen was een ander regiment, onder leiding van kolonel Du Vergé naar Heusden vertrokken. Er is ergens in de stad kwartier gemaakt, terwijl de meeste officieren onderdak kregen bij de elite van de stad in huis.

Het nieuwe schotse infanterie-onderdeel stond onder leiding van majoor John Majoribanks (spreek uit: March-banks), een engelse officier die in de Schots-Hollandse Brigade van 1749-1757 in Nederlands was, maar later naar Amerika werd overgeplaatst voor de strijd in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, waarin Marjoribanks in 1781 dodelijk gewond

raakte in de slag bij Eutaw Springs (in Orangeburg County in de staat South Carolina) en als 'held van Eutaw Springs' aldaar werd begraven; in 1941 werd zijn lichaam herbegraven in Northampton.

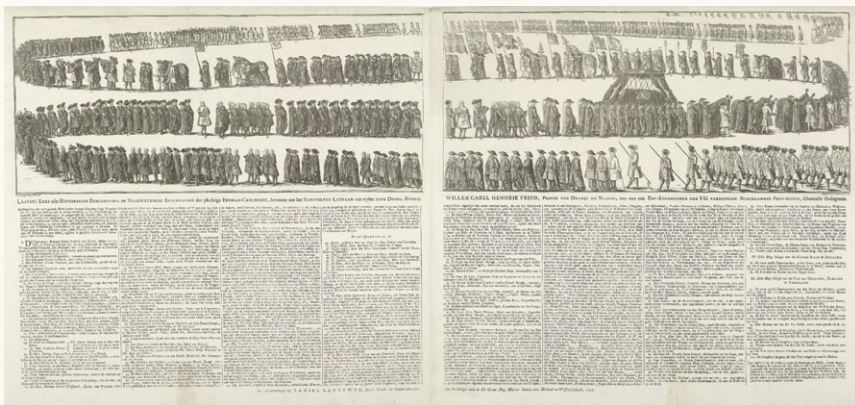

Bijzonder om met deze Schot te eindigen, terwijl we eerder in het verhaal rond de Nijkerkse Beroerten de Schots predikant Kennedy tegenkwamen die de Schotse opwekkingen had meegemaakt en ds. Gerardus Kuypers uit Nijkerk bijviel middels zijn verdedigend boek!

NAW O O R D

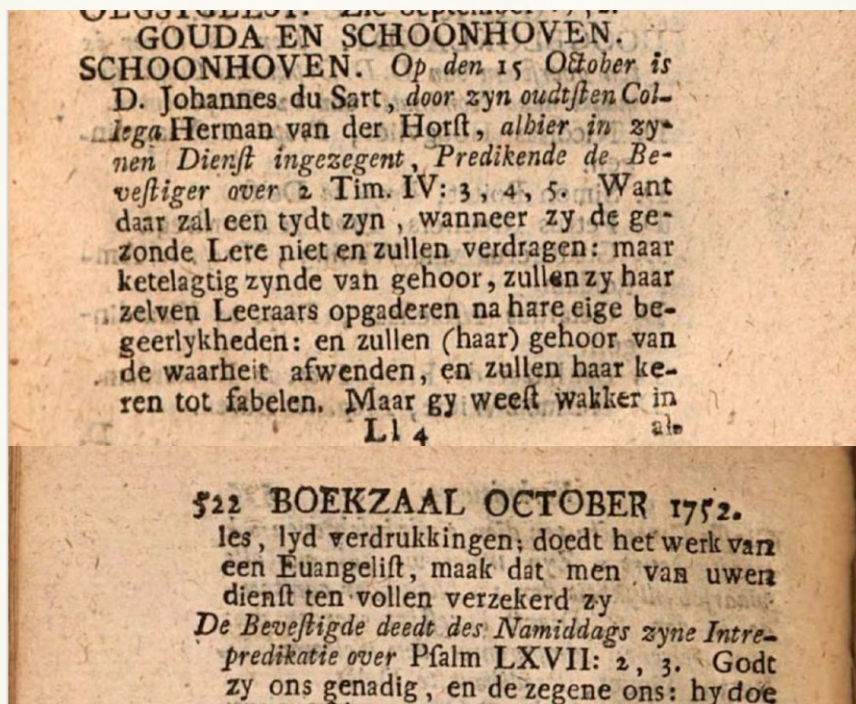
Nabranders & de afronding

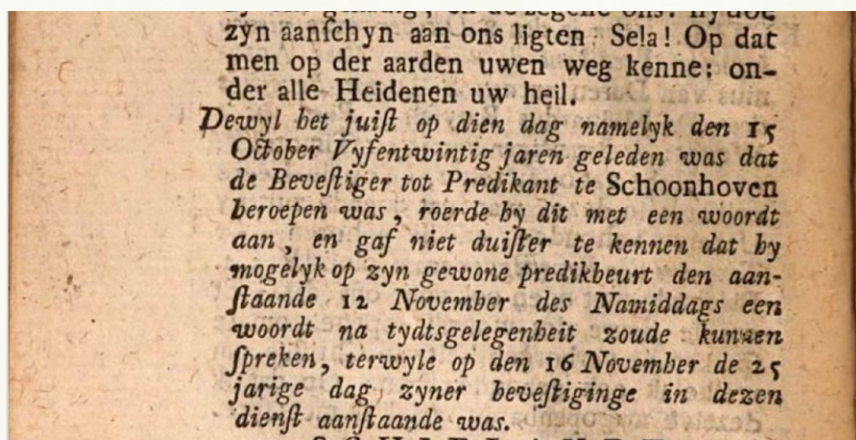
Veel zou er nog te zeggen zijn over Schoonhoven in 1752. Ik houd het hierbij, maar kan niet nalaten toch nog een paar nabranders te geven. Allereerst overleed onze stadhouder, Willem IV, in 1751, maar werd pas in 1752 begraven in de Nieuwe Kerk te Delft. De enorm lange stoet werd tot in detail in een totaal- en in deeltekeningen uitgebeeld voor de liefhebbers. Je kunt die hele stoet bestuderen in de collectie van het Rijksmuseum. In de achterhoede zat ook een enorme serie koetsen... en hoor eens: ook uit

Schoonhoven waren er notabele personen aanwezig! In koets 23 van *Mevrouw vander Waeyen, de Heer en Mr. Thomas Hoog (!), Pensionaris der Stad Schiedam, en de Heer en Mr. Otto Scheltus, regerend Burgermeester der Stad Schoonhoven*. In koets 24 van *Mevrouw van Maesland zaten ook de Heer Adrianus van Overveldt, de regerend burgermeester der Stad Schoonhoven, en de Heer Joannes Brouwer, Oudburgermeester en Raed in de Vroedschap der Stad Schoonhoven*. En in koets 25, die van *Mevrouw de la Fontaine, de Heer en Mr. Adriaen Nicolaes van Overveldt, Raed in de Vroedschap der Stad Schoonhoven*...

Terug naar de kerk in Schoonhoven. Op 15 oktober 1752 werd Johannes du Sart bevestigd door de 'oudste' predikant, ds. van der Horst, die op die precies 25 jaar geleden in Schoonhoven werd beroepen (hij werd er later, op 16 november, bevestigd). Bij de bevestiging kan hij het niet nalaten vanaf de preekstoel een steek te geven naar bepaalde mensen in de kerk.

Ds. van der Horst benadrukt dat er een tijd zal zijn (hij moet hier in de context van de tekst toch hebben moeten doelen op de eindtijd!), dat er mensen zullen zijn die eigen leraars ‘opgaderen’ of ‘opzoeken’. Wij zouden in onze tijd deze tekst heel goed kunnen duiden, maar hij gebruikt hem om binnen de gemeente op mensen van het kaliber Jacobus Heerens (die op dat moment nog tot de gemeente behoort!) te wijzen en de gemeente voor hen te waarschuwen. Na het lezen van dit boek mag je zelf oordelen of je hem daarin bijvalt of dat je toch je wenkbrauwen frons bij deze actie, waarbij de preekstoel een steekstoel werd.

Dit is niet alles wat er over 1752 valt te melden, maar toch nog best veel en omvangrijk voor een korte publicatie. Leerzaam en verrassend hoe gaandeweg de dingen op hun plek vielen en een aanvankelijk onbekend voorwerp, het boek van Jacobus Heerens, niet helemaal in de vergetelheid bleek beland te zijn. Mooi was de herkenning bij de kleinzoon van Pieter Heerens sr., eveneens Pieter Heerens; hij woont vlakbij mij; ik kreeg een mooi gesprek met hem over die broer van zijn verre voorvader, die tot in de 20e eeuw nog herinneringen had achtergelaten in de familie; ik heb die nu opnieuw uit de vergetelheid mogen halen door deze toevallige vondst.

Leerzaam waren ook de ontwikkelingen van de Nijkerkse Beroerten tot in Schoonhoven! En de beperkte eerlijkheid van een democratische meerderheid. Wat je er ook van vindt, verlies in ieder geval het geheel niet

uit het oog als je inzet op de grootste delen. Zeker waar het de verkondiging van het Woord van God betreft. Kunde is nog geen toepasbare kennis en kennis is nog geen geloof. De kerken van vandaag blijken na al die eeuwen nog steeds moeilijk overweg te kunnen met kinderlijk geloof. Dat is wat anders dan kinderachtig geloof. Want Jezus is allerminst kinderachtig!

Waar wetenschap heerst over de ziel, loopt zij de kans om het geloof te verstenen tot een systeem. Coccejus en zijn navolgers hebben zich danig overschat in wat bevindelijke Voetianen aangaven in hun protesten. Maar strenge Voetianen hebben evenzeer meegewerkt aan een systematisch en dogmatisch denken vanuit starre structuren, uit angst voor rationalisme. Zonder een van beide te kiezen pleit ik ervoor om het Woord zelfstandig en eerlijk te onderzoeken, het Woord het Woord te laten, God God te laten en onze plaats te kennen voor Hem. Is dit het wat in onze dagen ontbreekt, waarover onze Messias Zelf zegt: *“Doordat de wetteloosheid zal toenemen, zal de liefde van velen verkillen”* (Math. 24)? Wetteloosheid is niet alleen maar grove zonden doen, maar ook (op wat voor wijze dan ook) de mens centraal stellen (met zijn bevinding en zijn emoties) en Jezus parkeren aan de zijlijn van kerk en samenleving. Het is de Bijbel aanpassen aan ons eigen (profane of vrome) ideaal. Die waarschuwing van Jezus gaat over de eindtijd, maar is dit niet een patroon dat hoe langer hoe sterker wordt? Denk er eens over na, na alles wat je las uit 1752...

Leo de Kluijver
Schoonhoven, 1 januari 2025

Wat doe je als je het verkeerde document bestelt in het archief? Dat overkwam mij eind oktober 2024 in het Streekarchief Midden-Holland. Ik had het verkeerde notulenboek van de Hervormde Gemeente besteld, dat eindigde met 1751, terwijl ik 1752 had willen gaan onderzoeken.

Ik had namelijk een vonnis gevonden van iemand die zich had gelijk gemaakt aan Jezus Christus! Dat deed hij tegenover de dominee van de Grote Kerk, terwijl hijzelf Rooms was. Dat moest toch in de notulen te vinden zijn?

Een beetje sip staarde ik naar de ‘verkeerde’ boeken, maar begon er toch maar in te bladeren. Achterin het boek zat een 26 artikelen tellende veroordeling van iemand die in de ban werd gedaan in 1752. Ik kende hem niet en wilde doorbladeren. Toch begon ik het te lezen. Dát resulteerde in dit boek, dat voor het grootste deel over déze kwestie gaat!

Interessant: zomaar een jaar, een doorsnede van het dagelijks en vooral kerkelijk leven. Ontdekken hoe het was, wie de predikanten waren en bijzondere verhalen van enkele gewone mensen over wie wellicht nooit een boek zou zijn geschreven. Maar nu dus wel; gewoon om geïnteresseerd te maken voor wat ver achter ons ligt, om te plaatsen in de tijd waarin het gebeurde. Gewoon om niet te vergeten en ook om te herwaarderen, wat men toen beoordeelde. Met een frisse blik en met genoeg distantie om objectief te blijven.

Ter gelegenheid van de op 18 december 2024 uitgereikte Jan van Beaumontpenning, als een dankbetoon en als een kijkje in de keuken van mijn manier van onderzoeken.

